

АЛЯКСАНДР ТАМКОВІЧ

**Інтэрв'ю,
якіх не
было**

**Санкт-Пецярбург
Невский простор
2009**

Я сам раскажу
О времени и о себе.
В. Маяковский

Пачаў рабіць гэтую кнігу 1 жніўня 2008 года, а скончыў 21 красавіка 2009-га. Менавіта “рабіць”, бо пісаў (журналісты ўсё ж такі) кожны самастойна. Я толькі даслаў па электроннай пошце аднолькавыя для ўсіх пытанні і потым размясціў адказы згодна з беларускім алфавітам. А яшчэ да кожнага артыкула прыстасоваў традыцыйную “ўрэзку”, якую таксама пісалі менавіта яны. Вось і ўсё дачыненне аўтара да праекта.

У кнізе няма аднолькавага для ўсіх шаблону, таму што яго не можа быць увогуле. Розныя рэгіёны, розныя людзі, розныя мовы...

1. Выбар у прафесіі: “чэсны” – “нячэсны”. Ці пралічвалі Вы, чым гэты выбар павернецца для Вас?
2. Ці былі моманты слабасці, шкадавання? Ці з’яўляліся думкі вярнуцца ці далучыцца да шэрагаў “чэсных”?
3. Стаўленне блізкіх людзей да Вашага выбару?
4. Месца і дата народзінаў. Першыя ўспаміны. Кім Вы хацелі стаць у дзяцінстве?
5. Чаму менавіта журналістыка?
6. Ваш шлях у прафесію?
7. Кім і дзе працуеце зараз?

Николай АЛЕКСАНДРОВ

В 1971 году поступил на журфак Дальневосточного государственного университета. Не завершив второго курса, в 1973 году подал рукопись стихов на творческий конкурс в Литературный институт имени Горького. Поступил. Диплом литературного работника получил в 1978 году. Работал в журнале "Наш современник". Служил в рядах Советской армии. В 1978 году приехал в Брест и был принят на работу в областную газету "Заря".

В 1990 году создал и возглавил первую в Брестском регионе негосударственную газету "Брестский курьер", В 2000-м году "Брестский курьер" был удостоен премии "Молодая пресса Восточной Европы" фонда газеты "Die Zeit" (ФРГ, Гамбург).

Матушка моя, когда я заканчивал школу, направляла меня "в инженеры". О журналистике я вовсе не думал. Но местная районка (город Вяземский Хабаровского края) публиковала мои совершенно наивные стихи и советовала поступать на журналистику в Дальневосточный государственный университет во Владивостоке. Я туда и ринулся, получив аттестат о среднем образовании, в котором все оценки были высокие, за исключением "по поведению" (была и такая графа) — там стояло "три".

Два года в ДВГУ (1971-1973) были прекрасными благодаря молодости, Японскому морю, дружескому кругу, несчастной любви к филологине с соседнего факультета и всему прочему, сопутствовавшему той эпохе. Жил я в одной комнате под номером 167 с Володей Сунгоркиным, нынешним главредом "Комсомольской правды". Мы с ним тогда стали выпускать свою комнатную газетку под названием "Вести" (поветрие это вскоре распространилось по всему журфаковскому этажу). Комнатные листки затеяли прекрасную драку, компенсировавшую сухомятку лекций по партийно-советской журналистике. Вскоре меня вовлекли и в факультетскую газету, которая называлась "Красный петух". Делали мы ее втроем: Лёва Стукун рисовал и занимался, как теперь говорят, дизайном; я

писал и сочинял. Главным автором и идеологом газеты был Володя Мамонтов, нынешний главред "Известий". "Красный петух" выходил на восьми ватманских листах. Изготовление газеты само по себе было праздником. А торжественное ее вывешивание превращалось в манифестацию. Это было событие!..

У всех у нас в ту пору были попутные увлечения. Сунгоркин занимался спелеологией, лазил по пещерам. Володя Мамонтов торчал в тусовках битломанов. За длинную прическу его постоянно "взгревала" военная кафедра. А я ходил в клуб поэзии при местном союзе писателей. Был там такой поэт Юрий Кашук. Кстати, хороший поэт. Он-то меня и бил с пути журналистики. Дал адрес Литинститута в Москве. Я туда направил на творческий конкурс пару десятков своих стихотворений. И, не дожидаясь ответа, брошенный своею Еленой, весной семьдесят третьего (за месяц до летней сессии) записался в геохимическую экспедицию ДВНЦ (Дальневосточного научного центра). Взяли меня туда лаборантом — таскать рюкзаки с пробами воды из приморских рек и ручейков. Май, июнь... Счастье неописуемое! Дикое побережье Японского моря. Бухта Тетюхе, описанная Арсеньевым. Мешали только оводы, которые жрали немилосердно. Там меня нашел звонок Володи Сунгоркина, который сообщил, что пришел вызов из Литинститута — на экзамены.

Пропускаю пять московских лет, возвращаясь к заданной теме. По завершению Литинститута я прибыл в Брест к своей супруге-однокурснице, откуда меня срочно призвали в армию (Ростов-на-Дону, авиационная часть). По дороге туда сопровождавший нас сержант сказал, закусывая белорусским салом полесскую самогонку: "Будешь писать мемуары..." Действительно, после "учебки" меня (солдачика!) заселили в офицерский профилакторий, дали пишущую машинку и загрузили занятой работой — писать книгу командующего авиацией Северокавказского военного округа, Героя Советского Союза генерал-лейтенанта Павлова. До меня сим занимался Юрий Шекочихин, служивший в этой же части. А работа заключалась в том, что адъютант командующего привозил мне кучу книг по истории авиации, из которых я клепал

сочинение на вольную тему.

По завершению службы вернулся в Брест.

...Шел по улице, разглядывая вывески в поисках работы. На Комсомольской увидел редакцию газеты "Заря". Вошел на второй этаж. Навстречу невысокий шустрый мужичок — топ-топ-топ. Я к нему: "Мне бы главного редактора". Стрельнул глазом: "Это я". Петр Петрович Сутько. Понравилось, как он в первой беседе сказал: "Когда будешь писать, лучше перегнуть палку, чем не догнуть. Перегнешь — поправим, а не догнешь — беда..."

Десять лет в "Заре" — хорошие и качественные годы. Но к концу восьмидесятых душе там стало тесно. И как-то одновременно мы с зав. промышленным отделом Володи Романовым ушли в вольное плавание, создав "Брестский курьер".

О "чэсных" и "нячэсных" вовсе не думалось. Когда Лукашенко перед вторым туром президентских выборов приехал в Брест, была у нас с ним встреча, на которой он хорошо и убедительно говорил о свободе СМИ. Что было далее, журналистскому сообществу ведомо.

Вольга БАБАК

У журналістыцы з 1992 года. Працавала карэспандэнтам радыёстанцыі “Беларуская маладзёжная”. У 1995—1996 гадах была вядоўцай “жывых” эфіраў і аўтарскіх праграм на FM-радыёстанцыі “Радыё 101,2”, закрытай у 1996 годзе. З 1999-га – карэспандэнт і вядоўца інфармацыйных праграм на Радыё Рацыя, якое спыніла вышчачанне з фінансавых прычын у 2002 годзе. З красавіка 2003 года па ліпень 2006-га працавала ў прэс-службе ГА “Беларуская асацыяцыя журналістаў”. З ліпеня 2006 года па ліпень 2007-га была PR-менеджэрам у СП “ІВА”. Са жніўня 2007 года зноў працуе ў БАЖ — рэдактарам інтэрнэт-сайта www.baj.by.

Выбар паміж “чэснымі” і “нячэснымі” перада мною стаяў усяго аднойчы, прычым яшчэ задоўга да з’яўлення гэтых забаўных азначэнняў. Я вучылася на чацвёртым курсе журфака БДУ і ўжо каля двух гадоў супрацоўнічала з радыёстанцыяй “Беларуская маладзёжная”, калі яе ліквідавалі. Усім штатным супрацоўнікам прапаноўвалі застацца на дзяржаўным радыё ў іншых рэдакцыях – кожнага з нас выклікалі да нейкага высокага начальства і прапаноўвалі працу. Аднак гэтая сустрэча была чыстай фармальнасцю – амаль уся рэдакцыя звальнялася, і іншага шляху, акрамя як сысці разам з сябрамі, я проста не бачыла.

Закрыццё “БМ” было толькі першым з чарады разнастайных закрыццяў і ліквідацый, праз якія нашай радыёнай камандзе давялося прайсці пасля гэтага. Быў “8 канал”, потым “Радыё 101,2”, потым “першая” Рацыя. Але пра свой выбар я ніводнага разу не пашкадавала. Бывала па-рознаму, але сумна не было ніколі.

Толькі ў 2004—2006 гадах я сур’ёзна падумвала над тым, каб зусім развітацца з журналістыкай. На мяне моцна паўплывала смерць стрыечнай сястры — Веранікі Чаркасавай. Яе жудаснае і дагэтуль нераскрытае забойства, пераслед яе сям’і з выкарыстаннем метадаў, пра якія хіба што ў кіно глядзеў ды ў кніжках чытаў... Усё

гэта ператварыла наша жыццё ў суцэльны кашмар, ад якога хацелася збегчы як мага далей і схвацца. Я адчувала, што не баец на гэтым полі, і яшчэ страшней рабілася ад таго, што я дакладна ведала — Ніка таксама ніколі не была “байцом”. Яна была проста журналісткай...

Дарэчы, менавіта Чаркасава першапачаткова і паўплывалі на мой выбар прафесіі. Цётка Дзіна — Дзіяна Чаркасава — працавала ў газеце “Толас Радзімы”, дзядзька Валодзя — Уладзімір Мялешка — узначальваў рэдакцыю літаратурна-драматычных праграм на беларускім тэлебачанні, а Ніка — прынамсі ў перыяд маіх першых свядомых успамінаў пра яе — была зоркай рэдакцыі моладзевых праграм БТ. З-за розніцы ва ўзросце (Ніка была старэйшая за мяне на 14 гадоў) сябраваць мы, натуральна, не маглі. Але ў нейкі час яна пачала апякаць мяне — яшчэ падлеткам я некалькі разоў прысутнічала на запісе нейкіх праграм, тэлеспектакляў, сядзела і агаломшана глядзела на зорную тусоўку ў тэлевізійным барчыку. “Больш цікавай працы, чым мая, не ведаю”, — сказала мне неяк Ніка. Сумнявацца ў насычанасці і незвычайнасці журналісцкай прафесіі ў мяне не было ніякіх прычын — у тыя махровыя 1980-я гады сястра хадзіла ў адпадных брыджах і кепцы, карысталася французскай касметыкай, пахла дарагой парфумай і ўвогуле нейкім зусім “несавецкім” жыццём.

Усё гэта вабіла мяне значна больш, чым перспектыва паступлення ў музычную вучэльню па класе скрыпкі. Пра тое, каб пайсці па сцяжынцы бацькоў, гаворкі ўвогуле не вялося: я была безнадзейным гуманітарыем у сям’і інжынераў-праграмістаў. Бацькі ўсё цудоўна разумелі і паўплываць на мой выбар нават не спрабавалі. Гэта цяпер часам, калі я пачынаю скардзіцца на чарговы завал па працы, яны стрымана паціскаюць плячыма — маўляў, ты сама гэтага хацела. І гэта праўда.

Мая адзіная спроба ўцячы ад журналістыкі пачалася ў 2006 годзе і бяслаўна скончылася роўна праз год. Нягледзячы на тое, што гэты год я правяла ў піяр-адрзеле вельмі прыстойнай фірмы, заканчэння кантракта ледзь дачакалася і вырашыла больш такіх эксперыментаў над сабой не ставіць. Зрэшты, пра гэты досвед я таксама не

шкадую, бо цяпер цаню сваю працу і свабоду, якую яна дае, больш, чым дагэтуль.

www.kamunikat.org

Вадзім Баршчэўскі

Нарадзіўся 10.02.1950 у Полацку. У 1967 годзе скончыў там СШ № 1. Паступіў на філалагічны факультэт БДУ імя Леніна, які скончыў у 1976-м. Працаваў настаўнікам у г.п. Ветрына Полацкага раёна, у СШ № 12 Віцебска, амаль 20 гадоў — намеснікам дырэктара Віцебскай вучэльні алімпійскага рэзерву. Рэдагаваў газету “Лад”, працаваў карэспандэнтам на Радые Свабода, у выданнях “Частый дэтэктив”, “День”, “Белгазета” ды іншых. Супрацоўнічае з газетай “Товарищ”.

1-2

Калі я збіраўся паступаць у ВНУ, тады яшчэ не было паняцця “чэсны” альбо “нячэсны”. Усе лічыліся “чэснымі”, і па вялікім рахунку ўсё вырашаў (умоўна) талент. Але з асаблівасцямі. Калі ты дзе-нідзе “запэцкаўся” недаверам да ладу, нейкім няўдалым выказваннем, надзеі амаль не было, і шанцаў выйсці на нешта значнае — таксама. Што б ні казалі, але прафесія журналіста ўваходзіла ў катэгорыю ідэялагічных, як і сёння, таму дысідэнтаў туды не пускалі. Але для былых школьнікаў, хлопчыкаў ды дзяўчынак, такога паняцця як дысідэнцтва, нават унутранае, практычна не існавала. Хоць калі я аналізую сваё стаўленне да рэчаіснасці ў тых часы, то магу шчыра сказаць, што нейкі прысмак дысідэнцтва, напэўна, адчуваўся. Але гэта ўсё было вынікам юнацкага максімалізму ды хатняга выхавання. І, насамрэч, жаданнем адстойваць нейкія свае прынцыпы.

Вялікую ролю, безумоўна, адыграла мастацкая літаратура, асабліва расійская класіка, якую і зараз лічу лепшай настаўніцай гонару і пачуццяў. Улічваючы, што друкаваліся кнігі пісьменнікаў, так бы мовіць, дэмакратычнага напрамку, то і погляды фарміраваліся нейкія абстрактна-дэмакратычныя. Пачынаючы ад першага класа маці, якая сама вельмі многа чытала, складала для мяне спісы тых твораў, якія лічыла

абавязковьмі. Магчьма, яны не заўсёды адпавядалі вытанчанаму эстэтычнаму густу і нават майму ўзросту, але чытаў я з захапленнем. Адзінай кнігай, якая шчыра не спадабалася, была “Жыццё Кліма Самгіна” Максіма Горкага, бо я быў вымушаны чытаць яе пасля пятага класа ў бабулінай вёсцы на летніх вакацыях. Па-першае, да праблем, якія калісьці так хвалявалі рускую інтэлігенцыю, я адпаведна ўзросту ставіўся даволі індывідуальна; па-другое, летам у вёсцы мноства больш прывабных заняткаў. Тым больш самаахвярная бібліятэкарка ў мясцовым клубе сабрала многа іншых вельмі цікавых кніжак і з задавальненнем раіла мне (ці не адзінаму, акрамя яе самой, чытачу) свае здабыткі. Менавіта тады, добра памятаю, я быў вельмі ўзрушаны “Паядынкам” Аляксандра Купрына, над горкім лёсам падманутага героя якога, не хаваючы вачэй, плакала жонка простага калгаснага працаўніка, цудоўная жанчына — бібліятэкарка Тамара.

А потым пачалося чытанне твораў зборамі, і выбару, у якім кірунку ісці па жыцці, да якой прафесіі, амаль не засталася. Любіць літаратуру і пайсці на тэхнічную спецыяльнасць здавалася нонсэнсам.

Літінстытут імя А.М.Горкага адпадаў — не было двух гадоў працоўнага стажу. Таму і павёз я свае дакументы ў БДУ на журфак. Але ў прыёмнай камісіі мяне расчаравалі. Пры тым шалёным конкурсе шанцы ў выпускніка школы, які апынуўся ў сітуацыі, падобнай на сённяшнюю, калі таксама пад чарговую рэформу школы скасавалі год навучання (з адзінаццаці да дзесяці класаў), былі вельмі маленькімі. Нагадаў мне і пра працоўны стаж, а на галоўную надзею — накіраванне ад мясцовай газеты, здалося, нават не звярнулі ўвагі.

Пасялілі мяне ў інтэрнаце на Паркавай да хлопцаў — выпускнікоў журфака. Тыя, як я зразумеў, шукалі магчымасцяў пазбавіцца размеркавання і некай зачэпіцца за сталіцу. У першую ж ноч пад келіхі простага віна я паслухаў з бабіннага магнітафона тады яшчэ зусім невядомыя песні Булата Акуджавы і Уладзіміра Высоцкага, а хлопцы, убачыўшы маю ўражанасць іх улюбённымі, далі галоўную парадку: забірай дакументы з гэтага “долбанага” журфака ды лепш ідзі на філфак. У якасці аргументаў былі

высунуты наступныя: там хоць больш-менш веды па мове і літаратуры атрымаеш; у “бабіным царстве” хлопцу і вучыцца лягчэй, і жыць прыемней; размеркаванне там для хлопцаў добрае, а застанешся ў Мінску, то і ў рэспубліканскай газеце месца знойдзецца; калі ж хочаш таптаць гной на палетках, збіраючы матэрыялы для якіх-небудзь “столінскіх прызываў” альбо “жабінкаўскіх праўд”, то калі ласка — сцяг табе ў рукі... Мяне чамусьці асабліва ўразіла назва “Жабінка” (не крыўдую ейных месцічаў – маладыя забабоны), і я зранку хуценька перакінуў дакументы ў іншую камісію. І толькі потым угледзеў, што конкурс на філфаку яшчэ больш высокі. У выніку не дабраў бала: у першую чаргу, з-за адсутнасці вопыту і тактычных памылак. Наступным годам — ужо вопытны, таму і без марнавання часу на нейкую падрыхтоўку — вынік паўтарыў і пайшоў па салдацкія боты, якія чакалі ў капцёрцы старшыні.

Пасля службы ў войску магчымасцяў, на жаль, стала яшчэ меней. Пра Літінстытут, куды марыў паступіць, прыйшлося забыцца, бо жыць у чужой далёкай Маскве на 20 рублёў стыпендыі з невялічкай падтрымкай ад родных не выпадала. Вучыўся сярэдні брат, падростаў малодшы. Бацька сказаў: паступіш цяпер — яшчэ зможам дапамагаць, а калі не, то разлічвай потым адно на свае сілы. Набраўшы 19 балаў, я трапіў на філфак. Але спадзяванні на добрае размеркаванне не спраўдзіліся. Пры рэктары Сікорскім паехалі па вёсках і райцэнтрах нават дочки міністраў і сакратароў абкамаў. Розніца была толькі ў адным: хто з іх атабарыцца бліжэй да сталіцы.

Так пачалася мая выкладчыцкая і адміністрацыйная дзейнасць, якая расцягнулася на дзесяцігоддзі. Пісаць для выданняў пісаў, але так, для душы, альбо каб крышачку падзарабіць.

Яшчэ на пачатку настаўніцтва, калі працаваў у школе, арганізаваў разам з псіхолагамі Віцебскага тэлезавода для свайго 9-га класа тэсціраванне на здольнасці да прафесій. І сам разам з вучнямі прайшоў гэты амаль двухгадовы тэставы марафон. Вынікі атрымаліся найцікавейшымі. Але больш за ўсё ўразіла тое, што мне вылічылі “маёй галоўнай прафесіяй”

журналістыку. Я нават стаў падумваць, ці не пайсці працаваць у газету. Аднак тагачасная “застойная” мясцовая прэса была такой нецікавай, падобнай на жованку, што... Журналістыкай па-сапраўднаму прыйшлося заняцца ў 90-я, асабліва пасля таго, як краіна пачала хутка ператварацца ў таталітарную дзяржаву. Калі ў Віцебску закрылі газету “Выбар”, адзіную, якая давала магчымасць выказаць думкі, што адрозніваліся ад курса ўлад, паўстала пытанне, якую трыбуну зможа выкарыстаць мясцовая апазіцыя, асабліва падчас перадвыбарных кампаній. Я і прапанаваў на палітрадзе стварыць новую газету. Хто прапаноўвае, таму, як вядома, і даручаюць. Астатнія чальцы рады ад імя сваіх дэмакратычных партый запэўнілі, што будуць актыўна дапамагаць як матэрыяльна, так і творча. Тады асаблівых праблем з рэгістрацыяй выданняў не было. У выніку з’явілася газета “Лад”. Абяцанкі засталіся абяцанкамі. Грошай нават на тую вельмі танную паперу не было, тым больш на ганарары журналістам. Дапамагалі артыкуламі сябры, але ім таксама трэба было нешта есці. Таму значныя аб’ёмы тэкстаў даводзілася ствараць самому. Вялікая падзяка аднаму з заснавальнікаў віцебскай філіі БАЗ Андрэю Аліфірэнку, які навучыў асновам макетавання ды вёрсткі.

Потым пачалася эра бюлетэняў, якія патрабавалі кожную свабодную хвіліну амаль бесперапынна грукатаць па клавішах. І праца ў розных масмедыя — ад “жорстка-крывавых дэтэктываў” да грамадска-палітычных выданняў.

Лёс так павярнуў, што “чэсным”, то бок дзяржаўным журналістам, не быў ніколі, таму і шкадаваць няма чаго. Ды, шчыра кажучы, і не бачу аніякіх пераваг працы на ўладу, акрамя, безумоўна, матэрыяльных.

3

Калі я яшчэ спрабаваў паступаць на журфак, бацькі аднесліся да майго жадання даволі стрымана. Ім, выхаваным на павазе да настаўніка, больш падабалася менавіта гэтая прафесія. Але на пачатку 70-х, калі дабрабыт выкладчыкаў, напрыклад, у параўнанні з

“рабочымі” прафесіямі, стаў выглядаць даволі сціплым, яны ўжо з большай прыхільнасцю пачалі ставіцца да журналісткай працы. Як бы там ні было, але яна мела сацыяльна перавагі. Хоць бы ў тым, што на слова рэагавалі, і крытыкі, тым больш у друку, вельмі баяліся. Зараз сям’я адносіцца да маёй працы з разуменнем. У тым ліку і да таго, што гэтая праца не ёсць бяспечнай.

4-6

Нарадзіўся я ў старажытным Полацку 10 лютага 1950 года ў так званай Чырвонай бальніцы, муры якой крыху пазней пачуюць і першы лямант Уладзіміра Арлова. Мне мой дзень народзінаў падабаецца, бо гэты лютаўскі дзень застаўся ў гісторыі памятным смерцю А.С.Пушкіна і народзінамі Барыса Пастэрнака і Бертольда Брэхта. У гэткай кампаніі адзначаць яго даволі прыемна. З першых успамінаў — шэрая спусцістая столь. Падазраю, што гэта наш пакой у Кадэцкім корпусе, але ўпэўнена сцвярджаць не магу. А вось падзеі 52-га адлюстраваліся ў маёй памяці назаўжды. Я і сёння магу з падрабязнасцямі распавесці і пра пажар на двары нашай хаты ў Запалоцці, якую бацька з дзедам адбудаваў для сям’і, і пра смерць майго трохмесячнага браціка Віці ад пароку сэрца — вынік перапуду маці на тым пажары і страшэннага відовішча суседкі, якая павесілася з гаротнага жыцця. Памяць насамрэч уражвае дзівосамі. Забываецца тое, што было тыдзень таму, але назаўсёды застаюцца цеплыня матчыных рук на тваёй стрыжанай дзіцячай галаве, бацькавыя трапныя выразы, энкі малодшага брата, якога ты, каб не перашкаджаў “дарослым” справам, прымушаеш ісці па процілеглых ходніках...

Насамрэч, напэўна, сама праца журналіста і ёсць спалучэнне фактаў рэчаіснасці з адбіткамі таго, што на працягу жыцця назапасіла памяць.

7

Фармальна і стала ў канкрэтнай рэдакцыі не працую. Матэрыялы з’яўляюцца ў розных выданнях.

Семен БУКЧИН

Доктор филологических наук. Автор ряда публицистических книг и многих исторических очерков. "Человек года" в номинации "журналистика" (1994). Лауреат Первой журналистской премии имени Анатолия Майсени за 1997 год.

1

В 1959 году, когда я закончил десять классов 11-й минской средней школы, такого вопроса не существовало. При определенном скептицизме к официальной идеологии и партийному руководству (скептицизм этот был в известной степени следствием крушения после XX съезда партии идеалов у подростка, с детства росшего с именем Сталина; если будущие либералы-демократы-шестидесятники, родившиеся в конце 20-х — начале 30-х годов, называли себя "детьми XX съезда", то для меня, 15-летнего, доклад Хрущева о культе был сокрушительнейшим ударом) я тем не менее был подвержен ветру перемен ("оттепель"), совпавшему с общественным подъемом, новыми ожиданиями, крупными стройками, освоением космоса, бурным развитием науки (конец 50-х — начало 60-х годов).

Новое, свежее проникало в литературу, печать. А я был «литературным» мальчиком, в том смысле, что весьма начитанным и, естественно, сочинял и стихи, и прозу, и даже пьесу написал для школьного театра. Еще школьником стал писать в газету "Зорька", где меня тепло приветили. Ну, и задумал учиться на журналиста. Тогда был взят курс на сближение молодежи с жизнью. Вот и ввели правило: чтобы поступить учиться на юриста или журналиста, нужно было обязательно иметь два года рабочего стажа. Я и пошел фрезеровщиком на Минский электротехнический завод зарабатывать этот самый стаж. Работал, что-то печатал в той же "Зорьке", в "Знамени юности". И в 1961 году поступил на отделение журналистики филологического факультета Белгосуниверситета (на курс принимали всего 25 человек). Ах, если бы рядом оказался разумный человек, который

объяснил бы мне, что не следует этого делать! Что это пустая трата времени — учиться на журналиста, да еще в Минске! Что закладывающие основы настоящего образования курсы литератур, языков и других нужных наук там сокращены в пользу разной идеологической дребедени вроде «Теории и практики партийно-советской печати». Что мне с моей подготовкой вполне было по силам попробовать поступить на филфак (славистика, языки) Московского или Ленинградского университетов, где при всей идеологической обязательности давалось весьма серьезное образование, преподавали крупные ученые, знаменитые профессора. Правда, в БГУ я встретил нескольких интересных лекторов, о которых сохранил благодарную память. Но в условиях того же идеологизированного отделения журналистики они не могли стать, во всяком случае для меня, кем-то большим — вроде наставников, духовных ориентиров. А хотелось бы.

И, конечно же, очень разочаровало студенческое окружение. Именно на журналистике. Это были вчерашние солдаты, сельские парни, сотрудники районных газет, поступившие по рекомендации райкомов партии. Нормальные люди со своими биографиями и характерами. Были среди них по-своему оригинальные и небездарные личности. Но мне с ними не о чем было говорить. Они не читали того, что читал я, их не интересовали кипевшие тогда полемики в «Литературной газете», вызывавшие острый общественный интерес публикации в «Новом мире» Твардовского. Разговоры на эти темы я вел, в основном, с ребятами, учившимися на отделении русского языка и литературы, там была публика намного интереснее.

Много позже я понял, что в тот период, когда я учился на отделении журналистики, там случился определенный «культурный провал». В конце 40-х — середине 50-х годов там учились очень интересные и ставшие заметными фигурами в культуре личности (не буду перечислять поэтов, прозаиков, журналистов), захватившие войну, много читавшие талантливые люди. Вроде бы ветер обновления конца 50-х — начала 60-х должен был привести на отделение журналистики тоже интересных людей. Но это отделение в ту пору находилось

под бдительным наблюдением идеологического отдела ЦК КПБ, и малое число мест заполнялось при неусыпном партийном контроле теми же отслужившими срочную службу солдатами, матросами, уроженцами провинции, сотрудниками провинциальной печати (и солдаты, и сотрудники райгазет были членами партии). Я был единственным жителем Минска, горожанином, поступившим на первый курс в 1961 году. И не принять меня не могли, хотя я не был солдатом или сотрудником районной газеты, тем более членом партии, но ведь рабочий, человек с завода, с прекрасной характеристикой, рекомендацией от газеты “Зорька”, кучей газетных публикаций. Позже, в конце 60-х — начале 70-х годов, на отделение, а потом уже и на факультет журналистики пришли другие люди, с более широким кругозором, другим культурным уровнем (сказалось то, что их детство и школьная юность пришлось уже на другие времена).

Впрочем, о своих университетских годах я достаточно подробно рассказал в очерке “Попытка возврата” (вошел в мою книгу “Хроника суверенного болота”. Минск, 1996) и в документальном повествовании “Красноярск-26” (см. “Для служебного пользования”, приложение к “Белорусской деловой газете”), к которым и отсылаю заинтересованного читателя.

2

Опять про “честных”... Ну разве что вопрос этот относится к работающим сегодня в государственной прессе. Но ко мне он не имеет никакого отношения.

Собственно в журналистике я проработал чуть меньше года. Это когда вернулся после трех лет срочной службы в армии (забрали с 4 курса стационара, но сумел закончить учебу в БГУ заочно) и около года прослужил редактором на Белорусском телевидении. Всё! Дальше — работа в издательстве Белорусской энциклопедии, в журнале “Весці АН БССР”, в академическом Институте литературы.

Журналистика брежневского времени меня уже не привлекала. Гораздо большую свободу я видел для себя в литературной критике, которой стал заниматься с

середины 60-х годов. Дело это соединялось у меня с пробудившимся интересом к историко-литературным разысканиям в области истории русской литературы и журналистики и белорусско-русских литературных связей. Пошли публикации в литературных журналах, а потом и книги о Чехове, Толстом, Владе Дорошевиче, декабристах и др. Защитил диссертацию.

Как и многих интеллигентов, меня захватила перестроечная стихия. С конца 80-х гг. стал выступать как публицист. Естественно, с либерально-демократических позиций. Крушение Советского Союза заставило задуматься, что делать дальше. Продолжая работать в науке, стал издавать газету "Европейское время". До сих пор слышу отзывы бывших читателей, что газета была довольно приличной. Но это был скорее прообраз желаемой газеты. "Европейское время" выходило раз в месяц. Очень скоро я понял, что мало владеть пером, иметь литературный вкус, нужно еще обладать предпринимательской жилкой, разбираться в людях. "Европейское время" просуществовало с осени 1992 по весну 1995 года, так и не выбившись, как хотелось, в еженедельник. С осени 1995-го я стал сотрудничать в "Народной воле"; сотрудничество это (с перерывами) продолжается по сию пору. Во второй половине 90-х и начале 2000-х годов немало писал в "Свабодзе", "Навінах", "Имени", "Белорусской газете", "Белорусской деловой газете".

Это уже было время, когда меня вынудили уйти из Института литературы. Ну, а потом (с 1998 г.) я три года жил и работал в Варшаве. Кое-кто из моих читателей считает, что я там живу до сих пор.

Но и серьезную литературную работу я не прекращал. Выпустил в Минске, Москве, Южно-Сахалинске солидные тома Власа Дорошевича (кому интересно, может найти информацию в Интернете). Выходили и сборники публицистики. В общем, некогда было ни слабость проявлять, ни сожалеть о чем-то. Просто жил и работал. Делал, что мог и умею.

3

Да никакого у них не было отношения.

4

Село Волоконовка Курской области, 18 августа 1941. О своем военном и послевоенном детстве я написал в уже упомянутом очерке «Попытка возврата».

5

См. ответ на первый вопрос.

6

См. ответы на первый и второй вопросы.

7

Штатно нигде. Пишу два раза в месяц фельетоны в «Народной воле». Публикуюсь в некоторых российских журналах, а также в Польше, Израиле. Продолжаю литературоведческую работу. Сдал в одно российское издательство большую (38 листов) монографию о Владе Дорошевиче.

Паўлюк БЫКОЎСКИ

Працаваў у газетах “Чырвоная змена” і “Свабода”, рэдактарам радыёстанцыі “Крыніца”, кіраўніком музычнага канала “Радыё-2”, супрацоўнічаў з радыёстанцыяй “Юность” (Масква), газетамі “Бізнес&Балтыя” (Рыга), “Лабрыг” (Рыга), “Караван” (Алматы). Друкаваўся ў аналітычным часопісе PRISM, які выдаецца Jamestown Foundation (Вашынгтон).

Уласны карэспандэнт у Мінску праваабарончага тыднёвіка “Экспресс-хроника” (Масква), а таксама харвацкага інфармагенцтва STINA (Спліт). З лістапада 1999 года па травень 2002-га — аўтар і вядучы праграмы на Радыё Рацыя “Кантэкст (Рэфлексіі з нагоды мінулага тыдня)”.

Загадчык аддзела палітыкі тыднёвіка “Беларусы і рынак”.

1

Мне не падабаецца дзяленне на “чэсных” і “нячэсных” журналістаў. На маю думку, такое дзяленне прыдумалі палітыкі. Мне давялося працаваць у дзяржаўных СМІ, з 1995 года працюю выключна ў незалежных, але маю сяброў, падтрымліваю кантакты па абодва бакі ўмоўнай “барыкады”. Перакананы, што незалежна ад формы ўласнасці СМІ і там, і там існуюць журналісты і прапагандысты. Але апошняе — гэта іншая прафесія.

Нядаўна мой стары знаёмы, з якім доўга не бачыліся, зрабіў свайго кшталту камплімент: “Не думаў, Паўлюк, што ты захавашся як журналіст”. Гэты чалавек працаваў на дзяржаўнай службе і з яго званні лепш бачны хібы незалежных СМІ. Ён памятаў пра тое, што я калісьці працаваў у Ігара Герменчука ў газеце “Свабода”, і таму чакаў майго ператварэння ў апазіцыйнага журналісты, то бок, калі ісці далей, у маргінала і прапагандыста.

Я заўважыў у адказ, што праца ў Вячаслава Хадасоўскага ў газеце “Белорусский рынок” (з нядаўняга часу — “Белорусы и рынок”) — гэта праца ў якасным СМІ амаль заходняга ўзору, дзе няма месца прапагандзе, але

існуе прастора для розных меркаванняў і дыскусій.

Мой сябар пагадзіўся, што дзяржава пакуль не здолела і, хутчэй за ўсё, не здолее стварыць сваю эканамічную газету, бо не хоча дазволіць вольных дыскусій.

2

Праявы слабасці былі, але так было наканавана, што я патрапіў у недзяржаўную прэсу. Мне надта падабалася працаваць у прамым эфіры на радыёстанцыі "Крыніца", там быў вельмі добры калектыў і цудоўны галоўны рэдактар Алена Сцяпанавя. Але прастора для вольных думак на дзяржаўным радыё перад прэзідэнцкімі выбарамі 1994 года раптам знікла, аб'ядналі "Крыніцу" і "Беларускую маладзёжную", каб пазбавіцца ад іх вальнадумных кіраўнікоў — Алены Сцяпанавай і Жанны Літвіной.

Гэта было моцным выпрабаваннем для нас, тады пераважна маладых журналістаў. Некаторыя ў знак пратэсту звольніліся — такіх было больш сярод супрацоўнікаў "Беларускай маладзёжнай". Іншыя, і я таксама, разважалі аб тым, што нельга аддаць подлым і хіжым мікрафон падчас прэзідэнцкіх выбараў, і ладзілі неверагодныя акцыі пратэсту ў прамым эфіры. Нам тады забаранілі выкарыстоўваць інфармацыю з незалежных крыніц, у прыватнасці з агенцтва БелаПАН, і мы адмовіліся ўвогуле чытаць навіны — толькі прагноз надвор'я, а замест навін зачытвалі рэзалюцыю свайго рэдакцыйнага сходу...

Потым быў нядоўгі час адлігі, бо напачатку новы рэжым абяцаў волю журналістам. Але ўжо хутка шрубкі пачалі закручваць мацней за тое, што рабіў стары рэжым. Вось так, не зусім па сваёй волі, я мусіў змяніць месца працы з дзяржаўнага на недзяржаўнае і наогул не бачу магчымасці вяртання назад.

Каб захавацца журналістам у дзяржаўных СМІ, зараз прыходзіцца вытрымліваць значна большы ціск у параўнанні з недзяржаўнымі. Іншае пытанне, што заробкі ў недзяржаўных СМІ значна меншыя. Прызнаюся, у мяне быў перыяд, калі я ўсур'ез думаў пайсці на працу ў адну

буйную рэкламную фірму, якую ачольваў і ачольвае мой сябар. Не магу сказаць, што творчасць у гэтым кірунку зусім не мае — гэта была цікавая праца, у некаторых выпадках нават фантастычная, з пункта гледжання рэалізацыі творчых задумаў.

Але я паспеў прызвычаіцца, што прафесія дапамагае мне задавальняць цікаўнасць. Таму вырашыў пакуль застацца ў журналістыцы.

3

Мае блізкія паважаюць мой выбар.

4

Я нарадзіўся 29 кастрычніка 1971 года ў Мінску. Лета бавіў у вёсках у бацькоў маіх бацькоў у Лагойскім і Чэрвеньскім раёнах. Адзін з першых успамінаў аб тым, як я іду па баразне паміж вялікімі зялёнымі духмянымі раслінамі, потым мяне знаходзіць нейкі звер. Цяпер я ведаю, што гэты дзіўны лес быў усяго толькі бульбай, а звер — сабакам.

Што тычыцца таго, кім хацеў стаць, то мары тут мяняліся часта. У старшых класах імкнуўся зрабіцца пісьменнікам-фантастам і ледзь не рэалізаваў гэтую ідэю: пазней, калі пасля тэрміновай службы ў войску працаваў у "Чырвонай змене", уваходзіў у літаб'яднанне "Крыніцы", якое ачольваў Алесь Масарэнка. Цяпер я рады, што тыя пачатковыя працы не паспеў надрукаваць, бо вельмі добра бачу іх недасканаласць. Зараз пішу ў стол (то бок у кампутар), "когда состарюсь — издам книжонку".

5 і 6

Падштуржнуў мяне да журналістыкі мой школьны сябра Косця Казлоў, з якім мы і біліся, і сябравалі амаль з першага класа. Ён пачаў наведваць гурток журналістыкі пры рэспубліканскім Палацы піянераў і школьнікаў. Мне таксама падалося гэта цікавым. У той час і "Знамя юности", і "Чырвоная змена" актыўна працавалі са школьнікамі, з'явілася магчымасць друкавацца не толькі ў дзіцячых, але і ў такіх дарослых выданнях. З "Чырвонай зменай" я пасябраваў болей, нешта пісаў ёй і падчас

службы ў войску, а потым гэтая газета сталася маёй першай працай у якасці прафесійнага журналіста.

7

Зараз я працую загадчыкам аддзела палітыкі і сябрам рэдкалегіі тыднёвіка "Белорусы и рынок".

www.kamunikat.org

Сяргей ВАГАНАЎ

У журналістыцы больш як 47 гадоў. Мноства разоў узнагароджаны “Залатым пяром”. Працаваў у розных сродках масавай інфармацыі, у тым ліку ў “Знамени юности” і галоўным рэдактарам газеты “Труд”. Адзін з заснавальнікаў Беларускай асацыяцыі журналістаў.

У дадзены момант з’яўляецца калумністам газеты “Народная воля”.

1

Ніколі не пралічваў. Увогуле, я ніколі не падзяляў журналістаў на “чэсных” і “нячэсных”. Мабыць, таму, што належу да пакалення, якое фарміравалася пад уплывам палітычнай адлігі канца 50-х — пачатку 60-х гадоў, калі сумленнасць з’яўлялася ледзь не самай вызначальнай якасцю не толькі пры выбары прафесіі, але і пры вызначэнні ўласнай грамадзянскай і жыццёвай пазіцыі. Зразумела, гэта адбывалася і ў савецкай журналістыцы з усім наборам тагачасных уяўленняў аб праўдзівым адлюстраванні жыцця.

У сувязі з гэтым успамінаюцца першыя крокі ў прафесію і першыя ўрокі ў “Чырвонай змене”, калі яе супрацоўніца і выдатная жанчына Алена Уладзімірава даручыла мне, студэнту 3 курса гістфака БДУ, падрыхтаваць разварот аб жыцці савецкага юнака і юнака з Амерыкі. Савецкага юнака я знайшоў на заводзе Кастрычніцкай рэвалюцыі, амерыканскага, зразумела, прыдумаў, як і яго няшчаснае жыццё. У рэдакцыі мой матэрыял адзначылі вельмі добрымі словамі і прапановай працаваць у штаце. Можна, так бы яно і здарылася, калі б ад людзей, якіх паважаў і якія не мелі ніякіх адносін да журналістыкі, не пачуў нечаканы, вельмі выразны і, дзякуй Богу, карысны папрок: “Не ведаеш — не пішы”. Іншымі словамі, не хлусі...

Менавіта таму, што гэты маральны прынцып неяк зацвердзіўся ў свядомасці, я праз некалькі гадоў, маючы ўжо пэўны жыццёвы вопыт, канчаткова вызначыўся з выбарам прафесіі. Насуперак даволі цынічным уяўленням,

я перакананы, што журналістыка — высокамаральная прафесія. Калі гэта сапраўды журналістыка, а не прапаганда. Таму падзел журналістаў на “чэсных” і “нячэсных”, калі выкінуць двукоссі, падаецца мне штучным, справакаваным уладай. І, безумоўна, не пралягае паміж працай у дзяржаўнай і незалежнай прэсе.

2

Большую частку жыцця я працаваў уласным карэспандэнтам спачатку цэнтральнай, а потым расійскай газеты і меў адносную незалежнасць ад мясцовых улад. Таму, адказваючы на другое пытанне, не магу быць суддзёй тым, хто пад націскам жыццёвых абставін ішоў насуперак уласнаму сумленню, прадаючы свой талент так званай “чэснай” журналістыцы. Што тычыцца мяне, то, дзякуй Богу, не давялося. Хаця нейкай распачы і сумневу не пазбег. Аднак тычыліся яны хутчэй момантаў расчаравання колішнім выбарам прафесіі, нават пошукам даволі кардынальных змен у жыцці — вяртання да настаўніцкай ці навуковай працы. Але гэта было даўно і да ўзгаданага выбару дачынення не мела.

Адказваючы на гэтае пытанне, можна сказаць пра іншы выбар — паміж Саюзам журналістаў і БАЖам. Ад пачатку стварэння БАЖа я ніколі не шкадаваў аб сяброўстве ў нашай асацыяцыі, бо людзі тут спалучаюцца не толькі на палітычнай, але і на маральнай аснове.

3

Блізкія людзі таму і завуцца блізкімі, што ўсё, што адбываецца з намі, яны ўспрымаюць нават з большай вастрынёй, чым мы самі.

У свой час вельмі крытычна да маіх поглядаў і, зразумела, журналісцкай творчасці, паставіліся бацькі. На такое стаўленне паўплывала не толькі нягода з маімі поглядамі, але і хваляванне за мой лёс, заснаванае на іх уласным вопыце жыцця, асабліва ў сталінскі час. Дастаткова нагадаць, што ў 37-м годзе быў расстраляны старэйшы брат майго бацькі, таксама журналіст і пісьменнік, які працаваў галоўным рэдактарам часопіса “Большевик Татарии”, калі сакратаром абкама быў бацька

вядомага пісьменніка Васіля Аксёнава. Іх разам і расстралялі.

А ўвогуле сям'я, перш-наперш жонка і дзеці, ніколі не аспрэчвала мой выбар, тым больш не перашкаджала яму. Нават калі нядаўна прыйшлося пайсці на даволі прынцыповы канфлікт з кіраўніцтвам маскоўскага “Труда” і пакінуць працу галоўнага рэдактара беларускага выпуску гэтай газеты.

Зараз я адчуваю нейкую жончыну занепакоенасць маім супрацоўніцтвам з “Народнай воляй”. Дакладней, не самім супрацоўніцтвам, а яго магчымымі наступствамі — нейкай помстай з боку ўлад ці іх прыхільнікаў. Але яна разумее, што іншага выбару ў мяне не было...

4

Нарадзіўся я 6 кастрычніка 1941 года ў Казані, куды маці з найвялікшымі цяжкасцямі дабралася з Мінска. Вярнуліся ў Мінск у жніўні 1944 года, пасля вызвалення ад акупацыі. З таго часу і ўзнікаюць першыя ўспаміны. Так ці інакш яны звязаны з вайной — ад апошняй бамбёжкі Мінска да дваровых гульняў з выкарыстаннем, дарэчы, не заўсёды ўмоўным, кінутай зброі.

Першым маім жаданнем у жыцці было стаць рамізнікам, потым кіроўцам. Таму былі свае падставы, распавядаць пра іх можна доўга і ў іншым жанры. Скажу толькі, што з'яўленню гэтых жаданняў садзейнічалі людзі, да якіх я праяўляў вялікую цікаўнасць. Чаго не хацеў, дык гэта стаць музыкам. Насуперак жаданню бацькоў, якія аддалі мяне ў музычную школу.

5

Мне не проста дакладна адказаць на пытанне, чаму я выбраў менавіта журналістыку. Перш-наперш, мусіць, таму, што журналістамі былі бацькі і сямейнае жыццё будавалася вакол іх працы. А канчаткова жаданне стаць журналістам прыйшло да мяне, калі я працаваў настаўнікам у сельскай школе і на свае вочы бачыў, як уплываюць мае нататкі на так званае “прыняtie мер”. Мне здавалася, што з дапамогай пяра я магу ўдзельнічаць у паляпшэнні жыцця. Трохі наіўнае і рамантычнае ўяўленне,

але ж і зараз без яго ў журналістыку лепш не лезці.

6

Я ўжо казаў, што пачынаў свой шлях у журналістыку з супрацоўніцтва з “Чырвонай зменай”. Пасля настаўніцкай працы пайшоў туды ж літсупрацоўнікам, але па розных прычынах не надоўга. Потым працаваў у “Сельской газете”, многаму там навучыўся. Аднак найвялікшую школу прайшоў у “Знамени юности” 60—70-х гадоў. Потым былі праца ўласным карэспандэнтам і рэдактарства ў “Труде”.

7

Зараз я на пенсіі, але працягваю займацца журналістыкай — вяду аўтарскую калонку “Камертон” у “Народнай волі”.

Віктар ВАЛАДАШЧУК

Першыя крокі працы газетчыка зрабіў ў 1979 годзе ў слонімскай мясцовай дзяржаўнай газеце. З рэдакцыйным пасведчанем якой пралётаў па раёну 15 гадоў. З 1994 па 1997 працаваў рэпарцёрам ў незалежнай газеце “Свабода”.

З 1997 года па сёняшні дзень з’ўляецца выдаўцом і рэдактарам “Газеты Слонімскай” і “Отдушина”.

1

Выбар — гэта дзіўная ў жыцці рэч. Але прафесію рэпарцёра мне выбіраць не прыйшлося. Яна сама мяне выбрала, калі магчыма так сказаць. І здарылася гэта даволі выпадкова. Пасля службы ў войску я шукаў працу. Неяк сустрэўся са сваім былым кіраўніком фотагуртка, які на той час працаваў адказным сакратаром у слонімскай раёнцы з гучнай назвай “За перамогу камунізму”. На той момант у рэдакцыі мелася вакансія фотакарэспандэнта. Праз пэўны час ужо гойсаў з “Зенітам” і бланкотам па раёне, здымаў перадавікоў калгасных ферм і палеткаў.

Канец 70-х — пачатак 80-х мінулага стагоддзя быў часам Брэжнева і застою. Савецкая журналістыка служыла лютэркам палітыкі камуністычнай партыі СССР, а газета — яе органам, які быў абавязаны выступаць прапагандыстам і арганізатарам усіх бальшавіцкіх задум. Тым не менш на маім шляху трапляліся цудоўныя настаўнікі, якія з прафесійнай адказнасцю ставіліся да рэпарцёрскага рамяства, да кожнага напісанага слова. Менш за ўсё яны любілі сябе ў газеце, яны проста любілі газету...

Ішоў час, іншай стала наша краіна, мянялася грамадства, а разам з ім і журналістыка. І кожны рабіў свой выбар: тыя, каму абрыдла абслугоўваць уладу, падаліся да вольнага слава, а тыя, каму было ўсё роўна, так і засталіся ў ланцугах савецкай наменклатуры. Кожнаму сваё...

2

Шчыра кажучы, мне не падабаецца падзел на “чэсных” і “нячэсных”. Хаця, каму належаць падобныя метафары, вядома. Аднак гэта не значыць, што так павінна быць. Хачу сказаць, што сёння і ў дзяржаўнай прэсе працуе шмат журналістаў, якія маюць сваю прынцыповую пазіцыю наконт свабоды і вольнасці думкі. Яны не пішуць заказныя тэксты начальства, абліваючы брудам апазіцыю, з надзеяй атрымаць заўтра добрую пасаду і новую кватэру. Яны знаходзяць выдатныя тэмы з жыцця, таленавіта распавядаюць.

А што, цяпер у Беларусі журналіст мае вялікі выбар месца працы? Ды ўвогуле, падонкаў хапае сярод нашага брата журналіста і нават там, дзе слова, як пташка, свабодна лётае.

А па вялікім рахунку, у тым асяродку, дзе няма свабоды слова, няма і журналістыкі.

3

Жонка побач, дапамагае рабіць газету. Яна мая дарадчыца, падтрымка і надзея. Паспехі дзяцей радуюць, няўдачы засмучаюць.

4

Нарадзіўся ў Слоніме, 11 чэрвеня 1958 года. Што асаблівага можа памятаць дзіця? Хіба цэпльню дзедавай рукі, чароўны яблычны пах папінаўкі і жаданне пастаянна знаходзіцца ў асяродку добрых людзей...

5

А хто яго ведае? Так атрымалася.

6

У траўні 1979 года выйшаў у цэнтр Слоніма падыхаць вясновым паведамленням, сустрэў Сяргея Аляксандравіча Прасняка, тагачаснага адказнага сакратара мясцовай раёнкі і па сённяшні дзень трымаю той шлях газетчыка: 15 гадоў у раёнцы, 3,5 года ў газеце “Свабода” і 11 гадоў — у “ГС”.

7

Раблю “Газету Слоні́мскую” і газету “Отдушина” ў якасці выдаўца і галоўнага рэдактара.

www.kamunikat.org

Юры ДРАКАХРУСТ

У журналістыцы з 1991 года.

Супрацоўнік рускай службы Радыё Свабода (1991—2000) і беларускай службы таго ж радыё (з 1996-га па цяперашні час). Лаўрэат прэміі Беларускай асацыяцыі журналістаў (1996).

Выбар на карысць журналістыкі быў і выпадковым, і заканамерным. Нарадзіўся я ў 1960 годзе на другім канцы свету — у Хабараўску, у сям’і журналістаў. Калі мне было 4 гады, наша сям’я пераехала ў Мінск. Пра Далёкі Усход не памятаю амаль нічога, акрамя адной карцінкі — пляж на беразе Амура і колавы пераплаў на рацэ.

У Беларусі бацька працаваў у вайскавай газеце “Во славу Родины”, маці была супрацоўніцай аддзела культуры “Советской Белоруссии”. Так што нейкае агульнае ўяўленне пра гэтую працу я меў, як кажучь, з калыскі. Ведаючы цану хлеба савецкай журналістыкі, бацькі не хацелі, каб я ішоў тым жа шляхам. Ды мне і не надта хацелася. Цікавіўся матэматыкай, паступіў на мехмат, з 3 курса пачаў працаваць у зоркі беларускай (ды і ўсёй савецкай) матэматыкі — у тагачаснага дырэктара інстытута матэматыкі Уладзіміра Платонава. Мая дыпломная атрымала мядаль Акадэміі навук СССР. Потым былі аспірантура інстытута матэматыкі, кандыдацкая ў 26 гадоў. Але далей — тупік. Нешта рабіў, працаваў, але ўсё часцей прыходзіў да высновы, што сіл, мазгоў хапіла толькі на першы рывок і што гэта — не маё.

А тут якраз перабудова, у газетах і часопісах такое! Ну, і зацягнула віхура. Палітыкай я цікавіўся і раней. Быў у нас такі гурток сяброў: збіраліся, абмяркоўвалі, ладзілі (вельмі асцярожна) сувязі з маскоўскімі дысідэнтамі, вазілі адтуль кніжкі. Я ў канцы 70-х — пачатку 80-х прачытаў і Салжаніцына, і Джыласа, і Зіноўева, і Аўтарханава — словам, увесь патрэбны набор. Так што падзей кшталту перабудовы я не тое, каб чакаў (тады і ўявіць сабе было нельга, што падобнае магчыма), але быў да іх у пэўным сэнсе гатовы.

Ну, і пайшло: мітынгі, БНФ, у якім на нейкі час я

нават стаў маленечкім начальнікам. І пісанне — напачатку як працяг палітычнай дзейнасці. Першай пробай п'яра быў, здаецца, злосны артыкул у “ЛіМе” пра чарговы з’езд КПБ. А потым ізноў збег акалічнасцей — расейская служба “Свабоды” шукала сабе карэспандэнта па Беларусі. І нехта нібыта параіў мяне, непрафесійнага журналіста, вядомага хіба што адным артыкулам у “ЛіМе”. Чаму? Не вядома. Хто? Таксама дакладна не ведаю. Называлі сярод іншых і імя Васіля Быкава.

Згадзіўся таму, што было цікава. Таму, што глядзеў на “Свабоду”, як на вялікую трыбуну, дзе можна сказаць тое, што, кажучы высокім штылем, рвалася з душы. Праўда, хутка зразумеў, што гэта не парьў, а прафесія. Хаця матыў — сказаць тое, што хочаш, — застаўся галоўным і дагэтуль.

На “Свабодзе” давлялася асвойваць рамяство, нават элементарнае — як запісаць інтэрв’ю, як скласці матэрыял і г.д. Такі прафан (у прафесійным сэнсе) мог трапіць на такі ўзровень толькі ў тую эпоху авантурыстаў і дылетантаў. Не, потым сямую-таму навучыўся, але сказаць, што стаў такім ужо выдатным рэпарцёрам, не магу. Мяне заўсёды вабіла аналітыка, асэнсаванне. Я для сябе нават такі нахабны і правакацыйны прынцып сфармуляваў: “Мяне не цікавяць людзі, мяне цікавяць ідэі”. Для рэпарцёрства такі падыход, мякка кажучы, няплённы. Але для аналітыкі часам і карысны. Ну, а які з мяне атрымаўся аналітык, тут, у адрозненне ад рэпарцёрства, скажу сціпла, што не мне судзіць.

Спакушэння “нячэснасцю” я проста ніколі не ведаў. У тыя благаславёныя гады напісаў некалькі артыкулаў для “Знамени юности”, але гэта ж была тая, “класкоўская”, “Знамёнка”, смялейшая за многія фармальна незалежныя выданні. І тады, і потым ніхто мяне ў дзяржаўныя “медыя” не запрашаў, ды я і не пайшоў бы.

На пачатку 90-х былі і БДГ, і БГ, і, зразумела, “Свабода”. Малады быў, адтуль і сілы браліся. Ну, і краіна мянялася разам са мной, і сказаць хацелася і пра тое, і пра гэтае. У 1996 годзе дабавілася і беларуская “Свабода”. Прычын было шмат, сярод іншых і “кліч глебы” ў яго прафесійным вымярэнні: усё ж кропкай адліку на

расейскай службе была Масква, а на беларускай — Мінск, сваё. У 1996-м беларуская “Свабода” проста дадалася, але потым яна рабілася ўсё больш важнай. У 1999 годзе я атрымаў запрашэнне папрацаваць у офісе Радзе Свабода ў Празе, дзе працую і дагэтуль ужо 8 гадоў, шостую частку жыцця. Астатняе ж, як мы кажам у нашых перадачах, “чытайце на сайце Свабоды — www.svaboda.org”.

www.kamunikat.org

Сяргей ДУБАВЕЦ

Уладальнік Дыплама Polcul Foundation за дзейнасць на карысць польска-беларускага супрацоўніцтва (1995). Лаўрэат літаратурнай прэміі імя Алеся Адамовіча Беларускага ПЭН-цэнтра (1998). Уладальнік Дыплама БАЖа "За прафесійную мужнасць". Лаўрэат літаратурнай прэміі "Гліняны Вялес" (2005).

1-3

Шкада, вядома, што я не магу пісаць калонкі ў "Беларусь Today", а прадмовы да кніг у выдавецтве "Мастацкая літаратура" мушу падпісваць псеўданімам. Шкада, што не запрашаюць у літаратурныя перадачы БГ і не прапануюць пасаду галоўнага рэдактара часопіса "Польмя". (Мне, у прынцыпе, шкада сваёй прафесіі літаратурнага рэдактара, калі бачу, як большасць аўтараў бессаромна ўцюхвае публіцы чарнавікі, быццам мы, рэдактары, вымерлі, як дыназаўры.) Але гэта, далібог, не мой выбар. Перада мной такога выбару ніколі і не было. Увогуле я заўсёды стараўся сам ствараць выданні, у якіх друкаваўся, або пісаў і пішу ў незалежныя. Калі ты падладжваеш свой тэкст пад патрэбы нейкага СМІ, гэта ўжо не твой тэкст, альбо ты — гэта ўжо не ты. Пра што тут шкадаваць? Дарэчы, "нячэсны" — зусім не значыць "таленавіты". І наадварот. Хоць калі мець на ўвазе халуіства, дык яно, безумоўна, з'ядае талент. Такіх прыкладаў, на жаль, я ведаю шмат. Але сам сябе з гэтымі азначэннямі — "чэсны-нячэсны" — асацыіраваць не магу, бо талент і вартасць у прафесіі для мяне важнейшыя. Ну, а блізкія на тое і блізкія, каб усё разумець.

4

Горад Мазыр, 17 верасня 1959 года. Калі споўніўся год, мяне перавезлі ў Мінск — бацькі атрымалі на Круглай кватэру. Мы заходзім, а там у калідоры — "лямпачка Ільіча". Голая такая, жоўтая, свеціць у голых сценах калідора. Мне гарача, я захлынаюся ў крыку, а зусім побач — вялізны твар дзядзькі Рыгора. Тая лямпачка — першы

ўспамін. А быць хацеў мараком. Усё ў мяне было “марское” — і вопратка, і талерка з лыжкай, і нават лыжы з санкамі.

5

Не ведаю, чаму. У 1976-м “за кампанію” паступіў быў у наргас, але хадзіў туды ўсяго месяц, не болей. І раптам нешта прачнулася ўсярэдзіне, нейкая невядомая сіла пацягнула на журфак — быццам толькі так і трэба было. Магчыма, спадчыннае — бацька быў рэдактарам міліцэйскай газеты.

Нешта пісаў я заўсёды, колькі сябе памятаю. У другім класе выдаў першую сваю “брашуру” — два школьныя сшыткі. Называлася “Позор китаіскім провокатарам” (школа, натуральна, у Мінску была руская) — пра падзеі на востраве Даманскім. Сваякі чыталі, казалі: “Сярожа малайчына!”. Але вучыўся я надта кепска, школу ледзь з даведкай не скончыў.

6

Шмат дзе працаваў, але колькі сябе памятаю, заўсёды выдаваў нешта сваё — насценнае, шматтыражнае, падпольнае, легальнае. Журфак мне нічога не даў апроч сяброў на ўсё жыццё, і гэта найбольшае, дзеля чаго варта было туды хадзіць пяць гадоў. А ўвогуле прафесійных школ у мяне было дзве. Першая — служба ў дывізіённай шматтыражцы. Адноўчы неяк захварэлі ўсе афіцэры, салдат таксама чамусьці не было, і я мусіў сам напісаць усю газету, набраць яе на лінацыпе, звярстаць “у жалезе”, зрабіць форму і адкатаць тыраж на станку. Гэтым досведам ганаруся, хоць сёння ён нікому не патрэбны. А я яшчэ раз выкарыстаў яго ў 1990-м, калі трэба было звярстаць “Навіны БНФ”, і мяне ў якасці метрапжажа завезлі ў літоўскую Ігналіну, дзе на адну ноч было дамоўлена з друкарняй. Пасля былі кампозеры, “мікрошы” (першая савецкая кампутарная прыстаўка да тэлевізара, файлы запісваліся на звычайны касетнік) і першыя шматпакутныя (для тых, хто на іх працаваў) кампутары. Хутка будзе дваццаць гадоў, як я амаль без перапынку гляджу ў манітор.

Другая школа — праца ў рэдакцыі крытыкі часопіса

“Нёман”. Уяўляю, якім грубым “мужланом” я прыйшоў туды ў 1987-м пасля ўсіх сваіх журфакаў і працы ў розных рэдакцыях. Вось гэта было нешта. Мала таго, што патрабавалася абсалютная граматынасць, дык не праходзілі ніякая недавершаная або “левая” думка, ніякі недадчуты кантэкст, а тым больш ніякая пустата і фальш. Уласна школай гэтых “алімпійцаў” (калектыў быў найвышэйшай пробы) рабіла тое, што рэдактары — Ала Сямёнава, Генадзь Бубнаў, Анатоль Кудравец — не проста ўказвалі аўтару на хібы, але ўмелі пераканаць (калі аўтар, натуральна, гатовы быў іх пачуць), у неабходнасці нават самае дробнае праўкі. Я ўжо не кажу пра тое, што ніхто тут за цябе і без тваёй згоды не перапісваў твае тэксты на свой капыл. Прызнацца, ніколі і нідзе я больш не сустракаў такога стылю рэдакцыйнае працы, але заўсёды ў адносінах з аўтарамі імкнуўся дзейнічаць менавіта такім чынам.

Пасля трох гадоў у “Нёмане” можна было ўпэўнена ствараць свае выданні. Спачатку “Свабоду”, якую я рабіў “для разварушэння” і праз год перадаў Ігару Герменчуку, каб самому распачаць “Нашу Ніву”. У 2000 годзе “НН” я перадаў Андрэю Дынько. Нейкі час быў рэдактарам радыё “Балтыйскія хвалі”, пакуль цалкам не пераклучыўся на аўтарскую працу. Пісаць даводзіцца шмат, але такога выдання, у якім хацелася б друкавацца, на сённяшні момант няма. Пэўную сатысфакцыю даюць публікацыі ў інтэрнэце, але я разумею яе ілюзорнасць. Магчыма, калі-небудзь такая сітуацыя дапячэ настолькі, што прыйдзецца вярнуць свой часопіс. Бо не стае не толькі прасторы для ўласных публікацый, не стае таксама якаснай рэдактуры, цэлых жанраў — напрыклад, сатыры або літаратурнай крытыкі, якая б адэкватна ацэньвала тое, што сёння пішацца і друкуецца. Але я разумею, што сёння ствараць часопіс — значыць цалкам парынуць у інфраструктуру, а не ў змесце выдання.

7

Пішу “калумны” ў “Навіны.бай”, кніжкі пішу, рэдакую, выдаю, артыкулы розныя на замову, радыёперадачы. Афіцыйна нідзе не працую. Жыву з прафесіі. “Даспяваю” да перамен.

Андрэй ДЫНЬКО

Працуе шэф-рэдактарам газеты “Наша Ніва”. Больш дакладна, адказвае за сайт nn.by. Лаўрэат прэмій “Оксфам Новіб / Міжнароднага ПЭН-цэнтра” (2006), імя Лёрэнца Натале (2006), “За журналістскую мужнасць і прафесіяналізм” (2006). Вацлаў Гавал перадаў яму сваю Грамадзянскую прэмію імя Эленбоген (2003).

Першы раз артыкул у газету я напісаў у красавіку 1995 года. Я тады вучыўся ў Бельгіі па студэнцкім абмене ў рамках праграмы “Тэмпус”. Там, сярод брусельскай вішнёвай, ружовай вясны, мяне засталі весткі пра рэферэндум у Беларусі аб адмене дзяржаўнасці беларускай мовы з астатнімі сімвалічнымі пытаннямі ў дадатак. Якім бы “заленым” я тады ні быў, аднак ясна разумеў, што гэта азначае фактычнае аднаўленне Савецкага Саюза хай не ў фармальна-юрыдычным, але ў маральным, культурным сэнсе, што было нават страшней. А для мяне не было нічога жахлівей за пачвару СССР і не было нічога свяцейшага за незалежнасць і родную культуру. Не перабольшваю. Я быў патэтычным юнаком. Хоць тады яшчэ і не размаўляў на роднай мове па-за межамі сям’і і кола выпадковых беларускамоўных прыяцеляў, для мяне мае нацыянальныя прынцыпы значылі бясконца шмат. Яны былі маім — стрыжнем, жыццёвай задачай, апраўданнем быцця ўжо тады. Я многа чытаў і яшчэ больш купляў беларускіх кніг, не мінаў ніводнай “Нашай Нівы”, “Свабоды” Герменчука (яе, дарэчы, чытала ці не палова нашай студэнцкай групы, з якой мы лёталі ў Брусель: гэта высветлілася, калі адзін з нас узяў свежы нумар у самалёт; сярод лепшых студыёзусаў чытачоў нацыянальнай дэмакратычнай прэсы было найбольш), пачытваў “Народную газету”, якую тады яшчэ рэдагаваў Сярэдзіч. Праглядаў “Звязду” — яна мне пасавала менш, была не такой “гарадской”. Трапляўся мне і “ЛіМ”, але і ён мне быў завузка-цэхавым.

Яшчэ да ад’езду ў Бельгію, у 1994 годзе, я пераклаў на беларускую мову для серыі “Школьная бібліятэка”

выдавецтва “Мастацкая літаратура” “Бацьку Гар’ё” Анарэ дэ Бальзака. Страшна ваяваў з рэдактаркай (яе прозвішча было Цяляціна, а ў кнігах яна падпісвалася Цялюк), каб напісаць рыхтык, як па-французску — “Гар’ё”, а яна вымагала “Гарыю”, “таму што ў рускім перакладзе “Горіо”. Увогуле, яна маім навацыям не давярала, правіла на капыл расейскага перакладу, калі што толькі было ў мяне цьмяна ці занадта пурыстычна, я кіпяціўся, не здаваўся. Яна французскае, ясная рэч, не ведала, асабліва цвеліла мяне тым, што імкнулася вершаваныя радкі капіраваць з расейскага варыянта, хоць яны выходзілі ні ў склад, ні ў лад. На цяперашні мой перакладчыцкі досвед я разумею, што многа было ў маім перакладзе і лажы ў тых жа рыфмаваных радках — усё ж я быў студэнтам, нават не старшых курсаў. Гэта што да маёй французскай, а беларускай... Якая там была ў мяне пасля расейскамоўнай савецкай школы? Але ж які я быў шчаслівы тым перакладам і ганарарам за яго! Кніга яшчэ паспела выйсці да лукашэнкаўскага пагрому культуры, калі пераклады зусім перасталі фінансаваць, і мой сын калісьці мо па школьнай праграме яшчэ прачытае гэтае выданне.

А сасватаў мяне перакладаць Бальзака Уладзімір Палупанаў, які тады працаваў у МЗС (з Краўчанкавага прызыву). І я перад вылетам выпрасіў у яго тэлефоны беларускага пасольства ў Бруселі, імёны дыпламатаў, каб там патэлефанаваць ім, спытацца, ці няма для мяне якой працы, ці не трэба якой дапамогі. Ён па найўнасці даў мне тыя нумары, а я па найўнасці па іх пазваніў. Дыпламаты сустрэліся са мной параю на Паўднёвым вакзале ў Бруселі — такія маладыя людзі з падазронасцю ў вачах, відаць, першы раз бачылі гэткага прышчывага прыдурка. Не, сказалі, работы няма, дапамогі не трэба. Палупанаў жа праз пару гадоў папросіць палітычнага прыстанішча ў Францыі, стане першым дыпламатам-невяртанцам і навек знікне з публічнага жыцця.

З гэтага майго апавядання можна зразумець, што па адукацыі я перакладчык, з Лінгвістычнага універсітэта, — модная спецыяльнасць у часы, калі краіна толькі адкрываецца свету.

Дык вось, там, у Бруселі, я і дазнаўся пра палітычны

паварот на радзіме. Адкуль дазнаўся? Інтэрнэта тады на практыцы не існавала. Беларускія выразкі з прэсы мне час ад часу ў пісьмах дасылала сястра, але ішлі яны доўга — электронная пошта таксама была невядома. Затое бібліятэка майго універсітэцкага інстытута выпісвала расейскія “Известия”, а ў іх тады пісаў, прычым дэталёва і радыкальна, Саша Старыкевіч.

Ішла першая чэчэнская вайна. Бамут яшчэ трымаўся...

Помню, што навіну пра збіццё дэпутатаў у парламенце 12 красавіка чатырма радкамі надрукавала і “Монд”, і я шмат разоў перачытваў гэтыя сціслыя сказы: адзіны раз нешта пра Беларусь у “Монд” за тры месяцы, якія я праваў у Бруселі ў мансардзе на вуліцы Вікторуар. “Известия” прыходзілі з лагам пару дзён, і са стрыманага паведамлення французскае газеты я спрабаваў разабрацца, што ж там адбылося, куды паварочваецца...

“Што рабіць? Што я магу зрабіць з Бруселя, каб спыніць гэта?”, — думаў я. Нічога лепшага не надумаў, як пераслаць сястры артыкул з заклікам галасаваць супраць, каб яна перадала яго ў “Звязду” (яна там працавала тэхнічнай супрацоўніцай). Напісаў. Пра гісторыю, спадчыну, гонар, еўрапейскую перспектыву, моладзь. Можаче сабе ўявіць, што я там пісаў. Дэмакратыя яшчэ была, і мой матэрыял надрукавалі амаль без правак, сястра даслала мне яго ў Брусель. Ён быў з сэрцам, той допіс. Пасля яго публікацыі рэдактару “Звязды” Наркевічу з бальніцы патэлефанаваў ужо смяротна хворы Максім Танк, каб падзякаваць і спытацца: ці праўда, што студэнт аж з Бруселя? Тады за мяжу яшчэ выязджалі адзінкі. І быццам бы Танк быў усхваляваны да слёз... Хоць апошняе, мажліва, ужо апокрыф. Можна, калісьці спытаюся рэдактара Наркевіча пра тую размову з Танкам?..

Калі сталі вядомыя вынікі рэферэндуму, я даў сабе слова, што з гэтага дня буду з чужымі людзьмі ўсюды і заўжды размаўляць толькі па-беларуску. І стаў. І сёння гэтага зароку трымаюся. Можна, за гэта Бог мне даруе тое, што я бываў слабы і не стрымаў якіх іншых зарокаў у жыцці... Аднак атмасфера вакол была ўсё адно неадольна дэпрэсіўная. Помню, як 15 мая, у першы дзень пасля

рэферэндуму, мой універсітэцкі калега, а пасля закрыстыянін касцёла на Залатой Горцы і супрацоўнік біскупскай курыі Кірыла Гракаў казаў мне пры сустрэчы: “Хай бы яны бралі сабе ўсё, а нам пакінулі Заходнюю Беларусь, не, хоць адну Гарадзенскую вобласць, мы б там такі лад збудавалі б, такую краіну мелі б!” Помню, як у трамваі-шостцы на Якуба Коласа чытаў першы паслярэферэндумны нумар “Свабоды”, поўны апеяцый да нелегітымнасці рэферэндуму, а адна старая баба наўмысна гучна, трыумфальна верашчала: “Гэтая “Свабода” — фашысцкая газета!” А народ маўчаў ужо, адварочваўся да акон, ніхто не наважваўся ані спрачацца, ані падтрымліваць. Чулі людзі, чым павявала.

Потым была першая паслярэферэндумная “Наша Ніва” з магутным дубам алоўка Сяргея Харэўскага на першай паласе і загаловам “Не зломіш!”. Гэта было неймаверна трапна, выцірала соплі і вяртала жаданне жыць.

8 верасня 1995 года я ўпершыню ў жыцці пайшоў на вулічную акцыю — тады народ талокся каля помніка Багдановічу, перад операй, ускладаў кветкі, а пасля рэдкай ручайкай цадзіўся па распанахтаным асфальце, між калюжаў, уздоўж бетоннай набярэжнай, што пад вуліцай Камуністычнай, да Дома літаратара. Гэта цяпер ствараюць легенды пра пачатак 90-х, а тады людзей было зусім няшмат, арганізацыі ніякай, зусім не так, як на шматтысячным шэсці 8 верасня 1996 года, хоць спецназа тады і ведаць і не ведалі. Там, помню, пабачыў філосафа Алеся Анціпенку, знаёмага мне, бо да яго мяне калісьці быў скіраваў Зміцер Колас, які ў сваю чаргу выкладаў у нас літаральна пару месяцаў на пачатку 1994-га адну пару перакладу ў тыдзень і быў адным з першых у маім жыцці беларускамоўных выкладчыкаў. А скіраваў Колас мяне таму, што я з ім гаварыў па-беларуску і перакладаў яму па-беларуску на занятках (я быў не адзін, хто браўся перакладаць яму на беларускую, былі і іншыя такія ў нашай групе; помніцца мне, як горача стараўся ў тым таксама Ігар Круглік, яшчэ адзін паальмяны беларус; цяпер ён паспяховы бізнесовец у Маскве, дзе ў яго дзядзька працаваў генералам ФСБ). Анціпенка ў той час загадваў

выдавецкім аддзелам фонду Сораса і акурат шукаў перакладчыкаў і рэдактараў для першых выданняў серыі “Адкрытае грамадства”. І я хадзіў да яго ў офіс у політэхнічны, ён мне даў невыказна накручаны пераклад на пробу, нешта такое філасофскае-філасофскае. Я пераклаў, і ён даручыў мне першую працу — рэдактуру падручніка па гісторыі эканамічных вучэнняў аўтарства Андрэ Дэні. Перакладчыкамі былі студэнты факультэта міжнародных адносін Алесь Лагвінец — ён стане выкладчыкам ЕГУ, а пасля палітыкам (думаю, ягоны шлях да палітыкі сваімі матывацыямі надзвычайна падобны да майго шляху ў рэдактарства), і Карэн Акопаў — гэты стане кар’ёрным дыпламатам, будзе працаваць у МЗС, у пасольстве ў Вашынгтоне, пасля ў місіях ААН, але згідзіцца працай пры дыктатуры, кіне і пяройдзе ў прадпрымальнікі. З Акопавым мы сустракаліся неяк каля Дома афіцэраў, а Лагвінец прыязджаў да мяне дамоў. (Як толькі я пачаў падзарабляць, я зняў кватэрчыну і выехаў з інтэрната.) У эканоміцы мы яшчэ не петрылі, французскую мову ведалі нямоцна, беларускую — кожны па-свойму, хто на што вучыўся. Таму лазілі па слоўніках, капалі як апантанья. Калі Акопаў быў да белмовы без прэтэнзій, то з Лагвінцом мы мелі прэтэнзій на трох і дзіка спрачаліся праз любыя праўкі, хапаючыся за відавочныя памылкі адзін аднаго. Бадай, французскую тады лепей разумеў я, а беларускую лепш адчуваў ён. (З цягам часу ўсё стане наадварот.) Дык жа ж: кніга тая выйшла, не ведаю, ці чытаў хто яе, аднак усе гэтыя студэнцкія працы далёка не бессэнсоўныя. І якія ж дурныя мы былі ў канцы 1990-х, пакідаўшы цягамотныя лукашэнкаўскія універсы. Сам кантакт з намі, беларускамоўнымі, мог стаць тым жа паваротам, якім для мяне былі заняткі Коласа. Мова мову чуе і мова мову чапляе.

Дык вось, там, пад манументам, я сказаў Анціпенку, бачачы яго ўпершыню за год: “Якія жудасныя вынікі рэферэндуму!” А ён мне парыраваў: “Нічога страшнага. Самае важнае, што супраць інтэграцыі з Расеяй, савецкай сімволікі і надзялення Лукашэнкі дадатковымі паўнамоцтвамі галасавала тая самая група людзей. Значыць, мы, прыхільнікі беларускай культуры, уяўляем

сабой прагрэсіўную частку грамадства, якая выступае за дэмакратыю і рынкавую эканоміку і мае цэльныя погляды. Гэта значыць, што будучыня за намі”. Мяне яго словы моцна ўразілі, такую трактоўку вынікаў плебісцыту я нідзе не сустракаў. Лімаўскі бэлетрыстычны плач, свабодаўскія заклікі да прагматычнага перагляду ранейшае стратэгіі дзейнасці, ніўскі дыскурс стаіцызму былі, а вось з такім рацыянальным прэпараваннем я нідзе не сутыкаўся. І пасля я доўга над тым перадумваў, спрабаваў з уласцівым мне крытыцызмам знайсці аргументы, якія б заўважылі логіку Анціпа (так мы называем яго між сабою, і гэта дасканала яму адпавядае, падкрэслівае тое старагрэцкае, што ў ім ёсць). Я прыгадваў свайго бацьку, які галасаваў супраць расейскай мовы, але за астатнія пытанні, і свайго універсітэцкага выкладчыка гісторыі, ашмянца Браніслава Іпалітавіча Загорскага, які прызнаваўся нам на семінарах, што як знаўца гісторыі галасаваў супраць вяночка і сцяга, але за расейскую мову і астатняе. Цяпер, з вышыні гадоў, я разумею, як па вялікім рахунку слушна аналізаваў сітуацыю Філасаф.

У той вечар, 8 верасня 1995 года, я разам з усімі дайшоў да Дома літаратара. Народу там было свет, у залу не праціснуцца. Беларусы былі непрызвычаеныя мітынгаваць, але прызвычаены набівацца ў літаратарскае гета і там даваць волю свайму запалу. У залу было не ўбіцца ў прамым сэнсе гэтага слова, я абмежываўся пакупкай вялізнага бел-чырвона-белага сцяга ў аднаго з кніганошаў у холе (дарэчы, вось каму мы мусім калісьці паставіць помнікі ў кожным горадзе — нязводнаму племені кніганошаў). А сцяг з таго часу заўжды быў у мяне, дзе б я ні жыў. Ён вялізны. Не ведаю, чаго мяне панесла купіць такі вялікі, і я ніколі не наважываўся выйсці з ім на дэманстрацыю — характар не той. Адзін з рэдкіх разоў, калі ён пакідаў мой дом, было пахаванне Васіля Быкава, 2003 год, лета. Тады ніхто не ведаў, ці дадуць нам яго пахаваць па-людску, ці аточаць, ці як там будзе, і я абвязаўся гэтым сцягам пад кашуляй, зашпіліў чорны пінжак, каб не прасвечвала. Была тайная дамоўленасць аб тым, што ў выпадку, калі ўсё пойдзе па найгоршым сцэнары і лукашысты “арыштуюць” памерлага

нацыянальнага пісьменніка, будуць дыктаваць свой план пахавання цішком, крадком, у адну з пачэсных варт устанем мы з Бяляцкім і, здаецца, Арловым (хто чацвёрты, не памятаю), і проста без папярэджання накрыйем труну і панясём, а пасля на хаду накрыйем палотнішчам. Меркавалі, што з рук труны шарпаць не будуць, а там Бог бацька. Я не сумняваўся, што прайсці да труны мне ўдасца, бо на той момант я быў першым намеснікам Быкава ў ПЭН-цэнтры, адзінай арганізацыі, якую ён да сваёй смерці ўзначальваў — заяву з просьбай аб адстаўцы Быкаў прынёс пасля прылёту ў Мінск, за два тыдні да смерці. Засталіся фоты Андрэя Лянкевіча і Сяргея Шапрана з таго яго прыходу, і Рада ПЭН-цэнтра не паспела, ды і не збіралася яе задавальняць. Я нават узяў з сабой у Дом літаратара дакументы, якія пацвярджалі нашы пасады ў арганізацыі, каб быць упэўненым, што сцяг да сцэны данясу. (Дарэчы, пра апошні год і дні жыцця Быкава, ягонае пахаванне яшчэ ёсць маленькія нерасказаныя сакрэты, толькі пакуль не час іх публікаваць.)

З 1400 нямецкіх марак, якія я ашчадзіў з “тэмпусаўскай” стыпендыі і зарабіў у Бельгіі (то аднойчы з калегам, Пашам Шабуніным — ён цяпер настаўнікам французскай мовы ў Пасадэне, Каліфорнія, — мы складалі дровы для японкі-выкладчыцы, то я праводзіў экскурсію па Бругу для пантовых маскоўскіх турыстаў, уранку прыехаўшы ў той гарадок першы раз у жыцці), — на тыя часы вялізныя грошы для студэнта! — 140 я аддаў на “Нашу Ніву”. Калі пагартаць падшыўку за 1995 год, то можна знайсці падзяку: “за 140 марак ад жыхароў вёскі Заказанка Берасцейскага раёна”. Гэта я так папрасіў запісаць. Сярэднямесячны заробак тады складаў 50 даляраў, або 70 марак.

Тады ж, у 1995 годзе, сваю першую публікацыю ў “Нашай Ніве” зрабіла мая сястра, Наталка Бабіна.

Каб перадаць ахвяраванне, я папрасіў знаёмых звесці мяне з тагачасным адказным сакратаром газеты Алегам Дзярновічам, бо яны яго ведалі. Праз яго я прапанаваў свае першыя артыкулы і пераклады ў “Нашу Ніву” ў сакавіку 1996-га года. Ён перадаў пазітыўны адказ

Дубаўца. Стваралася новая, штотыднёвая “НН”... Я прынёс пераклады нечага такога, як сказаў бы Гарэцкі, адулячомага, такога, чым тады поўніліся розумы ў кіраваным Ігарам Бабковым выдавецтве “Еўрафорум”, куды я з падачы тых-такі Анціпа і Дзярновіча ўжо трапіў, ды іншыя перакладулькі, ды вершы. Дубавец папрасіў пакінуць, а ў наступную сустрэчу — рэдакцыя тады сядзела ў панчанкаўскім доме на Пуліхава, у новай светлай веснавой кватэры, якую не паспелі дабіць наймальнікі, — сказаў мне: гэта нецікавае ўсё, з гэтага падыдзе толькі адзін пераклад прамовы Вацлава Гавела, астатняе — не. А пісаць нам трэба рэфлексіі на бягучыя тэмы. Я пакрыўдзіўся (за вершы), але пісаць хацелася, і я стаў пісаць тыя рэфлексіі пра падзеі, з’явы, публікацыі. А пераклад з Гавела “Посткамунізм” адкрываў першы, сакавіцкі, нумар новафарматнае “НН” за 1996 год. Толькі цяпер, пішучы гэты тэкст, падумаў, што не ўзгадаў сказаць пра тое на цырымоніі перадачы мне Гавелам прэміі імя Эленбоген у 2003 годзе, што пачаў я свой газетны шлях з грашовага ахвяравання, а пасля — з перакладу твораў Гавела.

Гэта была ўжо новая эра: праз тры тыдні здарыцца ашаламляльная маніфестацыя на Дзень Волі, дэманстранты ледзь не возьмуць штурмам будынак тэлебачання. І я там быў, і мне было вусцішна перад шэрагамі касманаўтаў у чорных шлемах. Сталіца бурліла, бо Лукашэнка меў падпісаць саюзныя дамоўленасці з Расеяй, а апазіцыя паціху, у кулуарах парламента, сядзібках партыйных суполак і офісах замежных фондаў рыхтавалася яго скінуць. Усё гэта вісела ў паветры, мы гэта абмяркоўвалі на кухнях, за студэнцкаю макаронай з кансервавымі мідыямі, набытымі за першыя ганарары. Ці баяліся мы? Мы асперагаліся. Яшчэ жывы былі ў галовах аповедны бабуль пра іголки, якія саветы заганялі пад пазногці, пра калодзежы, якія завальвалі трупамі немцы. Пра тое, як гінуў кожны, хто высоўваўся і актыўнічаў. Ужо здарыўся першы ператрус “НН” па справе Славаміра Адамовіча, калі ён з нейкіх невядомых прычын ці па супадзенні акурат прыпёр у рэдакцыю торбы з пустымі пляшкамі. Мы і раней ведалі, што спрут прыціх, але не

дрэмле, а тут усе гэтыя шэрыя пінжакі, бязлітасныя вочы, людзі няясных талентаў, але зручных пасадаў, усе гэтыя пранырлівыя падпалкоўнікі з вайсковых кафедраў — усе яны зноў заганарыліся, напупырыліся, ззяюць. Яны ўжо шныпарылі між намі, мітынгоўцамі, хоць у сімпатыях іх было не западозрыць. Таму бывала боязна. Нас было многа, пратэстоўцаў, у кожным разе. Я сустракаў шмат знаёмых твараў. І мы, хто тады хадзіў на шэсці, займелі адзін да аднаго сімпатыі на ўсё жыццё. Нават тыя, хто цяпер працуе зусім не там, дзе марылася, ці не так, як марылася, добра памятаюць нашы маладыя гады.

Ад тае вясны 1996-га я, працуючы ў фінансавай кампаніі “Белзнешэканомбанк” і адначасна давучваючыся ў магістратуры, стаў пісаць у “Нашу Ніву” — калі часцей, калі радзей, але стараючыся што нумар. Гэта адразу стала ўнутранай патрэбай, важнай часткай мяне. Пісаў я найбольш тое, што заахвочвалася Дубаўцом у дачыненні да такіх пачаткоўцаў, як я, — рэфлексіі амаль дзённікавага тыпу. Пісаў таксама водгукі, весткі, якія трапляліся, рэакцыі на падзеі, рабіў трохі перакладаў — і літаратурных, і лабадзённых. Сяргей Дубавец быў дасканалым рэдактарам. Ён амаль не правіў тэкстаў, але тое, што правіў, запаміналася на ўсё жыццё — чаго не трэба пісаць. Часам ён прыбіраў які адзін сказ. Апошні, напрыклад. Або даваў лепшы загаловак. Заўсёды дакладна. Па маладосці я, вядома, спадзяваўся, што вольна кінучь жыць з ганарараў у “НН”, і можна будзе кінучь фінкампанію з яе нуднымі паперкамі, размытніваннем і паездкамі ў Мінсельгасхарч (на той працы мне давалося пазнаёміцца з Васілём Лявонавым, тады міністрам сельскай гаспадаркі, і Міхалам Марынічам, тагачасным старшынёй замежнага эканамічнага камітэта. Яны разбуралі мае ўяўленні пра наменклатуру як нешта хамскае і дурное; мяне таксама ўразіла, што сакратаром у Лявонава быў паэт Змітрок Марозаў, пра якога я ведаў, што ён падабае вянкi санетаў).

Дубавец налічаў грошы сціпла — не тое, каб зусім мала, не абы на паперу і ручку (як пасля часам даводзілася налічаць мне, ужо ў маю бытнасць рэдактарам, прычым нават аўтарам узроўню Адама Глобуса ці музычнага

крытыка Юліі Андрэевай), але ўсё ж на тых сумы было не пражыць. Мне крыўдна было, я стараўся падглядзец у ведамасці: мо мяне не цэніць, а іншым больш дае? А Дубавец чалавек стрыманы, увесь у сабе, пазбаўлены ўсялякае тэатральнасці, ніколі нічога не тлумачыў пра фінансавы стан выдання. З часам прыйшло разуменне, што маем тое, што маем, і ганарарны фонд жадзён, і жыць прыйдзеца з іншага.

Помню, страшна мяне дратавала, што праз тэхналагічную маруднасць — усё было на Дубаўцу — дэдлайн здачы матэрыялаў быў у чацвер, газета друкавалася ў Вільні ў нядзелю, а ў шапіках з'яўлялася толькі ў аўторак, і каб здабыць газету хутчэй, я (і не толькі) шукаў у горадзе цётчак, газетаношаў, у якіх нумар з'яўляўся ў панядзелак. Абурала, чаму нельга хоць на пятніцу ссунуць апошні тэрмін падачы матэрыялаў ці вазіць хутчэй? Такія хуткасці распаўсюду інфармацыі былі 12 гадоў таму. А цяпер учарашнюю навіну перадрукоўваеш на сайце, дык адразу табе тры чалавекі ставяць каментары: навіна — баян, ніва — капец, адстой...

Страшна мне прырэчыла і тое, што рэдакцыя (легендарныя ўсё людзі!) а 10-й вечара згортвала сваю працу і распачынала вячэру з гарэлкай. Мне і такі “ранні” канец працы, і асабліва чарка падаваліся недаравальнай саветчынай і распустай. Цяпер я разумею, што ў 1996-м на Дубаўцу была такая непамерная нагрузка, што яму проста мусова было адключачца. Неяк так выходзіла, што ўсе рабілі патроху, а на яго валілася гурба, прычым прыходзілася вычытваць усё да апошняй прыватнай абвесткі, бо культура мовы была нікудышняй, стыль-рэды і карэктары-першакурснікі лавілі мух, а газета ж тыднёвая ды з нерэалістычнай задумай “Інфарматара”, які больш выглядаў “Фарматарам альтэрнатыўнай рэальнасці”. Такі высілак датрываў да канца 1996 года, пасля чаго газета вярнулася да перыядычнасці выхаду два разы на месяц, тым самым страчваючы ўсякія магчымасці ўплыву на палітычны парадак дня, абмяжоўваючыся літаратурай і гуманітарыстыкай.

Я нейкі час, перадусім, зарабляў грошы і жыў для эканоміі ў сваёй Заказанцы. Увесь час патроху пісаў, не

закідаў. Потым выкладаў. Адначасова мы з Валерам Булгакавым і парай іншых сяброў, жонкамі і будучымі жонкамі заснавалі часопіс “ARCHE”. Пасля таго нечакана Дубавец запрасіў мяне ў “Нашу Ніву” намеснікам рэдактара. А я ўжо меў фанабэрыю — як жа, заснавальнік “ARCHE”! Не прайшоў і год, як Дубавец, разарваны між Мінскам і Вільняй, фінансамі і творчасцю, “Нівай” і “Вострай Брамай”, на злёце крызісу 1999—2000 года — крызісу выдання, апазіцыі, нацыянальнай незалежнасці — прапанаваў галоўнае рэдактарства мне. Я параіўся з Булгакавым у імжысты вераснёўскі дзень над возерам Вяча, куды мы выехалі ягонай першай машынай — скрынкападобным, важкім, як танк, “Фордам Скорпію”, — і з парады Булгакава пагадзіўся. Дубавец зрабіў мне тую прапанову ў Вільні, на кватэры Глобуса (там тады месцілася віленская рэдакцыя), ці, калі быць дакладным, Глобусавай жонкі, фатографа Алены Адамчык, у адказ на маю крытыку творчага застою і Дубаўцовай няздольнасці — увядзеннем палітыкі строгай эканоміі аздаравіць фінансы выдання. Мінская рэдакцыя тады арандавала кватэру на вуліцы Бабруйскай, у будынку аўтавакзала. Месца было зручнае для іншагародніх прыезджых, але кошт бяздумна дарагі, і маім першым крокам як новага начальніка стаў неадкладны пераезд ва ўдвая таннейшае памяшканне на Залатой Горцы, у дом над колішнімі могілкамі, аброслы лісіным вінаградом, што зіхацеў у тым кастрычніку ўсімі адценнямі золата й чырвонага віна.

У рэдакцыю сапраўды заўжды язджала і хаджала немаленька людзей.

На Бабруйскую, напрыклад, завітваў з Маладэчна 16-гадовы гімназіст Сяргей Богдан, прывозіў спісанья дробным почыркам аркушы ў клетачку са школьнага сшытка. Пра падзеі ў Ачэху, Курдыстане. Найбольш вычытанья ў расейскіх газетах, а таксама нямецкіх, што траплялі ў гімназію, але перадуманья. Цяпер Богдан усходазнаўца, скончыў факультэт міжнародных адносін, дагэтуль піша ў “НН”. На Бабруйскую завіталі з намётамі хлопцы з Наваполацка на чале са Змітром Салаўевым, едучы на сканчэнне легітымнае пяцігодкі Лукашэнкі. Народу на плошчы сабралася няшмат, тысячы чатыры, з

намётам палачане аказаліся адны, арганізацыя Антончыкава аказалася блефам, а Шарэцкі пасля пад філфакам заклікаў усіх разыходзіцца і выехаў машынай АБСЕ ў Вільню.

На Залатой Горцы стала патроху кандэнсавацца зусім юнае тады, новае пакаленне нўццаў, канечне, патрэбнае на змену раструшчанае паразамі пляды 90-х, пераважна студэнты. Сталі пісаць Кудрыцкі, Скурко, Гардзіенка, Дзядзенка. Нейкі час учашчаў цыбаты (не тое слова!) бамбіза Віця Мухін. Быў ён адчайны радыкал, моўна і палітычна, “Наша Ніва” была яму запамяркоўная — і моўна, і палітычна. Мухін пасля махне на Радыё Рацыя, хіба на адно лета, а пасля ў “Советскую Белоруссию”, у спадзеве беларусізаваць ворага ў ягоным логавішчы. Не выйшла, і заўчасна расчараваны хлопец нават прозвішча зменіць на “Корбут” і ўрэшце асядзецца ў “Туризме и отдыхе”.

На Залатую Горку ўпершыню ў маю бытнасць рэдактарам зрабілі рэйд кадэбісты. Было тое ў чацвер, пасля выхаду нумару. Я ў той дзень якраз выехаў у Вільню да Дубаўца, і адбіваўся ад іх Скурко, які трапіўся тады ў рэдакцыі. Такі быў яго першы досвед у “НН”. Усякіх налётаў і асабліва праваерак будзе досыць.

Як перакладчык на час пачатку рэдактарства я быў ужо сталы, але досведу фарміравання газеты, сувязяў, ведання палітычных і нават культурных колаў у мяне не было аніякусыкага. Вязджаў на эрудыцыі, адданасці справе і беларускасці, давяраў парадам аўтарытэтаў, якія часам вялі ў процілеглыя бакі, ды неяк жа “НН” выстаяла.

Дубавец адразу сказаў: “Я больш у газету не ўмешваюся, але нейкі час буду пасля цябе перачытваць тэксты, калі хочаш”. І яшчэ даволі працяглы час я засылаў яму на мэйл усе тэксты, а ён мне чырвоным пазначаў свае праўкі. Так я вывучыў моўныя і стылёвыя тонкасці нашаніўскай традыцыі. І яшчэ Дубавец сказаў: калі будуць праблемы з Жуком, я буду разбірацца сам. Павал Жук тады, да пэўнай перарэгістрацыі, фармальна заставаўся заснавальнікам “НН”, гэта значыць, меў на яе юрыдычныя правы, але ніяк у ёй не ўдзельнічаў. Аднак з Жуком ніякіх праблем не здарылася, ён мірна развітаўся, калі выйшаў з

медыйнае справы.

Мае бацькі былі, ясная справа, катэгарычна супраць таго, каб я кідаў выкладанне і ішоў працаваць у “НН”. Яны таго не разумелі, а сітуацыя напружвалася. Якраз перад тым (1999—2000) сталі знікаць дзеячы апазіцыі, грамадства рыхтавалася да яшчэ горшага. Патрэбен быў час, каб яны звыкліся, нават выпісваць “НН” бацькі пачалі не адразу. Ды з часам так зжыліся, што перасталі выпісваць сваю “Звязду”, — яна ім стала прыкра канфармісцкай. Цяпер яны перадплачваюць толькі “НН” і жыцця без яе не ўяўляюць. Ну і сын неяк застаўся ў жывых, і гэта доўга так цягнецца, і тое супакойвае.

З 2006 года, калі мяне затрымалі каля плошчы, мая мама стала слухаць таксама радыё “Свабода”. Цяпер не можа заснуць, не паслухаўшы. Жонка за мяне выходзіла ўжо калі я быў намеснікам рэдактара ведаючы, за каго ідзе.

У дзяцінстве я ніколі і паняцця не меў аб працы ў СМІ. Калі кім і хацеў стаць, дык кіроўцам аўтобуса. І да самага моманту запрашэння Дубаўцом да пісання ў “НН” у мяне і думкі не было пра кар’еру ў газеце. Я не ведаў, кім стану працаваць у зменлівых постсавецкіх абставінах. Цяпер жа я не ўяўляю сябе без “Нівы”. Напэўна, мне спадабалася б аддацца папрацаваць менеджэрам і ў іншай сферы, і не буду супраць, калі такое трапіцца, але “Наша Ніва” праз усе гады аўтарытарызму і русіфікацыі была для мяне яшчэ і малой незалежнай дзяржавай у форме выдання. Вось гэта — неацэнна!

Василий ЗДАНЮК

Василий Зданюк родился 1 января 1955 года в Хмельницкой области. Закончил факультет журналистики Львовского высшего военно-политического училища (1978), редакторский факультет военно-политической академии (1990). Работал в военной печати. Полковник запаса. Автор пяти книг. С 1994 года — в “Свободных новостях”.

С 2003 года главный редактор еженедельника “СН-Плюс. Свободные новости плюс”.

1

В прошлом я военный журналист. В 90-х, когда после службы в Германии вернулся в Минск и увольнялся из армии, были заманчивые предложения. К тому времени я уже был полковником, редактором большой военной газеты. Звали и в государственные СМИ, и на госслужбу. Но я без раздумий пошел к Саше Улитенку в “Свободные новости”. С этой газетой я сотрудничал чуть ли не с первого номера, будучи еще собкором московского военного журнала по Беларуси, а с Улитенком был знаком со времен поступления на журфак Львовского политехнического училища (Саше повезло, он не поступил, а я на многие годы надел погоны). С тех пор моя жизнь делится на две части — личная и та, которая отдана “Свободным новостям”.

Внутренний выбор пути независимого журналиста произошел немного раньше, во времена перестройки. Какое это чудесное время было для тех, кто писал, снимал, готовил радиопередачи — открыты шлюзы гласности, нет никакой цензуры, нет запретных тем! Мне тогда казалось, что так и будет, что так должно быть всегда. Но жизнь иногда очень жестко напоминает, что не стоит смотреть на нее только через розовые очки.

Вспоминаю один из таких щелчков по носу. Примерно двадцать лет тому назад в военном трибунале БВО судили одного из бывших полицаев. Ниточка от него потянулась к некоему Васюре, который, к изумлению военных судей, оказался, без преувеличения, главным

палачом Хатыни. Прямо на глазах рушилась знакомая всем история трагедии самой, наверное, известной в СССР деревни. Оказалось, что в Хатыни жгли и убивали в основном полицаи, наши соотечественники. Кроме того, выяснилась истинная причина жестокости фашистов-полицаяв: в партизанской засаде под Хатынью был убит олимпийский чемпион 1936 года по толканию ядра Вельке, любимчик самого Гитлера.

Военный трибунал находился рядом со спортзалом, где я играл в волейбол в одной команде с председательствовавшим на процессе Виктором Глазковым. С его “подачи” и узнал, что происходит за закрытыми дверями трибунала. Человеку в военной форме пройти в зал было несложно.

К моему изумлению, родной журнал “Советский воин”, выходявший тогда миллионным (!) тиражом на шести языках в 97 странах мира и имевший устойчивую либеральную репутацию, от статьи о палачах Хатыни отказался. Мне популярно объяснили: правда о Хатыни может навредить братской дружбе советских народов, ведь в карательном батальоне служили в основном уроженцы западных областей Украины, а также выходцы из России, Беларуси.

Короче, мои хождения по большим московским и минским редакциям ничего не дали, редакторы только разводили руками: извини, мол, старик, сам понимаешь. Я, если честно, не очень понимал и продолжал искать. И нашел! Статью опубликовал в “Частном детективе” Саша Усеня. Потом ее перепечатали рижская “Советская молодежь”, немецкий еженедельник “Die Woche”.

Вот тогда я впервые увидел разницу между газетой независимой и газетой государственной. Наверное, тогда еще для себя решил: из военной печати, по определению государственной, уйду только в независимое издание. Таким изданием для меня и стали “Свободные новости”.

Еще один пример, к которому имеет непосредственное отношение автор этой книги. Президентские выборы 1994 года. Был такой период, когда команда Кебича практически изолировала энергичного депутата Лукашенко от СМИ — ни в передачи

его не звали, ни в госгазеты. Тогда он попросил помощи у “Свободных новостей”. В Ошмяны на встречу кандидата в президенты Лукашенко с избирателями выехал Саша Томкович и сделал материал на целую полосу. После этого блокаду прорвало, газеты распахнули свои страницы перед будущим президентом. На первой своей пресс-конференции он отдельно поблагодарил “Свободные новости”. Видимо, и он тогда понимал роль и значение независимой прессы. Как понимал и то, что управлять можно только своими, государственными СМИ.

2

За полтора десятка лет работы в независимой прессе я ни разу не пожалел о своем выборе. Хотя бывали времена, когда хотелось выть от безысходности. То закрывают тебя, то из типографии гонят, то проверки мордуют... Когда в 2002 году были закрыты “Свободные новости” и на их пепелище начала выходить новая газета — “СН-плюс. Свободные новости плюс”, я, ее главный редактор, чувствовал себя как человек, который тащит чемодан без ручки. “Чемодан” тяжеленный, его не бросишь, лично для меня он бесценный, потому что в нем смысл моей жизни. Но как его нести без ручки, без какой-либо опоры?

Ничего, вынес...

Думаю, в подобных ситуациях не раз оказывались и мои коллеги. Поэтому они меня поймут.

Нет, не жалел и не жалею, что выбрал независимую журналистику. Мне не стыдно за свою работу. Я никогда не шел против своей совести. Мне никто не диктовал, о чем и как писать. Я могу честно смотреть в глаза своим детям и внукам.

Что касается возвращения... У меня таких мыслей не возникало. Знаю журналистов, которые благополучно перебрались на хорошо оплачиваемые должности в государственных газетах. Они себя комфортно чувствуют и находят очень правильные слова, как им кажется, в оправдание своего поступка. Но знаю и таких, кто не прижился, кому не хватило воздуха вольной журналистики.

Конечно, остаться самим собой, не покривить душой можно и в какой-нибудь ведомственной, привластной газете. Но гораздо легче это сделать в независимой печати. Вспоминаю одну свою публикацию в "Свободных новостях". 1995 год, сентябрь. В 10 утра встречаюсь с командующим войсками ПВО генералом Костенко, беседуем о создании единой системы ПВО России и Беларуси. Во время беседы на связь выходит оперативный дежурный: в районе Березы замечен воздушный шар, летит прямо на военный аэродром. Я становлюсь невольным свидетелем трагедии, о которой тогда знали все. Это история о том, как был сбит воздушный шар с двумя американскими гражданами. Я записал тогда на пленку все переговоры генерала с командным пунктом, его команды. Видел и слышал, что, отдавая команду сбить шар, Костенко был уверен, -- в гондоле никого нет. Действовал он по инструкции. Разве что, может, слегка бравировал перед журналистом, да злоупотреблял легким матерком (а какой, впрочем, генерал без мата?).

Пока я готовил статью в еженедельник, генерала успели обвинить во всех смертных грехах. И независимые журналисты, и мэтры государственных изданий. Когда появился мой материал с расшифровкой команд генерала, то теперь упреки посыпались на меня: как ты, демократический журналист, можешь выгораживать эту зарвавшуюся военщину? Я в ответ предлагал послушать пленку.

Представляю, сколько согласований потребовалось бы мне, попытайся я опубликовать свой материал в какой-либо другой газете...

3

Жена не ушла, дети не забыли. А если серьезно, то относятся абсолютно нормально. Я постоянно чувствую их поддержку.

4—7

Когда мне было шесть лет, в космос полетел Юрий Гагарин. Я хорошо помню этот момент. Оригинальными мои детские фантазии назвать нельзя, поскольку, как

миллионы мальчишек, я мечтал стать космонавтом, бредил полетами к звездам. Путь в космонавты лежал через летное училище. Поэтому я, можно сказать, с первого класса готовился к профессии военного летчика. Хорошо учился (школа с золотой медалью), занимался спортом. И поступил бы наверняка! Но врачи нашли у несостоявшегося космонавта какие-то мелкие проблемы со здоровьем — поступал-то я не куда-нибудь, а в Черниговское летное, в кузницу космонавтов. Пошел служить на срочную. Вместо летчика стал ракетчиком. Как-то от скуки на боевом дежурстве написал заметку в военную газету, а они возьми да и напечатай. И гонорар рублей десять прислали — целое состояние для солдата. Мне это понравилось. И на год я стал летописцем нашего славного секретного дивизиона. Каждый “дембель” увозил в альбоме на первой странице вырезку из окружной газеты со своей фамилией.

Потом приехал корреспондент из той самой газеты. Посоветовал: езжай во Львовское политехническое училище, там есть факультет журналистики. А почему бы и не поехать? Служба идет, не поступаю, так хоть домой на пару дней загляну (родом я из Хмельницкой области).

Так, можно сказать, от нечего делать я и стал военным журналистом. Ну, а давняя мечта о полетах, космосе, далеких звездах живет со мной и поныне. Если удастся, потчую свою неудовлетворенную “авиационную” душу хоть какими-то лакомствами вроде авиашоу, редких полетов на пассажирских лайнерах и чтения соответствующих книг.

Было несколько периодов в моей жизни, когда удавалось совместить журналистику и детскую мечту. Лейтенантом я попал в единственную в Советском Союзе военную авиационную газету. Находилась она на территории ГДР. 28 летных полков, в небо каждый день поднимались сотни самолетов и вертолетов. Время от времени они падали, поэтому перед подписанием газеты в номер главное было уточнить в штабе, все ли наши герои живы и здоровы на этот момент. Из командировок в летные полки я тогда не вылезал, благо все перемещения происходили на вертолетах и транспортных самолетах.

В конце своей службы я снова попал в эту газету в качестве главного редактора. Еще на три года совместил журналистику и авиацию. До этого была учеба в военной академии в Москве, где однажды возникло желание осуществить детскую мечту. Начали набирать группу журналистов в отряд космонавтов. Я загорелся, но пыл мой остудил надвигающийся крах СССР. Идею полета в космос журналиста зарубили — не до того было, целая империя рушилась...

В 1994 году “раздвоение” моей личности окончательно прекратилось. Я вернулся в Минск и с головой погрузился в независимую журналистику. В этом состоянии пребываю и по сегодняшний день.

Святлана КАЛІНКІНА

У журналістыцы з 1989 года. Працавала палітычным аглядальнікам інфармацыйнага агенцтва БелТА, першым намеснікам галоўнага рэдактара штотыднёвіка “Імя”, першым намеснікам, а потым галоўным рэдактарам “Белорусской деловой газеты” і адзінага ў Беларусі выдання, якое спецыялізавалася на журналісцкіх расследаваннях “БДГ. Для служэбнаго пользавання”. Зараз — шэф-рэдактар газеты “Народная воля” і галоўны рэдактар сайта “Беларускі партызан”.

Уладальнік нямецкай прэміі імя Герда Буцэрыюса і прэміі Камітэта абароны журналістаў (Нью-Йорк).

1

Шчыра кажучы, журналісцкую прафесію я лічу справай суб'ектыўнай, а ўсе размовы пра аб'ектыўнасць — прыгожай словаформай, якая, па вялікім рахунку, не можа мець пад сабой рэальнага сэнсу. Бо менавіта журналіст падбірае словы, характарыстыкі, перадае ўражання, атмасферу, у якой ён апынуўся. І ў гэтым выпадку “праўдзівасць”, “сумленнасць”, “аб'ектыўнасць” выступаюць нейкімі ідэальнымі канструкцыямі, якія не ў поўным сэнсе адпавядаюць зместу нашай прафесіі. Журналіст, на мой погляд, павінен быць сумленным перад самім сабой. Немагчыма ведаць усе акалічнасці той ці іншай падзеі, не заўсёды можна мець усю інфармацыю пра “закулісе” той ці іншай з'явы, пра шкідлеты ў шафе той ці іншай асобы, і таму амаль кожны матэрыял нехта можа прызнаць неаб'ектыўным ці няпоўным, ці несумленным. Але я лічу, што не трэба надаваць журналістам і журналістыцы місію Госпада Бога. Давайце прызнаем, што няма тых матэрыялаў, якія не маглі б быць дапоўнены і дапісаны. Але калі журналіст не хоча гэтага рабіць, калі на некаторыя падзеі ці з'явы ён заплюшчвае вочы, калі тэндэнцыйна падбірае аргументы, калі проста лжэ па нечый прасьбе альбо ў спробе пазбегнуць нейкіх непрыемнасцей, — вось гэта ўжо шулерства.

І ў гэтым сэнсе мне зусім не зразумела, як журналісты могуць працаваць і над напісаннем рэкламных тэкстаў, і над звычайнымі артыкуламі. Я проста забараніла б такія эксперыменты, бо рэклама, “джынса” — гэта менавіта тое, што супрацьпаказана прадстаўнікам нашай прафесіі. Тое, чаго нельга рабіць ні ў якім разе. Гэта наркотык, які нават не трэба спрабаваць! Проста, каб на яго “не падсесці”.

Іншая справа, што ў Беларусі выбар паміж “чэснасцю” і “нячэснасцю” — гэта выбар не столькі прафесійны, колькі выбар грамадзянскай пазіцыі. Бо як толькі ты не пагаджаешся заплюшчваць вочы і задаеш “не тья пытанні”, адразу становішся “нячэсным”. Але ў такім жа стане знаходзяцца настаўнікі, эканамісты, дзеячы культуры, дзяржаўныя служачыя... Па вялікім рахунку, у такім стане аказалася ўся наша краіна.

2

Калі Аляксандр Лукашэнка і яго каманда прыйшлі да ўлады, я была палітычным аглядальнікам дзяржаўнага інфармацыйнага агенцтва “БелТА”. У той час нават і блізка не было той цензуры, што існуе ў дзяржаўных СМІ сёння, але раптам узнік такі аргумент пры “праходжанні” матэрыялаў у свет, як “мэтазгоднасць”. То высвятлялася, што “немэтазгодна”, каб грамадскасць ведала, што жонка Лукашэнкі не паедзе з ім у Мінск, то “немэтазгодна”, каб з’явіўся матэрыял аб спрэчках, якія вяліся на пасяджэнні ўрада. З тых часоў, дарэчы, я зненавідзела слова “мэтазгоднасць” — яно скрозь фальшывае, ужываецца толькі тады, калі няма сапраўдных аргументаў. І вось у адзін цудоўны момант высветлілася, што значная частка маіх матэрыялаў проста не выходзіць: я атрымліваю за іх ганарар, у мяне цудоўныя паказчыкі “па радках”, за разнастайнасць падыходаў і тэм мне выпісваюць прэміі, але... На маё пытанне “Чаму не бачаць свет тэксты, за якія мяне нахваляюць на планёрках?” быў адказ: “Геніяльныя пісьменнікі дзесяцігоддзямі пісалі ў стол...”. Ведаецца, я не геній і не пісьменнік, я абрала зусім іншую прафесію, якая прадугледжвае публічнасць і дазваляе табе знаходзіцца ў самай гушчы падзей, адчуваць “драйв”, нерв дня сённяшняга... Напэўна, каб у гэтым не было нейкай

унутранай патрэбы, то я б не на журфак пайшла, а, напрыклад, на гістарычны факультэт, дзе і пісаць можна дзесяцігоддзямі, і падзеі сённяшнія цікавяць менш, чым тое, што адбывалася дзесяцігоддзі і стагоддзі таму. Адным словам, з “БелТА” я звольнілася і ў той жа дзень была прынята на работу ў “Белорусскую деловую газету”.

Увогуле я чалавек, якому цяжка падпарадкоўвацца. Мяне можна пераканаць, але немагчыма прымусіць. Гэта нават не светапогляд, гэта характар такі. Таму я добра разумею, што ў сённяшняй дзяржаўнай журналістыцы мне проста няма месца. Бо без дазволу, без санкцыі, без думак пра мэтазгоднасць кроку не ступіш. Я так не ўмею, не магу і не хачу вучыцца. Таму я і не шкадавала ніколі пра тое, што сышла. Клетка, нават залатая, яна ўсё ж такі клетка.

3

Мае родныя не падтрымалі маё рашэнне ісці ў журналістыку. Справа ў тым, што ў маёй сям’і ўвогуле няма гуманітарыяў, і нашы традыцыйныя сямейныя сходы — гэта класічныя спрэчкі фізікаў і лірыкаў. Прычым “лірык” прадстаўлены адной асобай — мною.

Не буду ўтойваць, што бацькі настойліва адгаворвалі мяне ад гэтай прафесіі. І нават не таму, што яна ім не падабалася: проста ні пры паступленні ў БДУ, ні ў далейшай кар’еры мне ніхто не мог дапамагчы — у коле знаёмых нашай сям’і не было літаральна ніводнага чалавека, які б меў нейкае дачыненне да СМІ. Але па маладосці гадоў гэтая акалічнасць мяне зусім не бянтэжыла. І я, выслушаўшы розныя меркаванні, усё ж такі аднесла дакументы менавіта на журфак. Мама і сёння шкадуе, што я не стала, напрыклад, доктарам. А я не шкадую. Упэўнена, што менавіта журналістыка — тая спецыяльнасць, якая мне найбольш падыходзіць. У мяне ёсць дрэнная якасць: я занадта цікаўная. Ну, у якой яшчэ сферы такая “дрэнная якасць” магла б стаць перавагай?

Упэўнена, што ў нашай прафесіі галоўнае, каб чалавеку было ЦІКАВА, што, дзе, з кім і чаму адбываецца. І гэтаму, на жаль, навучыць нельга. Таму, як мне здаецца, далёка не ўсе людзі, якія добра валодаюць словам, знаходзяць сябе ў журналістыцы і адчуваюць сябе ў

прафесіі камфортна. Мне — камфортна!

Дарэчы, у маёй сям’і катэгарычна забаронена “прыквохтаць”: маўляў, “у мамы рызыкаўная работа”. Звычайная работа. Цікавая і любімая. А не рызыкуе толькі той, хто днямі, седзячы на канапе, вышывае крыжыкам. Але я б ад суму звар’яцела на гэтай самай канапе.

4

Нарадзілася я ў Мінску 12 верасня 1970 года. Толькі ў апошнія гады стала шчыра прызнавацца ў сваім узросце, а так “накідвала сабе” дадатковыя гады, бо мне здавалася, што з-за маладосці мяне ніхто не будзе ўспрымаць сур’ёзна. Увогуле я і сама не вельмі станюўча стаўлюся да “лёсавызначальных высноў” васемнаццаці- і дваццацігадовых журналістаў. Сёння скажу: у кожнага ўзросту, у тым ліку і прафесійнага, ёсць цудоўныя бакі. Таму не трэба маладзёнам па-старэчы бурчэць, бо перыяд мудрасці і глыбокіх лёсавызначальных высноў, для якіх усё ж такі патрэбен жыццёвы вопыт, яшчэ прыйдзе. У гэтым сэнсе ў нас такая прафесія, у якой “пенсіянерам” можна стаць і ў дваццаць гадоў, а можна не стаць ніколі.

Скажу яшчэ пра адно сваё “прафесійнае адкрыццё”: не кляшца справы ў журналістыцы ў тых, хто найперш цікавіцца сабой. Я гэта называю “перагаварыць спецыяліста”, і калі бачу ў інтэрв’ю пытанні, даўжэйшыя за адказ, то адразу стаўлю дыягназ: прафнепрыдатнасць. Журналіст у першую чаргу павінен цікавіцца чужымі меркаваннямі, а не выпінаць сябе. Яшчэ раз паўтару: на мой погляд, цікаўнасць — аснова прафесіі.

Што тычыцца асабіста мяне, то я доўгі час не магла вызначыцца з тым, што ж мне больш цікавае. Бо праўдзівым адказам было: “Усё!” І чаму “размаўляе і паказвае” тэлевізар, і як жывуць людзі на беразе Бухты Залатога Рога, і што такое касмічныя войны... У выніку было знойдзена універсальнае рашэнне — журналістыка, паколькі яна дазваляе цікавіцца ўсім!

Праўда, я не сама знайшла гэтае рашэнне, жыццё знайшло яго за мяне. Неяк да нас у школу прыйшла журналіст з праграмы для юнацтва Беларускага радыё. Распытвалася пра стаўленне да алкагольных напіткаў. А

потым, праслухваючы запіс, рэжысёры звярнулі ўвагу менавіта на мой адказ. Не на сэнс яго, а на голас. Так я атрымала запрашэнне весці праграму на радыё. Пачала рабіць рэпартажы, сустракацца з рознымі людзьмі, ездзіць па краіне. І аднойчы зразумела: гэта менавіта тое, чым я хацела б займацца, бо ў гэтай прафесіі мне не будзе маркотна.

5-7

І сапраўды, жыццё даказала, што я прыняла правільнае рашэнне. Усяляк было за гэтыя гады ў журналістыцы, але сумна, маркотна, не было. Сёння б я хацела бачыць больш шчаслівых твараў, бо кожны дзень пачынаецца і заканчваецца людскім болям, скаргамі на несправядлівасць, доказамі сапраўднай бездапаможнасці простых людзей. Акрамя асноўнай нашай задачы — інфармацыі, журналісты незалежных СМІ вымушаны браць на сябе дадатковы абавязак — бараніць людзей ад дзяржавы. Бо сёння ў нашай краіне гэтага не робяць суды, бо гэта ўжо не могуць рабіць адвакаты, бо чыноўнікі — слугі народа — прыкрыліся ад людскіх праблем такім стосам законаў і пастанаў, што толькі галоснасць і публічнасць могуць зламіць гэтыя кардоны. Да нас, у “Народную волю” (як і ў іншыя недзяржаўныя газеты), ідуць, як у апошнюю інстанцыю, з апошняй надзеяй. Іншымі словамі, ніяк не выпадае заплюшчваць вочы і не заўважаць гэтага болю. Вось і адказ, чаму я сярод “нячэсных”...

Ігар КАРНЕЙ

Першы журналісцкі досвед атрымаў у сярэдзіне 1980-х, калі дасылаў "эксперыментальныя" допісы ў Смаргонскую раённую газету "Светлы шлях". Падчас навучання на факультэце журналістыкі эпизадычна друкаваўся ў газетах "Знамя юности" і "Чырвоная змена". У 1989-м пачаў пісаць у аршанскаю газету "Лідэр". З 1991 года пачалося супрацоўніцтва з газетай "Звязда", паралельна з тыднёвікамі "Свободные новости" і "Газетай Андрэя Клімова". У 1994-м перайшоў на працу ў "Свободные новости". З 2000 года працуе ў Беларускай службе Радыё Свабода.

1

Не думаю, што карэктна развіваць некалі кінутую Аляксандрам Лукашэнкам выснову пра наяўнасць у Беларусі "чэсных" і "нячэсных" журналістаў. Бо, з гледзішча прадстаўнікоў розных мэдыя, гэты "статус" вельмі адносны: натуральна, што журналіст Беларускага дзяржаўнага радыё лічыць палітычна правільнай уласную арыентаванасць і не сумняваецца ў "прадажнасці" калег з Радыё Рацыя ці Свабоды. І гэтак жа — з дакладнасцю да наадварот. Да таго ж за паўтара дзесятка гадоў нават знакавыя ў журналістыцы асобы неаднаразова прыкідвалі на сябе строі як "чэсных", так і "нячэсных", і ўрэшце сталі ўзорамі "універсальнасці". Іншымі словамі — беспрынцыповасці.

За амаль 20-гадовы журналісцкі стаж для мяне фармальна "чэсным" быў пяцігадовы перыяд працы ў газеце "Звязда". Тады, праўда, "чэснымі" былі практычна ўсе журналісты: на мяжы 1980—1990-х іншых (з-за адсутнасці альтэрнатывы) не было фізічна. Успаміны аб працы ў сур'ёзным рэспубліканскім выданні выключна станоўчыя. У газету трапіў яшчэ на трэцім курсе журфака дзякуючы Аляксандру Коктышу. Той хоць і сам быў яшчэ студэнтам, але ўжо меў пэўны статус і па просьбе кіраўніцтва рэдакцыі падшукваў маладыя кадры для аддзела інфармацыі.

Тады “Звязда” перабудоўвалася разам з грамадствам. Галоўны рэдактар Уладзімір Наркевіч, які кіруе газетай дагэтуль, ніяк не суадносіўся з вобразам замшэлага камунякі, які намагаецца захаваць старыя парадкі. А неўзабаве, пасля спробы пучу 1991 года, выданне канчаткова развіталася з мінулым, стаўшы “беларускай газетай” — да сённяшняга дня адзінай дзяржаўнай газетай на беларускай мове. Праўда, цяперашнюю “Звязду” ўжо цяжка параўнаць са “Звяздой” пачатку 1990-х: у сілу аб’ектыўных прычын яна стала проста прыдаткам ідэалагічнай машыны. Воля кіраўніцтва ці калектыву ў гэтым пытанні наўрад ці моцна ўлічваецца.

Увогуле варта адзначыць, што “Звязда” стала сапраўднай кузняй кадрў для беларускай прэсы, яе “выпускнікі” і цяпер на першых ролях шмат у якіх яшчэ ацалелых мэдыясферах.

Але пасля прыходу да ўлады Аляксандра Лукашэнкі стала зразумела, якая роля будзе адводзіцца прэсе ў ягонай палітыцы. Гэта паслужыла дастатковай падставай для таго, каб пачалася першая масавая міграцыя журналістаў, нязгодных з расшыфроўкай “чэснасці” ў дачыненні да новых умоў працы. Балазе, падацца куды магчымасць яшчэ была.

2

На пачатку 1990-х рынак прэсы істотна пашырыўся коштам грамадска-палітычных выданняў. Яшчэ працуючы ў “Звяздзе”, актыўна далучыўся да супрацоўніцтва з тыднёвікам “Свободные новости” — прадуктам выдавецкай кампаніі “Белфакс”. Дарэчы, яшчэ адна праява капіталізацыі ўзору 1990-х: заснавальнікам “Белфакса” і адпаведна “Свободных новостей” быў тагачасны загадчык інфармацыйнага аддзела “Звязды” Святаслаў Булацкі.

Здаровая “жаўцізна” “Свободных новостей” хутка акрэсліла кола адданных чытачоў, а недахоп звяздоўскай крэатыўнасці можна было з лішкам кампенсаваць журналісцкім хуліганствам у непадцензурным выданні. Да таго ж галоўны рэдактар Аляксандр Уліцёнак быў першым ворагам зануднасці ў падачы фактаў і ўхваляў любыя

рэвалюцыйныя эксперыменты.

Калі ў канцы 1994 года будучыня дзяржаўнай прэсы была практычна вырашана, для мяне выбар на карысьць “Свободных новостей” быў прадвызначаны амаль аўтаматычна. І я ўдзячны лёсу, бо наступныя пяць гадоў лічу самымі плённымі ў сваёй працоўнай біяграфіі. А ўвогуле тады пачынаўся новы этап у журналістыцы, бо ад 1995-га ўлады рэальна акрэслілі мэдыяпадзел — на ўсё тых жа “чэсных” і “нячэсных”. З дзесятак незалежных выданняў вымушана адкаціліся ў апазіцыю.

Перацягванне інфармацыйнага каната доўжылася да новага тысячагоддзя, аднак сілы былі аб’ектыўна не на баку прыватных выданняў, якіх прыдушлі найперш эканамічна — фіскальнымі праверкамі, спецтарыфамі на друк, забаронай на распаўсюд праз шапікі, выдаленнем з падпісных каталогаў і г.д. Камусьці, як у выпадку са “Свободными новостями”, дапамаглі дачасна развітацца з жыццём новыя заснавальнікі, задумаўшы рэдактарскую ракіроўку. Калектыў новаўвядзенняў не падтрымаў, але канфлікт з гаспадарамі ўрэшце прывёў газету ў тупік.

У сітуацыі няпэўнасці пачалася новая хваля міграцыі журналістаў. Праўда, на гэты момант магчымасць працаўладкавання ўжо істотна звужылася. Хтосьці “засунуў” прынцыпы ў адно месца і з лозунгам “жраць за нешта трэба” пайшоў да ўчарашніх апанентаў. Асуджаць за гэта наўрад ці каго можна, бо зусім невядома, ці насамрэч былі ў гэтых людзей прынцыпы на столькі моцныя, што яны іх раптам змянілі?

3

Мне не выпадае гадаць адносна таго, ці маглі быць у тэорыі праявы слабасці ці шкадавання — маўляў, у сітуацыі непазбежнага суіцыду недзяржаўнай прэсы нядрэнна было б вярнуцца ў лагер “чэсных” журналістаў. Такая дылема, дзякую Богу, проста не паўстала.

На пачатку 2000 года кіраўнік Мінскага бюро Беларускай службы Радыё Свабода Валянцін Жданко, з якім некалькі гадоў, праўда, у розных аддзелах, мы працавалі ў “Звяздзе”, прапанаваў паспрабавацца ў новай ролі — радыёжурналіста. Пэўна, толькі негатыўныя

тэндэнцыі на рынку незалежных СМІ падштурхнулі да ўдзелу ў эксперыменце, бо ля мікрафона я сябе не ўяўляў — не было ні вопыту, ні здольнасцей. Але былі мандраж перад такой паважанай установай і ўпэўненасць, што ўсё гэта марна. І насамрэч, “уязджаў” у сутнасць справы досыць доўга, бо паралельна даводзілася асвойваць тэхнічныя моманты ў працы радыёжурналіста. Да таго ж прыйшлося радыкальна мяняць звыклы стыль напісання — без “вады” і доўгіх разгойдванняў на тэлеграфнае паведамленне з канстатацый факта. Часам газетная загартоўка “вылазіць” вонкі дагэтуль, што дадае непатрэбных праблем майму кіраўніцтву.

Галоўнае, гэта менавіта тое месца, дзе грамадская пазіцыя супрацоўнікаў на ўсе сто супадае з пазіцыяй Радыё Свабода. У такой сітуацыі не застаецца іншага, як працаваць з павышанай аддачай, адчуваючы, што ты насамрэч сумленны ў адносінах да слухачоў.

Ці варта казаць, што такой жа пазіцыі трымаюцца і людзі, з якімі даводзіцца кантактаваць па працы ці па-за ёй. Паказальна, што нават прадстаўнікі дзяржаўных СМІ, з якімі даводзіцца кантактаваць пры розных абставінах, не маюць звычкі ставіць пад сумнеў неабходнасць дзейнасці прынамсі Радыё Свабода. Перабор у аднабаковасці дзяржаўнай прапаганды завочна крытыкуюць нават супрацоўнікі “чэсных” СМІ.

4

Нарадзіўся 1 студзеня 1968 года ў вёсцы Наваспак Смаргонскага раёна на Гарадзеншчыне — у некалькіх кіламетрах ад мястэчка Крэва, дзе была падпісана знакамітая Крэўская унія. Наваспак вядомы перадусім сваім стратэгічным становішчам падчас I Сусветнай вайны — тут праходзілі жорсткія баі вайсковых фарміраванняў кайзераўскай Германіі і Расійскай імперыі, пра што дагэтуль нагадваюць напаўразбураныя сцены старой царквы і шматлікія дзоты ў наваспаскіх лясах і абшарам мясцовых дарог.

Гістарычны падтэкст малой радзімы нарадзіў і першыя асэнсаваныя мары аб прафесіі. З сябрамі часта натыкаліся на рэчавыя доказы вайны 90-гадовай даўнасці,

дзе беларусы былі толькі ў ролі статыстаў падчас чарговага падзелу свету. Гэта як разнастайная салдацкая амуніцыя — сапёрныя рыдлёўкі, біклажкі, лыжкі, фрагменты ботаў, патроны, нават кайзераўскі шлем з “пікай”, так і парэшткі невядомых байцоў — ад касцей усіх калібраў да чарапоў. Пазней даведаўся, што ў некалькіх кроках ад нашай хаты калісці была інтэрнацыянальная магіла ахвяр абедзвюх варажых армій. Ужо тады, у шасці-сямігадовым узросце марыў пра археалогію, нібыта падсвідома адчуваючы, што іншым да маіх знаходак ніякай справы няма.

Пазней прафесійныя прыярытэты, вядома ж, істотна карэкціраваліся — ад ваеннай авіяцыі да сферы радыёэлектронікі. У першым выпадку гэта, хутчэй, юнацкае трызненне патрыятычнай рамантыкай, у другім — прыхаваныя здольнасці “тэхнара” ўва мне спрабавалі адшукаць бацькі. Пасля заканчэння школы была нават спроба паступіць на факультэт радыёфізікі і электронікі БДУ, аднак справядлівасць перамагла: Ігар Карней і дакладныя навукі разышліся назаўсёды.

5

Любому нармальнаму чалавеку ў выбары прафесіі патрэбна падказка. Пасля фіяска з радыёфізікай бацькі паспрабавалі пераарыентаваць мяне на гуманітарны кірунак, дзе справы ішлі непараўнальна лепш. Як і большасць падлеткаў, пісаў тэматычныя вершы (перавага чамусьці аддавалася космасу); багаж музычнай школы нібыта даваў маральнае права ўсё гэта перакладаць на музыку, з чаго нараджаліся песні пад гітару для ўнутранага спажывання. Ніколі не паўставала пытанняў са школьнымі сачыненнямі, вельмі любіў чытаць (праўда, несур’ёзную літаратуру фармату Талстога). Аднак пра журналістыку як прафесію сур’ёзна не думаў — журналістаў успрымаў як “дзікі і нявыхаваны натоўп” з кадраў заходніх фільмаў.

У пэўным сэнсе пайшоў насустрач ужо цяжка хвораму бацьку, які пераканаў паспрабаваць напісаць заметку ў Смаргонскую раённую газету “Светлы шлях”. Гэта быў 1985 год, гаворка ішла пра пяць двухпавярховых дамоў “павышанай камфортнасці”, якія пачалі будаваць у

вёсцы. Заметку надрукавалі, і рука сама пацягнулася да пісаніны. Потым ужо з рэдакцыі рабілі невялікія замовы; некаторыя матэрыялы, удасканаліўшы, дасылаў у рэспубліканскія “Чырвоную змену” і “Знамя юности”. Карацей, да творчага конкурсу на факультэце журналістыкі БДУ падышоў з багажом друкаванай драбнаты, характэрнай для любога пачынаючага пісакі.

6

Пасля першага курса забралі ў войска. Каб не “затупілася” пярэ, раз-пораз дасылаў артыкулы на “злабадзённыя тэмы” ў акруговую “Во славу Родины” ў Мінск і ў “Красную звезду” ў Маскву — галоўны армейскі орган. Пісаць можна было нават досыць рэзка, бо эпоха перабудовы патрабавала “агаляць негатыўныя моманты армейскіх рэалій”. Начальства хоць і псіхавала, але нядоўга — наяўнасць “штатнага крытыка” дэманстравала праявы плюралізму.

Пасля двух гадоў службы вярнуўся на другі курс журфака. Якраз тады аднаму з аднакурснікаў, Ігару Алешчуку, непамерна “дэмакратызаваны” Аршанскі гаркам камсамола прапанаваў выпускаць у Оршы моладзевую газету. Ад ідэі да яе ўвасаблення прайшло каля двух месяцаў, і ўжо ў канцы 1989 года тыднёвік пад назвай “Лідэр” пачаў адлічваць дні “Ленінскаму прызыву” — застылай у сваім кансерватызме мясцовай раёнцы.

У працу “Лідэра” ўліўся з шалёным энтузіязмам. Нягледзячы на камсамольскае “крышаванне”, гэта была газета з фактычнай адсутнасцю цензуры. Да таго ж рабілі яе зусім маладыя людзі, не толькі не сапаваныя савецкай сістэмай, а якія скурай адчувалі непазбежнасць кардынальных змен. Падаецца, “Лідэр” увогуле быў першым прыкладам рэальнай альтэрнатывы цэнтральным беларускім выданням, не кажучы ўжо пра органы райвыканкамаў. Пяціразовая розніца ў коштах у параўнанні з “Ленінскім прызывам” не пужала галодных да інфармацыі чытачоў — за некалькі месяцаў наклад газеты перавысіў 20 тысяч асобнікаў.

Аднак бясконцыя камандзіроўкі ў Оршу прымусілі прымаць рашэнне — або працягваць рабіць добрую газету,

але пераводзіцца на завочную форму, або ўсё ж вучыцца на стацыянары. Цяжка было адмаўляцца ад магчымасці займацца тым, што табе сапраўды падабаецца, але гэта ўрэшце мусілі зрабіць і іншыя хлопцы, якія прыезджалі з Мінска. Праз некалькі гадоў “Лідэр”, на радасць мясцовай раёнцы, не знайшоўшы ўдалай журналісцкай замены, спыніў існаванне. Але газету, якая не была падобнай на іншыя, аршанцы памятаюць і сёння.

7

Апошнія восем гадоў, ад 2000 года, працую карэспандэнтам Беларускай службы Радыё Свабода. Прыярытэты: сацыяльная палітыка, падзеі ў галіне культуры і беларускі аспект у вялікім спорце.

Генадзь КЕСНЕР

У журналістыцы з 1992 года, працаваў на радыёстанцыі "Беларуская маладзёжная" Бездзяржтэлерадыёкампаніі, на Радыё 101,2, Радыё Рацыя, супрацоўнічаў з рознымі інтэрнэт-выданнямі. З 2008 года — карэспандэнт газеты "Новы час". Лаўрэат дыплама "За мужнасць і прафесіяналізм" імя Зміцера Завадскага (2008 год).

1

Калі я толькі пачаў працаваць у СМІ, а гэта было ў 1992 годзе (радыёстанцыя "Беларуская маладзёжная" на дзяржаўным радыё), ніякага падзелу на "чэсных" і "нячэсных" яшчэ, дзякуй Богу, не было. Хаця напярэдадні першых прэзідэнцкіх выбараў 1994 года наша рэдакцыя была фактычна знішчана (дзеля гэтага нават правялі структурную рэформу ўсяго дзяржаўнага радыё і тэлебачання). У мяне нават не ўзнікла думкі аб тым, сысці з "дзяржаўнай працы" ці застацца ў ДOME радыё. Гэта прапаноўвалася ўсім калегам, але засталіся там працаваць адзінкі, якія пазней таксама сышлі. Рашэнне было цвёрдым — мы пакінулі Дом радыё і накіраваліся ў невядомасць. Дылемы "быць "чэсным" ці "нячэсным" ніколі перада мной не стаяла, і, можа, гэта да лепшага. Хаця ўсе названыя азначэнні аднаго вядомага персанажа і, адпаведна, падзелу на такія катэгорыя вельмі штучныя.

2

Скажу абсалютна шчыра: ніколі. Нават у тых цяжкіх месяцы, што даводзілася сядзець фактычна без працы пасля закрыцця чарговага праекта (Радыё 101,2, потым першага варыянта "Радыё Рацыя"), заставалася надзея на лепшае. Магчыма, гэта была вера ў старэйшых калег па былой "маладзёжцы", у тую ж Жанну Літвіну, якая "нараджала" новыя праекты, даводзіла іх да рэалізацыі і пры гэтым ніколі не забывалася на нас, "малых". Але ні жадання, ні спакусаў нейкім чынам далучыцца да "дзяржаўнікаў" (прынамсі ў тым маральна-псіхалагічным

варыянце, у якім яны сёння існуюць) да сёння не ўзнікала. Часам мне іх нават шкада было, асабліва, калі ўздаць “рыбакоўскія рэформы” ў Дзяржтэлерадыёкампаніі са звальненнем сапраўдных майстроў экрана і мікрафона, з увядзеннем кантролю, больш жорсткага, чым ў аэрапортах; ідыёцкія турнікеты на радыё і тэлевізіі і г.д. Але больш за ўсё мяне здзівілі самі журналісты ў якасці прыгонных з фіксацыяй часу знаходжання на АСК на Камуністычнай і Макаёнка ці ў тым жа Доме радыё на Чырвонай. Горш за ўсё, мне падаецца, тое, што самі “дзяржаўнікі” мусяць заганыць сябе ў пэўныя рамкі, якія часам мяжуюць з элементарнымі нормамі маралі... Ну, гэта іхняя асабістая справа, не буду маралізатарстваваць.

3

Нармальнае, але хваляюцца, ведаючы, што працую ў недзяржаўнай прэсе. Людзям старэйшага пакалення цяжка патлумачыць, што недзяржаўнае не ёсць кепскае ці забароненае, хоць і непажаданае той жа самай дзяржавай. Таму спрабую шкадаваць пачуцці блізкіх і амаль не размаўляць з імі пра маю працу. Хоць раней здараліся дыскусіі, гарачыя спрэчкі.

4

Нарадзіўся 11 траўня 1971 года ў Менску. Мары ў дзяцінстве былі самыя розныя: марыў стаць і настаўнікам, і матэматыкам, і нават чыгуначнікам (некалькі гадоў займаўся на сталічнай Дзіцячай чыгунцы); потым хацеў стаць перакладчыкам і стаў ім (па адукацыі я перакладчык-рэферэнт і настаўнік нямецкай мовы, скончыў нямецкае аддзяленне перакладчыцкага факультэта Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў, цяпер гэта Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт). Калі ўжо працаваў на дзяржаўным радыё, узгадваў, што яшчэ ў сярэдзіне школьных гадоў мы з сябрамі са школы спрабавалі рабіць сваё “вулічнае” радыё: пасля заняткаў збіраліся ў двары, рабілі на магнітафоне нейкія запісы, прымітыўныя праграмы, але тады не падавалася, што гэта ўсур’ёз і калісьці стане сэнсам і асноўнай справай жыцця. Марыў у дзяцінстве шмат

вандраваць, нават займаўся ў турыстычна-краязнаўчым клубе “Брыганціна”, які ачольваў наш любімы настаўнік геаграфіі і астраноміі Станіслаў Холёў, з якім мы аблазілі ўсю Беларусь і былі нават за многія тысячы кіламетраў ад яе (у Грузіі, Азербайджане). Пазней у жыцці давялося шмат ездзіць, у тым ліку і далёка за межы краіны, нават за акіян (таксама была шматгадовая мара пабываць у ЗША, якая, падавалася, так мара і застанеца, але ў 2004 годзе лёс распарадзіўся інакш, і я на ўласныя вочы пабачыў Нью-Ёрк, Вашынгтон, Сіэтл і некаторыя іншыя цудоўныя штатаўскія гарады). Нават давялося многія месяцы жыць далёка за межамі Беларусі. Была мара ўбачыць Парыж і не памерці — здзейснілася. Але шмат мараў яшчэ засталася, пакуль не буду казаць, каб не сурочыць...

5

У журналістыку трапіў выпадкова (я тады яшчэ быў студэнтам МДПІЗМ), дзякуючы Жанне Літвіной і Таццяне Мельнічук, з якімі пазнаёміўся ў аўтобусе на шляху ў Нямецчыну, але гэта вельмі доўгая гісторыя. Цяпер не магу сабе ўявіць, што мог бы займацца нечым іншым. Чаму? Нават не магу патлумачыць. Проста жыву гэтай сваёй любімай работай і збіраюся так жыць далей.

6

Пачынаў працаваць на радыё з падрыхтоўкі навінаў “Нямецкай хвалі” ў перакладзе з нямецкай мовы на беларускую. Дзеля гэтага падымаўся ўжо ў 3.50 раніцы, уключаў кароткахвалевы прымач, хуткапісам запісваў навіны на нямецкай мове і першым аўтобусам з Малінаўкі ехаў у Дом радыё, дзе перакладаў гэтыя паведамленні на беларускую мову і пакідаў іх мадэратару), потым шыбаваў на заняткі ў “иняз” — і так амаль кожны дзень. Зараз проста не верыцца, што сіл і волі на гэта хапала. Пазней пачаў рабіць нейкія кароткія сюжэцікі, яшчэ пазней — рэпартажы. Так і “ўцягнуўся”. Ролю мадэратара ўпершыню прымерыў на сябе ўжо ў 1995 годзе на Радыё 101,2: жывы эфір — гэта наркотык (хто сам працаваў “жыўцом”, зразумее мяне). Потым вучыўся ў Нямецкай акадэміі радыё ў Дортмундзе, але амаль усяму, што датычыць

радыёжурналістыкі, прынамсі яе асновам, мяне навучыла “маладзёжка”.

7

Зараз працую ў незалежнай газеце “Новы час” і, як многія іншыя калегі, спрабую сябе ў інтэрнеце.

www.kamunikat.org

Аляксандр КЛАСКОЎСКИ

У прафесійнай журналістыцы больш за трыццаць гадоў. Працаваў у самых розных амплау. Пачынаў рэпарцёрам, быў зменным і адказным сакратаром, рэдагаваў маладзёвы часопіс "Парус".

Падчас гарбачоўскай галаснасці, у 1988—1991 гадах, узначальваў газету "Знамя юности". Быў намеснікам галоўнага рэдактара "Народнай газеты" часоў І.Сярэдзіча. Вёў "прамыя лініі" на тэлебачанні з тагачасным кіраўніком Вярхоўнага Савета Беларусі С.Шушкевічам. Быў першым рэдактарам першай у краіне грамадска-палітычнай інтэрнэт-газеты *Naviny.by*.

У апошнія гады — кіраўнік аналітычных праектаў інфармацыйнай кампаніі БелаПАН, вядучы блога на сайце "Нашай нівы".

1

Ведаецце, я пачну з таго, што нам, журналістам, не варта трапляць у палон той біпалярнасці, якую накідаюць асобныя палітычныя дзеячы.

Журналістыка — яна адна. Іншая рэч, што назіраюцца небяспечныя мутацыі. Асабліва ў нашай палітычна пачварнай рэчаіснасці. Існуе вялікая спакуса стаць на бок адной з сіл, узброіцца просенькай чорна-белай схемай. Але не трэба блытаць газету з барыкадай.

Ну, зразумела, дзяржаўныя СМІ — у пракруставым ложы ідэалагічнай вертыкалі. Але ж у супрацоўнікаў недзяржаўных медыя — патэнцыяльна шырэйшы абсяг для творчага падыходу. На жаль, некаторыя з іх апынаюцца ў пастцы стэрэатыпаў, самі для сябе вызначаюць вельмі вузкае рэчышча.

Ніколі не імкнуйся быць рэвалюцыянерам. Але мне зусім не падабаецца, што цяперашняя сістэма нахабна замахваецца на мае прафесійныя правы. Свабода мне патрэбна і як чалавеку (бо свабода ў прынцыпе лепшая за несвабоду), і як журналісту. Ужо каторы год над намі вісіць праклён самацэнзуры. Іншым разам перачытаеш уласны артыкул, напісаны гадоў пяць-сем таму, і сам сабе мусіш

прызнацца: сёння вось у гэтым месцы так рэзка, бадай, не напісаў бы, ужыў бы нейкі эўфемізм ці эзопаву мову... Самацэнзура душыць думку, падкошвае прафесіяналізм.

З іншага боку, засмучае і ўзровень мыслення асобных апазіцыйных правадыроў. Маўляў, паколькі мы змагаемся за святыя ідэалы дэмакратыі, то вы, недзяржаўныя медыя, мусіце нас усяляк піярыць і не крытыкаваць. Фактычна яны недалёка адышліся ад працы Леніна "Партыйная арганізацыя і партыйная літаратура".

Ад эксплуатавання ў медыйнай прасторы біпалярнага падыходу ў абывацеля застаецца ўражанне, што кіруючая каманда і яе палітычныя праціўнікі б'юцца за пусты мех, паліваючы адно аднаго па поўнай праграме. У медыя бракуе дыскусіі, асэнсавання шляхоў змены сітуацыі. Варта даводзіць пасталітаму люду простую ісціну: праблема не толькі ў тым, што Лябедзьку з Вячоркам не пускаюць у парламент — гэта ж найперш вас, шаноўныя, пазбаўляюць права выбару!

Але асэнсоўваць цяжэй, чым выгукваць лозунгі. Увогуле, каб быць цікавым чытачу (гледачу, слухачу, юзеру), журналіст мусіць сам трохі варушыць звілінай. Перыядычна ладзіць сабе апгрэйд, кажучы камп'ютэрнай мовай.

І вось вам інфармацыя для роздуму. Трохі нагрэжу лічбамі, якія акурат у мяне пад рукой. Мы шаблонна дзяўбём аб тым, што "грамадства задыхаецца без праўды". Між тым, паводле даных НІСЭПД (Вільнюс), з 2001 года доля нашых суграмадзян, якія заяўляюць, што маюць дастатковы доступ да інфармацыі аб палітычнай сітуацыі ў Беларусі, падвоілася. У чэрвені 2008 года такіх было 63,3%. Заўважце: гаворка не аб прагнозе надвор'я, а менавіта аб палітычнай інфармацыі!

Другі трэнд: за гэтыя ж сем гадоў колькасць актыўных карыстальнікаў інтэрнэта павялічылася ў 12 разоў — з 1,9 да 22,8 працэнта.

Здавалася б, выснова на паверхні: народ пайшоў у сеціва і там спаталяе інфармацыйны голад. Часткова гэта так. І не выпадкова вастрыё новага закона аб СМІ скіравана супраць сеціўнай вольніцы.

Але як вам такая дынаміка: за гэты самы перыяд з

39,3 да 46,9% павялічылася доля тых, хто давярае беларускаму тэлебачанню? Вось вам і "народ стаміўся ад хлусні"!

Але і тут не ўсё так проста. Доля тых, хто не давярае БТ, вырасла яшчэ прыкметней — ад 33,6 да 43,5%.

Такім чынам, за гэтыя сем гадоў проста расмакталася "балота", якое ўхілялася ад выразных адказаў. Інакш кажучы, грамадства яшчэ болей палярызавалася. У сітуацыі расколу адзін бок не хоча слухаць другі. На жаль, медыя і журналісты становяцца заложнікамі гэтай сітуацыі і часта толькі дадаюць дэцыбелаў бессэнсоўнаму дыялогу глухіх.

Іншая рэч, што ты мусіш вызнаваць пэўныя прынцыпы — прафесійныя ды грамадзянскія. Я заўжды імкнуўся быць найперш прафесіяналам (пра грамадзянскасць прамаўчу, бо не люблю зашмальцаванага пафасу). Таму абраў недзяржаўную журналістыку. Бо, як казаў Камю, "свабодны друк бывае добрым ці кепскім, гэта слушна. Але яшчэ больш слушным ёсць тое, што несвабодны друк бывае толькі кепскім".

Добра вядома, як "любіць" нашае чынавенства недзяржаўную прэсу. Можна трапіць пад раздачу ні за нюх табакі. Разам з тым, кладучы руку на сэрца, варта прызнаць, што часам калегі з незалежных СМІ нажываюць ліха на сваю галаву і праз недахоп прафесіяналізму. Дэмакратычныя погляды не мусяць быць нейкай індульгенцыяй. Кепска, калі жаданне любой цаной уесці рэжым штурхае кагосьці да некарэктнага абыходжання з фактамі, да хамскага тону. Крытычнасць і хамства — розныя рэчы.

Канечне, калі камусьці падабаецца займацца "прапагандай наадварот" — гэта яго асабістая справа. Але варта разумець, што гэта ўжо зусім іншае амплуа. І не трэба бэсціць калегаў за імкненне датрымліваць чысціню жанру, узнімацца над палітычнай бойкай, калі таго патрабуюць прафесійныя прынцыпы. Гэта не аморфнасць і не бесхрыбетнасць, а жаданне працаваць паводле цывілізаваных стандартаў.

Ну, а калі прынцыповы выбар зроблены, то далей ужо твой лёс вызначае вольная гэтамаксіма: рабі, што належыць,

і хай будзе, што будзе.

2

Пасыпаць галаву попелам і папрасіцца ў ідэалагічную абслугу? Стары ўжо я для такіх сальта-мартале (хаця прэцэдэнты сярод нашых калегаў былі). Калі ж сур'ёзна, то ў створанай цяперашняй уладай сістэме дзяржаўных СМІ не бачу магчымасці датрымліваць вызначаныя для сябе прафесійныя прынцыпы. Хіба што пісаць пра рададэндраны ў батанічным садзе.

Але ж я не аматар батанікі. Я хачу займацца палітычнай журналістыкай. Канечне, найлепей было б пры гэтым не адчуваць над сабой дамоклавага мяча. Аднак цяперашняя ўлада выбрала менавіта такую метуду: прыдушыўшы многія незалежныя медыя, пакінула каліва дзеля вітрыны, а над жменькай іх супрацоўнікаў падвесіла той меч.

Што ж да дзяржаўных СМІ, то там палітычнай журналістыкі ў нармалёвым сэнсе не існуе. Суцэльная прафанацыя.

Чым працаваць у медыя, падначаленых дзяржаўнаму апарату, дык лепей у дворнікі. Паколькі я паспеў захапіць ладны кавалак савецкай эпохі, то выразна бачу, што зараз дзяржаўная манаполія на СМІ — гэта паўтарэнне гісторыі ў выглядзе фарсу. Адна рэч — калі была жалезная заслона, і мы, савецкія людзі сапраўды не ведалі, напрыклад, як жыве Захад, як працуюць механізмы правоў і свабод. Сёння ж, калі свет глабалізаваўся, калі грамадства мае доступ да пльняў альтэрнатыўнай інфармацыі, для журналіста выбіраць позу страуса — гэта поўны адстой.

Ну, а шкадаваў я іншым разам хіба што пра колішнія магчымасці друкаваць артыкулы накладам 700—800 тысяч асобнікаў. Такія наклады мела газета "Знамя юности", калі я рэдагаваў яе падчас гарбачоўскай перабудовы. Амаль такой жа папулярнай была "Народная газета" часоў Іосіфа Сярэдзіча. Там я працаваў намеснікам на пачатку 90-х, у кароткі перыяд нацыянальна-дэмакратычнага ўздыму. Калі выходзіў добры артыкул, то лісты з водгукамі табе прыносілі ахапкамi, а калі ты пісаў рэгулярна, то прозвішча ведалі ў кожным кутку краіны.

Гаворка тут не пра славалюбства, хаця калі творчы чалавек кажа, што гэтыя рэчы яму па барабане, то ён проста какетнічае. Гаворка — пра грамадскую запатрабаванасць нашай працы. Трэба глядзець праўдзе ў вочы: зараз недзяржаўная журналістыка ў андэграўндзе. Адны выштурхнутыя з сістэмы пішуць пра (і ў значнай ступені для) такіх жа выштурхнутых.

І таму іншым разам можа накаціць хваля — не, не адчаю, а, мусіць, нейкай стомы. Столькі гадоў біцца як рыба аб лёд — і нуль па фазе! У тым сэнсе, што да тых ідэалаў дэмакратыі, павагі да правоў і свабод (і найперш да свабоды слова) у нас па-ранейшаму, як да Месяца.

І тут зноў ратуе адно з маіх улюбёных выслоўяў: рабі, што належыць, і хай будзе, што будзе.

3

Маці, пакуль была жывая, непакоілася, каб у мяне не было непрыемнасцей праз крытычныя артыкулы: "Ты ж глядзі там, асцярожней...". Карацей, адносілася, як і любая маці. Зрэшты, ніколі не адгаворвала ад працы ў недзяржаўнай журналістыцы. Можа, таму, што сама была чалавекам прамым. Не трывала несправядлівасці, магла сказаць непрыемную праўду і начальству ў вочы. Так што яна мяне разумела.

З іншага боку, прызнаюся, сам казаў дачцэ Вользе: не спячайся ўлазіць у палітычную журналістыку, пакуль не скончыла вучобу. Але ж так яна і паслухала! Стала супрацоўнічаць з "Народнай воляй", лезці ў гушчу розных мітынгаў ды маніфестацый. У выніку пачаліся непрыемнасці на дзяржаўным журфаку, што скончылася выключэннем...

Ненармальва, калі журналістаў робяць заложнікамі палітыкі. І не варта кідаць камяні ў калегаў па цэху за тое, што выбіраюць ціхую затоку. Калі гаворка не ідзе, канечне, пра зараблянне на хлеб з маслам праз элементарную подласць, чорны піяр. Ненармальная тая краіна, тая палітычная сістэма, дзе ад журналіста раз-пораз патрабуецца ледзьве не геройства, каб проста заставацца сумленным.

Увогуле ж удзячны сваім блізкім за разуменне. Іншым

разам я мог пачуць папрок за тое, што праца з'ядае ўвесь мой час. Але за сам выбар не дакаралі. Яны ведаюць, што я не магу прыніжацца.

4

Нарадзіўся 12 верасня 1958 года ў вёсцы Новы Двор Рагаўскога сельсавета Мінскага раёна. Цікавыя мясціны: не надта тыповыя для нашай краіны крутыя пагоркі ("беларуская Швейцарыя"), побач Вязынка, дзе нарадзіўся Купала, а таксама месца гібелі Гастэлы. І яшчэ — лінія дотаў, па якіх мы шасталі ў маленстве, не ведаючы, што потым яе міфалагізуюць як "Лінію Сталіна". Дзяды распавядалі, што ніякіх баёў на ёй не было: немцы прайшлі як нож скрозь масла.

Побач — партызанская пушча, дзе месцілася брыгада "Штурмавая". Як быў малы, жыло яшчэ шмат былых партызан і франтавікоў, якія распавядалі пра вайну зусім не так, як распісвала савецкая прапаганда. Тады і зарадзілася пачуццё, што афіцыйна многае скажае "дзеля прыгажосці".

Ад дзяцінства засталіся ўспаміны аб прыроднай чысціні: у рэчцы лавілі ракаў, з таполяў напрыканцы вясны страсалі безліч хрушчоў (яны моцна шамацелі ў пачку ад запалак — мы называлі гэта "радыё"), чарадой лёталі матылькі... Потым дзеля выканання грандыёзных сацыялістычных планаў усё гэта было патручана дустам, смуроднымі сцёкамі жывёлагадоўчых комплексаў, здратавана калгаснай механізацыяй.

Выразнай мары аб тым, кім стаць (менавіта з дэталізацыяй да канкрэтнай прафесіі, спецыяльнасці), у дзяцінстве не было. Проста было цікава вучыцца. Чытаў з чатырох гадоў. За час вучобы ў першым і другім класах перачытаў усю бібліятэку нашай школы-васьмігодкі і стаў ездзіць на аўтобусе ў суседнюю Рагаву, дзе пры сельсавеце была большая бібліятэка.

Новыя падручнікі, якія я набываў у жніўні, смачна пахлі друкарскай фарбай. Я "праглытваў" іх за пару дзён — усё было страшэнна цікава! — і потым цягам навучальнага года проста асваяў у памяці засвоенае.

З тае пары пах друкарскае фарбы ап'яняе. Для мяне

гэта знак навiны, адкрыцця. Можа, гэта падсвядома і падштурхнула да працы газетчыка.

5

У мяне быў найперш лiтаратурны падыход да пiсання ў раёнку. Пачынаў не з нататак пра перадавікоў, як многія, з кiм потым пазнаёмиўся на журфаку, а з гумарэсак, замалёвак. Гэтыя жанры не былі так абмежаваны iдэалагiчна i давалі абсяг для гульні словамі, адточвання стылю. I па сёння асаблiва цаню лiтаратурны бок журналістыкі, культуру пiсьма, вобразнасць i густоўнасць стылю.

З iншага боку, я не хварэў на рыфмаванне, не будаваў планаў аб напiсаннi раманаў. Таму менавіта газета, дзе твае творы маглі хутка пабачыць свет i быць прачытаныя тваiмi ж аднакласнiкамі, аднавяскоўцамі, была для мяне найлепшым варыянтам. Пазней гэтак жадаўне як мага хутчэй данесцi свае думкi i пачуццi да iншых, выказацца, пакуль не перагарэў нейкай тэмай, прывяло ў iнтэрнэт.

6

У старшых класах пачаў пiсаць гумарэскi ў раённую газету. Гэты быў найбольш разняволены жанр, якi даваў магчымасць трохi паiранiзаваць над рэчаіснасцю эпохi брэжнеўскага застою. Хаця, канечне, я не пачуваўся нейкiм дысiдэнтам. Проста было выразнае ўсведамленне таго, што ёсць два паралельныя сусветы — савецкая мiфалогiя i рэальнае жыццё. I што гэты дуалiзм — надоўга, калi не назаўсёды.

Абвал камунiстычнай сiстэмы, распад СССР спарадзiлi пачуццё дынамізму гiсторыi. З тае пары засталася трывалае перакананне: дыктатуры нявечныя!

7

Аналітык iнфармацыйнай кампанii БелаПАН.

Аляксандр КОКГЫШ

Уладальнік Ганаровага дыплама Беларускай асацыяцыі журналістаў (1999), дыплама выканкама Рады Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі (2002), лаўрэат прэміі Незалежнага інстытута сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў (2001), пераможца міжнароднага конкурсу “Насуперак” імя Л.Юдзінай (2003).

1

Сказаць, што гэты выбар пралічваўся на тыдні, месяцы, гады наперад, з усімі магчымымі наступствамі, стратамі ці выгодамі, не выпадае.

Усё атрымалася само сабой. Восенню 1994 года, пасля абрання першага беларускага прэзідэнта, мой былы калега па інфармацыйным агенцтве “Інтэрфакс” Пеця Раманчук, які тады стаў намеснікам старшыні Белдзяржтэлерадыё, прапанаваў мне ўзначаліць інфармацыйную службу гэтай кампаніі. Нядоўга думаючы, я адмовіўся.

Дарэчы, перад гэтым у мяне была яшчэ адна цікавая адмова.

У маі таго ж года я ліхаманкава шукаў сабе грашовую працу. У “Звяздзе”, у якой я адпрацаваў пяць гадоў і якой буду ўдзячны да скону сваіх дзён, на той момант плацілі ў пераліку на долары 35 “зялёных”, а мае даўгі за аднапакаёвую кватэру ў Шабанах складалі дзве тысячы — шалёныя грошы па тых часах! У Міністэрстве замежных спраў, куды прыйшоў са “Звязды” ў красавіку таго ж 1994 года і дзе мне абяцалі вельмі добрыя грошы, я адпрацаваў аж палову дня. Пасля абеду сышоў са свайго працоўнага кабінета і больш туды ўжо не вярнуўся (думаю, у мяне ёсць неблагія шанцы патрапіць з-за гэтага ў сусветна вядомую Кнігу рэкордаў Гінеса). Мне было шкада марнаваць сваю маладосць і імпэт на выкананне нязначных і нецікавых абавязкаў, якія ў асноўным зводзіліся да складання штодзённых невялічкіх аглядаў беларускага друку.

Таму я і сышоў у амаль поўную невядомасць.

Праўда, неведомасць была непрацяглай. Праз выпрабавальны месячны тэрмін уладкаваўся ў “Інтэрфакс”, дзе мне і прыспела прапанова паспрабаваць сябе ў Белдзяржтэлерадыёкампаніі на не самай апошняй кіраўніцкай пасадзе. Як я ўжо сказаў вышэй, гэтую прапанову разглядаў нядоўга.

Па-першае, тэлебачанне мяне ніколі не вабіла. Я дагэтуль сябе лічу газетчыкам ці, калі так можна сказаць, часопіснікам.

Па-другое, маладыя ваўкі, удала прыскакаўшыя да ўлады, мне былі незразумелымі і далёкімі па большасці жыццёвых пазіцый.

Па-трэцяе, вельмі цікавыя гарызонты адкрываліся ў газеце “Свободные новости”, у якой я адпрацаваў у агульнай колькасці дзесяць гадоў. Вельмі розныя па сваім матэрыяльным і творчым змесце гады. Але пакуль гэта лепшы кавалак майго жыцця...

2

Калі ў “Свободных новостях” пачаліся сур’ёзныя матэрыяльныя цяжкасці, то кіраўнік “Інтэрфакса” Вячаслаў Зяньковіч неаднаразова прапаноўваў мне вярнуцца ў “Інтэрфакс” ужо намеснікам кіраўніка эканамічнага блока гэтага агенцтва. Калі шчыра, я дастаткова доўга вагаўся, але ўсё ж вырашыў застацца ў сваім штотыднёвіку. Не думаю, што ў дадзеным выпадку перада мной стаяў выбар — “чэсны”-“нячэсны”. Дакладней будзе сказаць так: грашовая праца, але без паўнаўладнаснай мажлівасці самарэалізоўвацца ў творчым плане і неграшовая праца, але з поўнай творчай свабодай. Я выбраў апошняе, таму што выдатна разумеў: сыду ў “Інтэрфакс” і больш ніколі не вярнуся ў тую журналістыку і публіцыстыку, якія мне блізкія і дарагія па сутнасці.

А разважаць на тэму “чэсныя” і “нячэсныя” журналісты” вялікага жадання няма. Заўважу толькі, што і ў дзяржаўных сродках масавай інфармацыі ёсць дастойныя прадстаўнікі нашай прафесіі, а ёсць і брахуны без тармазоў і намёкаў на прыстойнасць.

3

Бацька, па вялікім рахунку, дастаткова часта не падзяляў ды, пэўна, і не падзяляе асноўных квінтэсенцый маіх артыкулаў. Напрыклад, калі я ў свой час напісаў у “Свободных новостях” артыкул “Шпіён Паша”, ён з пэўнай з’едлівасцю ў голасе заўважыў: “Хай не лезе!”. Маўляў, якога-такого-растакого тэлежурналіст Павел Шарамет палез на незаконны пераход беларуска-літоўскай мяжы?

Маці больш лагодна ставілася і ставіцца да маёй журналісцкай дзейнасці. Праўда, калі-нікалі просіць: “Саша, ты ўжо не так рэзка крытыкуй. У цябе так добра атрымліваецца, калі ты пішаш пра нешта станоўчае”.

А сябры, знаёмыя, абсалютна чужыя людзі... Даволі паказальным у гэтым плане быў “разбор палётаў” на адным банкете, у якім удзельнічалі 25—30-гадовыя хлопцы і дзяўчаты, пераважна бізнесоўцы, юрысты, менеджэры (так званы сярэдні клас). І толькі адзін прысутны выказаў нязгоду з тым, што я пішу і на чым раблю націск у сваіх публікацыях...

4

З’явіўся на гэты свет 19 красавіка 1967 года ў радзільным доме невялічкага, але вельмі акуратнага гарадка Ляхавічы Брэсцкай вобласці. Але да маіх сямі гадоў мы ўсёй сям’ёй жылі ў вёсцы Ганчары Ляхавіцкага раёна, а ўжо потым пераехалі ў райцэнтр.

Дарэчы, менавіта з гэтым пераездам звязаны самы ярскavy эпизод майго дзяцінства. Мне абсалютна не хацелася пераязджаць у велізарныя чужыя Ляхавічы, дзе я нікога не ведаў, акрамя радні. Таму даволі доўгі час пагражаў бацькам “узарваць сябе”, калі мы ўсё ж накіроўваемся ў раённы цэнтр на пастаянную дыслакацыю. Сваю пагрозу не выканаў. Так ува мне памёр падрыўнік.

У старэйшым узросце спачатку хацеў стаць настаўнікам гісторыі, якая з трэцяга класа ўразіла сваёй веліччу і таямнічасцю на ўсё жыццё. Але маці, настаўніца рускай мовы і літаратуры, на мае прафесійныя намеры сказала, як адрэзала: “Толькі праз мой труп”. Даводзіць любімую маці да такога стану абсалютна не хацелася, таму перакінуўся марыць аб прафесіі астранома. Падабалася

выходзіць увечары на вуліцу і доўгі час назіраць за таямнічым зорным небам. Але пазней вельмі хутка развітаўся з гэтым дзіцячым трызненнем: не спадабаўся сам прадмет “Астраномія”, які выкладаўся ў дзесятым класе. Занадта шмат розных формул, схем і сухіх разлікаў, якія ну аніяк не стасаваліся з маім тагачасным рамантычным уяўленнем пра гэтую навуку.

5

Думкі пра журналістыку як будучую прафесію выпадковымі не назавеш. Мой дзед па мацярынскай лініі, Аляксандр Астапаў, быў першым галоўным рэдактарам раённай газеты “Савецкі патрыёт”, створанай яшчэ ў часы вайны. Ён вельмі хацеў, каб хто-небудзь з яго ўнукаў выбраў прафесію журналіста. У рэшце рэшт дзедаву мару здзейснілі ажно два яго ўнукі. Мой стрыечны брат Сяргей Куркач дагэтуль працуе ў газеце “Звязда”, у якой пяць гадоў адпрацаваў і я.

А першыя намёкі на тое, што я магу нешта “такое” рабіць са словам, з’явіліся пасля напісання ў чацвёртым класе сачынення на вольную тэму “Мая любімая жывёліна”. Я напісаў пра нашага любімага пеўніка Цімку. Маці яе калегі са школы, дзе я вучыўся, казалі, што гэтае сачыненне чыталі ў настаўніцкай, і многія расчуленыя педагогі нават дасталі насоўкі, каб выціраць слёзы суперажывання і замілавання лёсам няўрымслівага гарэзы Цімкі. А выкладчыца матэматыкі, якая таксама слухала тую творчую “працу”, пры ўсім класе звярнулася да мяне і выдала: “Калі б ты так ставіўся да матэматыкі!..”

Шчыра кажучы, я нічога тады не зразумеў, таму што па матэматыцы ў мяне была цвёрдая “пяцёрка”, да таго ж падмацаваная рэгулярным наведваннем матэматычнага гуртка.

А ў дзевятым класе з дапамогай сваёй настаўніцы па беларускай мове і літаратуры я ўпершыню надрукаваўся ў раёнцы, якая на той час ужо называлася “Будаўнік камунізму” (цяпер “Ляхавіцкі веснік”). Подпіс пад той заметкай пад назвай “Восеньскія старты” — Аляксандр Коктыш, вучань 9 “Б” класа сярэдняй школы № 2 г. Ляхавічы — быў ледзь не большы за саму заметку. Але мяне

літаральна распірала гордасць за тое, што я ўшчыльную наблізіўся да цэха майстроў друкаванага слова. Да таго ж я атрымаў першыя ўласныя грошы — ганарар 1 рубель 18 капеек.

6

Вось так і пачаўся шлях у прафесію. Да паступлення на журфак Белдзяржуніверсітэта я надрукаваўся каля дзесяці разоў у “Будаўніку камунізму” і адзін раз у тады вельмі папулярнай “Знамёнцы”. Заметка ў “Знамени юности” была надта пафаснай (нешта пра сувязь пакаленняў), пачыналася з подзвігаў майго знакамітага дзеда-партызана-галоўрэда і заканчвалася сённяшнімі піянерамі, якія пераймаюць эстафету “мужнасці і самаадданага служэння Радзіме”. Але я выразаў тую заметку з газеты і яшчэ доўгі час цягаў у сваім кішэнным нататнічку.

Далей усё складвалася не так “пераможна”. Падчас першай практыкі ў “Будаўніку” намеснік галоўнага рэдактара даручыў мне напісаць рэпартаж пра чарговы пленум раённай камсамольскай арганізацыі, якая падводзіла прамежкавыя вынікі запушчанай Гарбачовым перабудовы. Прачытаўшы маю справаздачу пад назвай “Працяг будзе”, намеснік са стомлена-самотным выразам твару толькі вымавіў: “Што за х...ю ты мне напісаў”?

Гэты матэрыял неўзабаве ў поўным аб’ёме і амаль без правак надрукавала другая папулярная на той час моладзевая газета — “Чырвоная змена”. Пасля таго, як пабачыў на старонках “Чырвонкі” свой артыкул, я зразумеў, што журналістам стану адназначна.

7

Цяпер працую на кіеўскую газету “Дзень”. Працягваю рэгулярна друкавацца ў “Свободных новостях”. Каалі-нікалі мае артыкулы з’яўляюцца на старонках часопіса Беларускай асацыяцыі журналістаў “Абазур”.

Зараз распрацоўваюцца некалькі буйных медыйных праектаў з маім непасрэдным удзелам.

Глеб Лабадзенка

Скончыў Беларускі гуманітарны ліцэй імя Якуба Коласа (першы падпольны выпуск), Беларускі калегіум (аддзяленне філасофіі/літаратуры), курсы Бібі-сі ў Празе, курсы радыёжурналістаў у Вышэйшай школе журналістыкі імя Мельхіёра Ваньковіча ў Варшаве. У журналістыцы з 2000, за гэты час надрукаваў больш за тысячу артыкулаў. Сябра БАЖа з 2002 года. У 2005-м выдаў кнігу “Pager-вершы”. У 2008 годзе атрымаў прэмію БАЖа “Вольнае слова” ў намінацыі “Рэпартаж”. Мае некалькі літаратурных прэмій. Сябра незалежнага Саюза пісьменнікаў і Беларускага ПЭН-цэнтра. Вядзе “Блог Глеба Лабадзенкі” www.labadzenka.blog.tut.by.

1-6

Я дакладна ведаю дзень, калі так было вырашана – пісаць мне вершы і артыкулы. Гэта 19 красавіка 2000 года, калі я пазнаёміўся з Рыгорам Барадуліным. Знаёмства мела цікавую гісторыю. У нас у школе з’явілася новая выкладчыца беларускай мовы — Алена Сцяпананна Шпакоўская. Ёй было 65 год, і іначай як “бабка” яе ніхто не называў. Мая 126-я школа на той момант з перадавой у раёне ператварылася ў самую звычайную: у настаўніка працы мой аднакласнік Міша Руды на ўроку кідаў напільнікі, а найвышэйшым пілатажам лічылася выдурьць у вахцёркі ключ ад гардэроба і ўцячы раней з урокаў. Пра тое, што мая школа такая, я даведаўся толькі ў пятым класе, калі нас выпусціла геніяльная настаўніца пачатковых класаў Ірына Мікалаеўна Кульбіцкая і з’явіліся розныя настаўнікі па розных прадметах. Замест свайго 25-га кабінета на другім паверсе мы сталі швэндацца па ўсёй школе і пабачылі, што на чацвёртым паверсе мужчынская прыбіральня зачынена, бо нехта ўзарваў унітаз петардай, а на перапынках у калідорах чуваць мацюкі не горшыя, чым у Фрунзенскім РУУС. Вось у такі запарк і прыйшла

выкладаць Алена Сцяпанаўна. Каб хоць неяк злавіць увагу вучняў, яна распавяла, што ва універсітэце вучылася разам са славутым паэтам Рыгорам Барадуліным, які зараз жыве ў Мінску і якога яна нядаўна бачыла ў трамваі. Здаецца, гэтае паведамленне злавіла ўвагу толькі аднаго навучэнца. І прычын было некалькі. Па-першае, у мяне выклікала культурны шок навіна, што нехта з беларускіх паэтаў увогуле яшчэ жывы. Улічваючы той узровень, на якім выкладалася беларуская мова і літаратура ў маёй школе (чытай: у большасці беларускіх школ), падобнае паведамленне і зараз можа здзівіць многіх школьнікаў. Забягаючы наперад, згадаю эпізод у тэму. У 2003 годзе, калі мы стаялі ў пікетах, баронячы ліцэй, адзін з міліцыянтаў спытаўся: “А, гэта той ліцэй, дзе Якуб Колас дырэктар?” “Так, — не разгубіліся ліцэйцы, — а Янка Купала – завуч”. Пазней, калі ў ліцэй прыехаў разрульваць сітуацыю тагачасны міністр адукацыі Пётр Бригадзін, мы сядзелі на ліцэйскай лесвіцы і спявалі “Gaudeamus igitur”. Намеснік міністра ціхенька (але мы пачулі) запытаўся ў Бригадзіна: “На каком языке они поют?”

Другой акалічнасцю, якая шакіравала мяне ў аповедзе Алены Сцяпанаўны, быў той факт, што Рыгор Барадулін (які на той момант па індэксе пазнавальнасці быў на аднолькавых правах з Купалам-Коласам-Багдановічам, бо мы паспелі вывучыць ажно два ягонныя вершы) жыве ў адным горадзе са мной (!) і ездзіць на трамваі (!!). Прыйшоўшы дадому, я праз даведку высветліў нумар *Григория Ивановича Бородулина*, які неадкладна набраў. Распавёўшы паэту, што з’яўляюся гарачым прыхільнікам ягонай творчасці, папрасіў аб сустрэчы — маўляў, паказаць вершы. Насамрэч мне проста карцела паглядзець на жывога беларускага паэта, чые два вершы мне давялося вывучыць у школе.

Да сустрэчы я падрыхтаваўся грунтоўна — выкраў у школьнай бібліятэцы барадулінскую кніжку “Слаўлю чысты абрус”, каб прынесці аўтару на подпіс (у той час твораў “нячэснага” Барадуліна ўжо было не знайсці ў кнігарнях). У дзядулі на працы настукаў адным пальцам на камп’ютэры ды раздрукаваў на струменным прынтэры свае шэсць

беларускамоўных вершаў — расейскамоўных у мяне тады было мо ў тры разы больш, але іх я абачліва не панёс.

Мы сустрэліся з народным паэтам на прыступках Палаца мастацтва, прайшлі разам у ПЭН-цэнтр, дзе і мелі размову. Яе вынікамі я быў акрылены. “Вам трэба пісаць і друкавацца”, — сказаў мне дзядзька Рыгор. І падпісаў выкрадзеную кніжку: “Таленавітаму паэту Глебу Лабадзенку — на поспех!” Пісаць і друкавацца я вырашыў адразу ж. Каля метро пабачыў шыльду “Вечерний Минск”. Шыльда выклікала давер, бо згаданую газету доўгія гады выпісвалі дзядуля з бабуляй. У рэдакцыі мяне выслухалі і сказалі, што вершы па-беларуску не друкуюць, а мне лепей падняцца паверхам вышэй: там, маўляў, месціцца газета “Голас Радзімы”, якая друкуе вершы па-беларуску. 3 траўня 2000 года выйшла мая першая публікацыя — падборка вершаў у газеце “Голас Радзімы”; 14 чэрвеня — першы журналістскі матэрыял, інтэрв’ю з апошнім жыхаром Хатыні Віктарам Жалабковічам.

Гісторыя таго інтэрв’ю цікавая. Нас класам павезлі на экскурсію па маршруце “Раўбічы — Хатынь — Курган Славы”. Там экскурсаводка распавяла, што ў Мінску жыве адзін з трох людзей, які выжыў пасля жудаснай трагедыі. Мяне гэта ўразіла прыкладна так, як і паведамленне Алены Сцяпанаўны пра Барадуліна. Я апынуўся ў сапраўднай рэдакцыі, быў акрылены сваёй першай публікацыяй — усё склалася якраз пад тое інтэрв’ю. Для яго я выдурыў на дзянёк дыктафон у журналісткі “Мінскай праўды” (шкада, не памятаю яе імя). Не паспеў дайсці да хатынца, як тая журналістка, уцяміўшы, што пазычыла дыктафон хлопчыку, якога бачыла ўпершыню, ужо тэлефанавала мне дадому і казала бацькам, што дыктафон ёй тэрмінова спатрэбіўся. Дарэчы, я ім так і не скарыстаўся: Жалабковіч сказаў, што ён чалавек просты, гаварыць не ўмее, таму “пытайся аб тым, што цікавіць, а пасля сам напішаш”.

У рэдакцыі “Мінскай праўды” я апынуўся невяпадкова. Усцешаны імгненнай публікацыяй сваіх вершаў (19 красавіка прынёс, а 3 траўня выйшла), я раздрукаваў у дзядулі на працы шмат асобнікаў і адправіўся ў Дом прэсы. Пачаў з першага паверха — скончыў апошнім. У кожнай газеце я ішоў выключна да

галоўнага рэдактара. І крыху здзіўляўся, што ўсюды мяне скіроўвалі да намеснікаў і загадчыкаў аддзелаў. Нумар быў аднолькавы: спачатку я дэманстраваў кнігу, дзе рукой Барадуліна было пазначана, што я “таленавіты паэт”, затым пакідаў камплект вершаў і ішоў далей. Як ні дзіўна, але гэтае юнацкае нахабства дзе-нідзе пракаціла — некалькі газет вершы надрукавалі. Памятаю, як дайшоў да чацвёртага паверха — рэдакцыі “СБ”. Сакратарка накіравала мяне да намесніка рэдактара (ён працуе і зараз і сядзіць у тым жа кабінце). Той ваяжна паліў люльку (толькі праз некалькі год я зразумеў, пад каго ён касіў), глянуў адным вокам мае вершы і вынес вердыкт: нічога арыгінальнага, усё гэта ўжо недзе было. Відаць, журналісцкі Бог уратаваў мяне тады, пасадзіўшы ў крэсла намрэдактара “СБ” глухога да паэзіі чалавека.

Пабегаўшы па рэдакцыях, я зразумеў, што “Голас Радзімы” — найлепшы варыянт: друкуюць хутка, правяць мала (для майго самалюбства гэта было вельмі важна). Зразумела, што тады, у 13 гадоў, я не падазраваў, што ёсць “чэсныя” і “нячэсныя” журналісты, “правільныя” і “няправільныя” газеты. У “Голасе Радзімы” я друкаваўся чатыры гады, паралельна заносзячы матэрыялы ў “Вечерний Минск”, “Переходный возраст” ды іншыя газеты. Да гонару галоўнай рэдактаркі “Голасу Радзімы” Наталлі Уладзіміраўны Салук, за ўвесь час працы ў газеце я ні разу не адчуў цензуру, не зведаў, што ёсць забароненыя тэмы і персоны для згадкі. Пісаў і пра NRM, і пра “Рок-каранацыю”, рабіў інтэрв’ю з Барадуліным, Сёмухам, Бураўкіным... І ўсё гэта пры тым, што газета з’яўлялася дзяржаўнай і выдавалася Міністэрствам замежных спраў. Упершыню я зразумеў, што я “нячэсны”, калі падчас абароны ліцэя Наталля Уладзіміраўна сказала мне, што газета часова не будзе друкаваць мае артыкулы, бо “так трэба”. Я быў ужо дастаткова дарослым хлопчыкам, каб зразумець прычыну і не крыўдаваць на рэдактарку. Праз пэўны час гэтак жа нечакана Наталля Уладзіміраўна сказала, што друкавацца мне зноў можна. Я напісаў яшчэ колькі артыкулаў, а пасля сышоў па-ангельску, не жадаючы ствараць вялікія праблемы любімай рэдактарцы перад яе выхадам на пенсію.

Сышоў у “Камсамолку”. Юлія Вітальеўна Слуцкая — вось другі чалавек, які адыграў агромністую ролю ў маім канчатковым выбары прафесійнага шляху і арыенціраў. Я шматкроць дзякаваў Богу, што ён паслаў мне такіх двух настаўнікаў у жыцці — найлепшага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна і найлепшага рэдактара Юлію Слуцкую. Гэтыя два чалавекі і па сёння з’яўляюцца маім сумленнем. Маральным чыннікам, які не дае ссучыцца і перакроцьчыць пэўныя межы.

У “Камсамолку” я прыйшоў адразу пасля паступлення на журфак БДУ, куды мяне прынялі без уступных іспытаў — на алімпіядзе “Абітурыент журфака” я здабыў абсалютнае першае месца, бо меў на той час 174 публікацыі. 15 чэрвеня 2004 года тагачасны дэкан Васіль Пятровіч Вараб’еў уручыў мне адпаведны дыплом, і ў той жа дзень выйшаў мой першы рэпартаж у “Камсамолцы” — з галадоўкі дэпутатаў Фралова, Скрабца і Парфяновіча. Намесніца рэдактара Вольга Улевіч сказала тады, што я “зразумеў, чаго ад мяне патрабуюць”. Для мяне гэта было высокай ацэнкай, бо Вольгу Улевіч я ведаў завочна яшчэ з часу газеты “Імя”, якую выпісваў мой бацька. Дарэчы, менавіта бацька падсвядома сфарміраваў мой “нячэсны” выбар, яшчэ задоўга да таго, як я пайшоў у журналістыку. Проста пералічу ў храналагічнай паслядоўнасці газеты, якія ён выпісваў (а іх закрывалі адну за адной): “Свабода”, “Імя”, “БДГ”, “Наша Ніва”. Размовы на кухні вяліся адпаведна выпісаным газетам. Параўнальна нядаўна бацька паказаў мне свае чорна-белыя здымкі пачатку 90-х, якія ён рабіў “Зенітам”. На тых здымках перад Домам урада Зянон Пазыняк, Віктар Ганчар, Аляксандар Лукашэнка... Бацька распавядаў, што яскрава запомніў момант, калі была прынята Дэкларацыя аб суверэнітэце. Ён быў у адпачынку ў нашых Бабовішчах і якраз ехаў на ровары ў Слуцк, каб набыць свежыя газеты (15 км у адзін бок. Во што значыць інтэлігент!). У яго на грудзях вісеў маленькі прымач “Юность”, па якім перадавалі навіны. І, кажа, недзе каля Грэска яго напаткала навіна, якую дыктар прачытаў усхваляваным урачыстым голасам: “Толькі што на пасяджэнні Вярхоўнага савета была прынята дэкларацыя, якая абвешчае Рэспубліку Беларусь

незалежнай дзяржавай. Мне тады было 8 гадоў, таму сэнс гэтага словазлучэння я зразумеў значна пазней. А напамінам з таго часу засталіся граматы за другі і трэці клас, дзе стаіць пячатка з “Пагоняй”.

Чатыры гады працы ў “Камсамолцы” далі мне неймаверна шмат у плане прафесіі і проста ў плане будавання чалавечых зносін. Гэта цудоўная школа, лепшую мне і прыдумаць цяжка. Зрэшты, школа гэтая ў многім грунтавалася на адным чалавеку — Юліі Слуцкай. Пасля яе адстаўкі паступова, паціху-памалу ўсё змянілася, хаця, здаецца, і людзі ў асноўным засталіся тыя ж. Яе мудрасць, як разумею я цяпер, была яшчэ і ва ўменні не даводзіць да шараговага журналіста ўвесь імперскі маразм, які ішоў у мінскую рэдакцыю з маскоўскага кіраўніцтва. Я быў першы чалавек, які ў рэдакцыі размаўляў выключна па-беларуску. Таму, калі да нас мусіў прыехаць з інспекцыяй сам Сунгоркін (у маштабах мінскай “Камсамолкі” гэта прыкладна як Буда для індыйцаў), мяне ці то жартам, ці то ўсур’ёз папрасілі не прыходзіць у той дзень на працу. Крыў Божа, Сам пачуе ў рэдакцыі беларускую мову і падумае, што тут развялі гняздо нацыяналістаў!.. У адзін з наступных прыездаў Сунгоркіна Алега Улевіча папрасілі зняць са сцяны сцяг Еўразвяза. Гэта была гульня, якая давала вельмі добры вынік. Друкуючы на вокладцы цыцкастых дзевак з “Віягры” або тайну новай пасіі Жанны Фрыске, Юлія Вітальеўна рабіла газеце наклад 330 тысяч асобнікаў. І пад гэтую марачку ўстаўляла туды матэрыялы з Барадзіліным, Някляевым, Вайцюшкевічам... Як жа гэта мудра!..

Апошняя мая публікацыя выйшла ў “Камсамолцы” ў верасні 2008 года. Пасля гэтага я сышоў. Называць прычыны ўголас не лічу этычным, бо гэта датычыцца ўнутраных спраў рэдакцыі.

Змяніўшы статус журналіста папулярнай газеты на статус фрылансера, я зразумеў адну рэч: тая тысяча ці больш артыкулаў, якія я напісаў за 9 гадоў працы ў газетах, уся знікне і не застанецца — такая ўжо спецыфіка нашай з вамі працы. І трэба рабіць нешта больш даўгавечнае, пры гэтым ні на дзень не пакідаючы журналістыку. Такая ўстаноўка ўвасобілася для мяне ў

складанні кнігі пра 92-гадовую князеўну Эльжбету Радзівіл, дачку апошняга ўладара Нясвіжскага замка.

7

На апошняе пытанне дасланай мне анкеты “Дзе я працую зараз?” адкажу як нармальны беларускі “нячэсны” журналіст: зараз я працую дома.

www.kamunikat.org

Жанна Літвіна

У 1976-м скончыла факультэт журналістыкі БДУ. З 1976 па 1994 год працавала ў сістэме Дзяржтэлерадыё Беларусі, дзе прайшла шлях ад малодшага да галоўнага рэдактара Галоўнай рэдакцыі вяшчання для моладзі (радыёстанцыя “Беларуская маладзёжная”). Пасля закрыцця рэдакцыі па палітычных матывах у 1994 годзе звольнілася разам з калегамі. З 1994 па 1999 год была кіраўніком беларускага карпункта Радыё Свабода. У 1995 годзе заснавала недзяржаўную беларускамоўную FM-радыёстанцыю “Радыё 101.2 FM”, якая была ліквідавана ўладамі ў 1996 г. У 1995-м заснавала ГА “Беларуская асацыяцыя журналістаў”, кіраўніком якой і з’яўляецца.

Лаўрэат прэміі фонду імя Ф.Эберта.

Ад бацькі-мастака мне дасталася ў спадчыну здольнасць любавання прыродай. Ён навучыў мяне заўважаць, дзе якая птушачка заспявала, дзе якая раслінка прабіваецца, як туман папоўз па сенажаці, як рэчачка цячэ... Мне чамусьці ўвесь час хацелася занатаваць на паперы гэтае сваё захапленне адкрыццём жыцця. Неяк я паказала “дзённікі” бацьку, і яму вельмі спадабалася, як я перадаю словамі сваё светаадчуванне. Аднойчы ён адвёў мяне ў клуб юнкараў у “Знамя Юности”, дзе маёй першай настаўніцай журналістыкі стала Ірына Гурыновіч. Так пачаўся шлях на журфак.

Яшчэ адным чалавекам, які адыграў вызначальную ролю ў маёй прафесійнай біяграфіі, стаў Яўген Радкевіч. Калі я вучылася на 4 курсе журфака, ён выбраў чатырох студэнтаў — гэта былі Саша Цітавец, Аркадзь Ханцэвіч, Алена Сцяпанавя і я — і прывёў на беларускае радыё, пазнаёміўшы з рознымі рэдакцыямі. Так я патрапіла на “Беларускую маладзёжную”, з якой не магла развітацца потым доўгія гады...

Дарэчы, мая здольнасць пісаць “прыродныя замаеўкі” мне там спачатку вельмі спатрэбілася. Бо адзіная вакансія, якая была на той момант у рэдакцыі,

гэта вядоўца праграмы для сельскай моладзі. Безумоўна, толькі што напісаўшы дыплом на “модную” тэму “Прапаганда кінамастацтва сродкамі тэлебачання”, перапісваючыся з “Кінапанарамай”, са знакамітым кінадраматургам Аляксеем Каплерам, я разлічвала на нешта большае. Але ж пытанне стаяла рубам: хочаш застацца на “БМ” — рабі праграму для сельскай моладзі. І рабіла. З тае пары мне вельмі блізкія вясковыя людзі. Захапляюся іх шчырасцю і адкрытасцю.

Я заўсёды жартую, што прайшла шлях ад выканаўцы абавязкаў малодшага рэдактара (а на радзё шараговыя журналісты таксама лічацца рэдактарамі) да галоўнага ў адным і тым жа рэдакцыйным калектыве. Да мяне, канешне, вельмі доўга прыглядаліся перш чым даць падняцца па “кар’ернай лесвіцы”, бо я атрымлівала пасаду кіраўніка рэдакцыі яшчэ ў тыя часы, калі трэба было праходзіць працэдуру зацвярджэння ў аддзелах прапаганды ЦК партыі. Але маё прызначэнне шчасліва супала з прыходам на Дзяржтэлерадзё ў якасці кіраўніка Генадзя Мікалаевіча Бураўкіна. Я добра памятаю, як ён імкнуўся зразумець, што адбываецца ў краіне (а якраз пачыналася перабудова), як прагнуў “злавіць” новыя настроі ў грамадстве, як рэагаваў на іх. Я думаю, маё прызначэнне кіраўніком “Беларускай маладзёжнай” было адным з яго “эксперыментаў”.

Насамрэч тое, што я столькі гадоў адпрацавала ў адным і тым жа месцы, пазней павярнулася для мяне праблемай. Калі ў 1994 годзе расфарміроўвалі “БМ”, я апынулася перад яшчэ больш складаным выбарам, чым выбар прафесіі — як распарадзіцца сваім лёсам, калі нічога больш не ведаеш, акрамя сістэмы Дзяржтэлерадзё? Па сутнасці, мой выбар вызначыла акружэнне, рэдакцыя. Увогуле з гэтага моманту ўсё, што са мной было далей, адбывалася дзякуючы тым людзям, якія знаходзіліся побач. Яны былі маёй гордасцю, ладам жыцця, радасцю, смуткам, болем... Яны зрабілі мяне асобай.

Я ніколі не баялася таленавітых людзей побач з сабою. Калі не прыніжаеш іх, не падкрэсліваеш, што ты — іх кіраўнік, то яны раскрываюцца напоўніцу. Я ўвогуле думаю, што калі і ёсць у мяне нейкі Божы дар, дык гэта

збіраць вакол сябе таленавітых людзей і дараваць ім усю дзёрзкасць, на якую толькі яны здольныя. Але разам з тым даваць магчымасць самарэалізацыі, глыток паветра... Як на цяперашні розум, дык можна было крыху і абмяжоўваць тую свабоду ў эфіры “БМ”. Неабачлівасць, мабыць, правільнае слова, каб ахарактарызаваць тое, што мы тады рабілі.

Я вельмі добра памятаю адчуванне поўнай бездапаможнасці, калі закрывалі рэдакцыю. Кожнага супрацоўніка чакала гутарка з радыёным кіраўніцтвам, кожнаму прапаноўвалі дзесьці працаўладкавацца, кожны ўсё роўна рабіў свой выбар самастойна. Я папярэджвала: людзі, вы стаіце ў чэргах на кватэры, на інтэрнаты, заўтра вы без працы, фактычна застаяцеся “на асфальце”... Аднак, усведамляючы ўсе гэтыя наступствы, 18 асоб тады абсалютна добраахвотна звольніліся. Гэта быў беспрэцэдэнтны выпадак у беларускай журналістыцы, і я з гонарам узгадваю той перыяд. Менавіта тады я адчула, што такое адказнасць за людзей.

Безумоўна, мне прапаноўвалі працу ў сістэме Дзяржтэлерадыё, але гэта азначала б здрадзіць тым людзям, якія мяне выхавалі, загартавалі... Спачатку мне прапаноўвалі ўзначаліць дзіцячую рэдакцыю на тэлебачанні. Праз 4 месяцы пасля прыходу да ўлады першага прэзідэнта да мяне прызджалі двое маіх калег — Саша Цітавец, які быў прызначаны кіраўніком інфармацыйнай службы Белтэлерадыёкампаніі, і Лёня Аноп, які ўзначальваў інфармацыйную службу беларускага радыё. Была доўгая нефармальнае гутарка на кухні, падчас якой мне прапанавалі пайсці кіраўніком інфармацыйнай службы тэлебачання. Але аднаго толькі ўспаміну пра планёркі ў кіраўніцтва з “разборам палётаў” было дастаткова, каб зразу мець, што нікага вяртання ўжо не можа быць. Тым больш што на той момант ужо выходзіла газета “Беларуская маладзёжная”, былі першыя эксперыменты “Студыі БМ” на 8-м канале, наперадзе чакала адкрыццё FM-Радыё “101,2”... Усе гэтыя праекты сталі магчымымі толькі дзякуючы адчуванню сяброўскага пляча побач.

Увогуле, у жыцці вельмі важна не заставацца сам-насам са сваёй праблемай. Спаचванне — гэта адно, але ж часам патрэбны і вельмі канкрэтная дапамога, падтрымка, абарона. Менавіта гэтае разуменне і стала галоўным аргументам на карысць стварэння Беларускай асацыяцыі журналістаў у 1995 годзе. Сёння нас ужо больш за 1200, а гэта значыць, што ў людзей і сапраўды ёсць патрэба быць часткай нейкай супольнасці аднадумцаў.

Маё глыбокае перакананне: калі сам сабе не здраджваеш, то над табой ёсць нейкая зорка-благаслаўленне. І пасля пэўных выпрабаванняў усё роўна надыходзіць момант узнагароды за тваю ўнутраную цвёрдасць, за тое, што цябе не зламалі, што ты не папоўз. Канешне, дыпламатыя павінна быць, але не нізкапаклонства, не паданне тварам у грязь.

Што да сям'і, то яна заўсёды з павагай ставілася да маёй працы. Муж, Аляксей Міхайлавіч Літвін, толькі аднойчы дазволіў сабе публічны пратэст. Ішоў адзін з першых з'ездаў БАЗ, выбіралі кіраўніцтва, і падчас галасавання па маёй кандыдатуры ўзнялася адна рука “супраць”. Як пазней высветлілася, гэта была рука Літвіна, які на ўсе пытанні слухна заўважаў: “А абеды хто мне варыць будзе?”

А вось мамка так да канца жыцця і не зразумела, чаму мая бліскучая кар'ера на дзяржаўным радыё раптоўна скончылася. Яна ніяк не магла ўцяміць, чым жа праштрафілася яе дачушка, якая з ранку да ночы на працы сядзіць. Памятаю яе пытанне, да якога яна не, не ды і вярталася: “Жанка, дык за што цябе ўсё ж выгналі?..”

Наталля МАКУШЫНА

Да 1988-га амаль 20 гадоў працавала гукарэжысёрам на Гарадзенскім тэлебачанні.

Былая рэдактарка сацыяльнага аддзела газеты “Біржа інфармацыі” да закрыцця выдання ў красавіку 2005 года.

Публікавалася ў выданнях “Народная воля”, “БДГ”, “Для службовага карыстання”, “Пагоня”, “Дзень”, “Беларускі рынак”, “Салідарнасць”, “Магазін польскі ў выгнанні”, “Труд” у Беларусі, “Абажур”, , Euramost.org, у інтэрнэт-штодзённіку “ej.by”.

Узнагароджана дыпламам БАЖа “За адданасць прафесіі” (2005), дыпламам імя Зміцера Завадскага “За мужнасць і прафесіяналізм” (2007).

Ніколі, ні адну хвілінку не думала аб тым, каб пайсці ў “чэсныя”. Нават калі ў 2005-м закрылася наша “Біржа інфармацыі” і ў кішэні не было ані грошыка, і мяне тройчы запрашалі ў адну вялікую дзяржаўную газету. Катэгарычна адмовілася, нягледзячы на абяцаныя вялікія ганарары ды зарплату.

“Чэсны” ці “нячэсны” журналіст? Гэтая класіфікацыя ўзнікла толькі сёння паводле прэзідэнцкага выказвання. А калі ў 1979 годзе паступіла на завочнае аддзяленне факультэта журналістыкі БДУ, усё ўяўлялася вельмі рамантычным: сустрэчы з цікавымі людзьмі, артыкулы, якія б зачыталіся да дзірака. Тады былі свае куміры: савецкія журналісты, ад якіх чакалі праўды, — Юры Шчакачыхін, Таццяна Тэс. У той час я ўжо 10 гадоў як працавала гукарэжысёрам на гарадзенскім тэлебачанні. Разам з маёй аднакурсніцай і сяброўкай Аленай Раўбецкай, будучым выдаўцом Гарадзенскай недзяржаўнай газеты “Біржа інфармацыі”, мы абмеркавалі на будучыню маральныя прынцыпы працы. Прытрымліваюся толькі ўнутранага адчування, як трэба рабіць, нічога не праічваю, за што неаднойчы атрымлівала па галаве (у пераносным і прамым сэнсе).

Каб патрапіць у рэдакцыю пасля заканчэння журфака, трэба было ўступаць у камуністычную партыю, а

гэтага катэгарычна не хацелася. Тым больш пасля правядзення першага журналісцкага даследавання на тэму таго, чым падчас перабудовы займаюцца асобныя партыйныя таварышы з тэлецэнтра. Кралі яны, як кажуць, з размахам, але гэтага чамусьці ўпарта ніхто не заўважаў. І я даведалася “чаму”: старыя тэлевізары, дываны, нават мэблю “кантралёраў” у тэлецэнтры мянялі на новыя, а старызну спісвалі.

Як я разумею цяпер, даследаванне было якаснае. Але справа скончылася тым, што злачынцаў ціха адправілі на пенсію, а мяне ў 1988-м, за тры гады да развалу СССР, камуністы асудзілі на сваім адкрытым партыйным сходзе ды звольнілі з тэлебачання як удзельніцу “антыпартыйнай групойкі”. Разам са мной звольнілі яшчэ некалькі тэлевізійшчыкаў з выдатнымі прафесійнымі характарыстыкамі і амаль 20-гадовым стажам працы як “праціўнікаў перабудовы” — менавіта так нас назвалі ў смешнай паперы ідэалагічнага сектара Гарадзенскага абкама партыі.

Вось цікавая тэма для даследавання: у сярэдзіне 80-х хваля звальненняў спецыялістаў з тэлебачання, радыё, тэатраў пракацілася праз увесь Савецкі Саюз. Газета “Известия” нават падрыхтавала матэрыял “Іркуцкая гісторыя” пра самазабойства звольненага тэлеаператара. Я была ў рэдакцыі ў Маскве і бачыла набраны тэкст, але друкаваць артыкул не дазволілі. Тады я зразумела, што сістэме не патрэбны людзі, якія ведаюць справу, патрэбны толькі падпявалы. Было вельмі цяжка без любімай працы, але я зачыніла за сабою дзверы і пайшла з тэлебачання, нават адмовіўшыся ад выхадной дапамогі.

А тыя, хто рабіў перабудову ад імя КПСС, засталіся. Да гэтага часу “сядзяць на ідэалогіі” ў Гарадзенскім аблвыканкаме і нават сунуцца ў парламент. Вельмі жывучая гэтая бальшавіцкая ўлада. Ніколі б не падумала, што яна так моцна будзе трымацца на паверхні.

Ну, і як пасля такога досведу пайсці ў “чэсныя”? Не жадаю працаваць у сродках “масавай агітацыі ды прапаганды”. Не жадаю быць нічым “рупарам”. Не лічу дзяржаўную ідэалогію галоўнай. Дарчы, у поўнай адпаведнасці з Канстытуцыяй, “дэмакратыя ў Рэспубліцы

Беларусь ажыццяўляецца на аснове разнастайнасці палітычных інстытутаў, ідэалогій і думак”.

На мой погляд, абавязковымі ўмовамі перамен у нашым грамадстве павінна быць раздзяржаўленне СМІ, закрыццё 5-га аддзела ў КДБ, які сочыць за незалежнымі журналістамі, і ліквідаванне інстытута ідэолагаў у вытворчасці ды выканкамах. Закрыць гэтыя аддзелы да чортавай бабулі, а “ідэолагаў” прымусяць вывучыць на памяць 4-ты артыкул Канстытуцыі пра разнастайнасць ідэалогій і думак.

Гэтую разнастайнасць мы з калегамі штотыднёва сцвярджалі ў газеце “Біржа інфармацыі”, дзе рэдактарам была Алена Раўбецкая. У рэдакцыі панавала дзіўная атмасфера ўзаемаразумення і абсалютнай унутранай свабоды. Цікавы, я вам скажу, быў час, калі ў несвабоднай краіне мы працавалі так, як казалі наша сумленне. За гэта нам усялякае было — не толькі тэлефанаванні ды лісты ўдзячных чытачоў. Былі і судовыя іскі, і пагрозы “галаву адарваць”, і газету закрыць, якая “перашкаджае развіццю малага прадпрымальніцтва” (гэта пра нашу “Біржу”, якая фіксавала ўсе парушэнні правоў прадпрымальнікаў!).

Між іншым, калі ў 2004 годзе з’явіўся ўказ № 111 аб ідэалагічнай працы (аб узнаўленні, як у савецкі час, пасада “палітрукоў”), мы з Раўбецкай узгадалі, як гарэзнічалі на журфаку ды хвацка здавалі марксізм-ленінізм з дапамогай хатняй загатоўкі са словамі “цытадэль, платформа, стаўбавы шлях ды сусветны рэвалюцыйны працэс у цэлым”. Тады Алена выдала асабісты ўказ па рэдакцыі і афіцыйна прызначыла мяне “намеснікам рэдактара па ідэалогіі, каб “ніякі наваўлены месія не прасачыўся ў нашы рэдакцыйныя шэрагі”. І, канешне, мы напісалі пра гэта ў газеце. Такім вольным чынам адказалі на захады ідэолагаў “прычасаць нашы мазгі”.

Дагэтуль здзіўляюся, як у 2004 годзе ўлада дазволіла “Біржы” адпрацаваць выбары і рэферэндум. Да гэтага часу намаганнямі ідэолагаў усе недзяржаўныя грамадска-палітычныя выданні ў Гародні былі прыкрыты. Затое не было адкрыта ніводнай газеты. Але пра БІ таксама не забыліся. Алену Раўбецкую судзілі за “абразу прэзідэнта”. Улада знайшла небяспечнай яе малую замечачку “Здрада

імен народа”, дзе была выказана пазіцыя рэдакцыі на прызначаны рэферэндум аб трэцім тэрміне. “У Гародні судзяць журналістаў!” За кожнае слова з гэтага лозунга на пікеце пратэсту міліцыя пацягнула ў суд таксама і нас, сябраў Гарадзенскай філіі БАЗ.

Адразу пасля рэферэндуму ў лістападзе выхад “Біржы” прыпыніла Міністэрства інфармацыі. Усяго на 3 месяцы, але эканоміцы газеты была нанесена непапраўная шкода. Тады ж Гарадзенскае ўпраўленне па ідэалогіі накіравала на прадпрыемствы “сакрэтную паперу” пра забарону на рэкламу для недзяржаўных СМІ. Назва “Біржа інфармацыі” была ў ёй прапісана асобна. Ідэолагі дакладна ведаюць, як можна знішчаць газеты.

А праз тры месяцы нумар БІ, які быў падрыхтаваны пасля прыпынення, адмовіліся друкаваць у Беларусі. Гэта быў сакавік 2005-га. У Гародні баставалі прадпрымальнікі, адбываліся драматычныя падзеі вакол Саюза палякаў Беларусі. Мы паведамлялі аб гэтым у інтэрнэт-версіі “Біржы”. Але з’яўленне друкаванага варыянта газеты вельмі не падабалася гарадзенскім уладам.

Узгадваю, у той дзень, калі мне патэлефанавала Раўбецкая, я была ў натоўпе “іпэшнікаў”, якія ўжо каторы дзень страйкавалі каля аблвыканкама. Алена паведаміла, што наша апошняя надзея — прыватная друкарня ў Мінску — не жадае супрацоўнічаць. Вельмі хацелася плакаць, але побач на плошчы стаяў кіраўнік упраўлення ідэалогіі Гарадзенскага аблвыканкама (дарэчы, з тых — з ідэолагаў абкама КПСС). І я жыццярадасна заявіла яму: “Можаце нас павіншаваць, нас надрукавалі”. Добра памятаю ягоную збянтэжаную фізіяномію: “Дзе?”

Нейкі час рэдакцыя яшчэ трымалася. Амаль на грамадскіх пачатках выдавалі “Біржу” ў інтэрнэце. Нас пакідалі напалоханых ідэолагамі рэкламадаўцы, а чытачынскія пенсіянеры неслі нам грашовыя ахвяраванні і не маглі зразумець, чаму мы адмаўляемся. Мы чакалі цуду, але ён не адбыўся. Алена паклікала рэдакцыю на сход і паведаміла, што ад гэтай хвіліны кожны асабіста вольны вызначаць свой лёс. Вось тут мы з ёй і зараўлі на вачах у нашай цудоўнай рэдакцыйнай моладзі...

Я зноў засталася без працы і пэўны час — калі за

малыя ганарары, а калі і задарма — працавала на розныя небагатыя СМІ. Канешне, незалежныя ад дзяржавы. Пачынаўся чарговы “новы” перыяд у жыцці, пачатак невядомага. І такіх вось “пачаткаў” было шмат. Памятаю, як мой муж Анатоль больш за два гады (з 2001-га) біўся з гарвыканкамам за адкрыццё моладзевай газеты-студыі ў Гародні. Колькі было спадзяванняў у нашых некалькіх дзесяткаў маладых карэспандэнтаў! Гэта быў бізнес-праект. Анатоль атрымаў пасведчанне прадпрымальніка і планаваў узяць у арэнду цэх, каб стварыць вытворчасць — працоўныя месцы для моладзі. Мы, яшчэ не зарэгістраваныя, друкавалі газету “Новый век” у друкарні, 8 палос, фармат А3. “Уоё як у дарослых”. Суд у выканкама Анатоля выйграў, але ўлады так і не далі газеце права на жыццё, не ўзгаднілі юрыдычны адрас. “З прозвішчам Макушын газету не зарэгістраваць”, — паведамілі яму ў гарвыканкаме.

Сапраўды, мы з Анатолем неяк ідэалагічна не супадаем з бальшавіцкай уладай яшчэ з 1969 года. Калі нам не было і 20 гадоў, кадэбэшнікі звольнілі Анатоля з Гарадзенскага тэлебачання “за ўдзел у антысавецкай моладзевай групоўцы”. Тады ж высветлілася, што Анатоль — не камсамалец і “прасачыўся” на дзяржаўнае тэлебачанне. Уяўляеце дыверсанта?

З тых савецкіх часоў у ідэалогіі нашай дзяржавы нічога не змянілася. Тыя ж людзі “рубяць” галовы ўсім нягодным. Толькі сёння гэта адбываецца на фоне першапачатковай стадыі развіцця капіталізму. Таму незалежныя СМІ так палюхаюць уладу, якая жадае дзейнічаць без кантролю. І гэтая небяспека хаваецца ў сферы цалкам матэрыяльных адносін.

Вось, напрыклад, гістарычна-экалагічная тэма — абарона Старога цэнтра Гародні ад разбурэнняў ды высечка дрэў у горадзе. Але яна цягне за сабой няёмкія для ўлады пытанні. Чые фірмы масава пастаўляюць на замену імпартныя саджанцы? Каму выгадна руйнаванне будынкаў у гістарычнай частцы? “Чэсныя” журналісты пра гэта не пытаюць, а “нячэсным” затыкаюць рот.

Дарэчы, менавіта руіны ў цэнтры Гародні — адно з першых моцных уражанняў у дзяцінстве. Гэта быў

зруйнаваны ў лістападзе 1961 года па ўказе мясцовых улад адзін з найвялікшых касцёлаў Гародні — Фара Вітаўта. Памятаю, як падаў снег на кучу цэглы, пакрытую дзіравым дахам, як спыняліся жанчыны, хрысціліся і хуценька сыходзілі. Тады “археалагічная” група хлапчукоў ды дзяўчынак з майго дома вельмі моцна дапякала кіраўніцтва Гарадзенскага музея. Мы паперакопвалі палову горада, шукалі скарбы ды цягнулі ў музей рэшткі посуду, жалеза, нейкія старыя паперы, фотаздымкі — усё, што падавалася нам вельмі таямнічым. Напэўна, ужо тады мяне вабілі даследаванні.

Потым марыла здымаць дакументальнае кіно, хацела вучыцца ў майстэрні Міхаіла Рома, калі паглядзела яго фільмы “Звычайны фашызм” ды “І ўсё ж такі я веру”. А з Усеаюзнага інстытута кінематаграфіі прыйшоў адказ, што 17-гадовых паненак у рэжысёры не прымаюць. Трэба было папрацаваць пару гадоў, вось так і трапіла на тэлебачанне. Але дакументальны фільм усё ж зрабіла, разам з калегам атрымала дыпломы на пяці міжнародных фестывалях і Вялікі сярэбраны прыз фэсту Unica ў Галандыі.

Чым я толькі не займалася: здымалася ў кіно і рабіла гуказапісы “Песняроў”, калі яны былі “Лявонамі”; працавала на ТБ, у газетах і радыё; іграла на віяланчэлі і назірала за выбарамі; выступала перад еўрапарламентарыямі і была сакратаром-машыністкай у кааператыве; шыла курткі і чахлы для мэблі. А яшчэ гойсала ў Кітай за пухавікамі і гандлявала на рынку, вырошчвала персікі і гадала каўказскіх аўчарак. Як кажам мы з Раўбецкай, “толькі хатнія тапачкі не шылі”. Але падаецца, што і гэта б здолелі зрабіць. І вельмі якасна. А хочацца выдаваць газету і займацца ўнукамі, распавесці пра жыццё і смерць Фары Вітаўта і дапісаць гісторыю гарадзенскіх хіпі — “антысавецкай моладзевай групойкі” з гарадзенскага сквера Элізы Ажэшкі часоў 1969 года.

Людмила ОТЧЕНАШЕНКО

В журналистике с февраля 1997 года. 9 лет являлась редактором газеты "Курьер из Борисова". С сентября 2006 года по настоящее время — руководитель интернет-проекта "Борисов Электронный" (www.borisov-e.info).

1-2

“Они так разгорячились, что начали даже легонько отпихивать друг друга ладонями и наперебой вскрикивать: “А ты кто такой?” Такие действия предшествуют обычно генеральной драке, в которой противники бросают шапки на землю, призывают прохожих в свидетели и размазывают на своих щетинистых мордасах детские слезы”.

Думаю, эти ильфо-петровские строки из “Золотого теленка” как нельзя лучше подходят для описания того, что сейчас происходит в журналистской среде, да и не только. Сама внутренняя политика действующей власти, и это очевидно, направлена на то, чтобы вбить клин, расколоть наше общество. На мой взгляд, разделение людей на “чэсных” и “нячэсных”, “чистых” и “нечистых”, “наших” и “не наших” по идеологическому признаку есть не что иное, как грубое издевательство, бесстыжая насмешка над ними. Над нами.

Среди моих друзей есть те, кто работает в государственных СМИ. Они не ведут аналитических программ на ТВ, их тексты редко попадают на первые полосы газет, и не потому, что журналисты этого не достойны или им недостает профессионализма. Нет. Просто редакционная политика их СМИ такова, что на телеэкране, на первой полосе должны быть видны прежде всего усы, а там уж — как получится... Уверена, свой долг мои “чэсные” друзья видят не в том, чтобы, как выразился один политик-философ, он же генерал-писатель и бывший футболист, “постичь логику власти, соотнести ее с логикой обстоятельств жизни” (вот уж где от души!), а в том, чтобы

честно делать свое дело. И в моих глазах они как журналисты, по большей части неотягощенные никакими пристрастиями, нисколько не запятнали свою репутацию. Надеюсь, что после таких моих откровений мои коллеги из независимых изданий не перестанут подавать мне руку.

Признаюсь, у меня нет абсолютно никакого желания участвовать в этом бессмысленном споре “молочных” братьев. “Чэсны” ты или “нячэсны”, работаешь ты в госиздании или в независимом — личное дело каждого! Сегодня проблема, на мой взгляд, не в этом, а в том, что страну захлестнула разнузданная пропаганда, причем, с обеих сторон. Многие газеты превратились в трибуну, с которой так удобно “чушь прекрасную нести”. И цель у всех одна — сформировать общественное мнение в одном заданном направлении. Почему это происходит? Возможно, потому, что сегодня, к сожалению, больше востребована профессия не журналиста, а именно пропагандиста. О журналистских стандартах мало кто вспоминает, как, в целом, и о роли СМИ. А если задуматься? Согласно одной концепции, принятой в демократических странах, СМИ — это четвертая власть, призванная охранять интересы общества от попыток первых трех властей на них покуситься. Согласно же другой системе взглядов, навязываемой в нашем государстве, СМИ являются “орудием пропаганды и идеологической борьбы”. Так каких же взглядов мы придерживаемся? Какие принципы исповедуем?

Вспоминается старый одесский анекдот.

В бане:

— Иван Абрамович, вы бы как-то уже определились: либо крестик снимите, либо трусы наденьте!

3

Как относятся близкие люди к моему выбору профессии журналиста? По-разному. Дочка, например, когда была еще совсем маленькой, обидевшись за что-нибудь на меня, говорила: “Ну, ты и ледактол, мама!” Что означало: “Ну, ты и плохая, мама!” Почему “ледактол” и “плохая”? Возможно, сказывалось влияние дедушки с бабушкой, родителей мужа, идеологически правильно

подкованных пенсионеров. К выбору моей профессии они относились весьма настороженно. Но надо отдать им должное, терпели. Потом уже, когда газету закрыли, наконец-то они смогли более или менее расслабиться. А дочка со временем поняла, что не такая уж и плохая эта профессия журналиста, тем более “ледактола”... Может, и сама выберет эту стезю. Отговаривать не буду. Что касается мужа, то в его лице я всегда находила поддержку и понимание. А вот мама моя постоянно переживает. Сейчас она живет за 2,5 тысячи километров от меня, видимся редко, но когда созваниваемся, то только и слышу: “Береги себя, доченька! Береги себя...” Эти слова относятся и к моей работе. Она как женщина мудрая понимает, что конфликты с властями редко когда к чему хорошему приводят. Нет, мама моя ты хорошая! Это ты себя береги! Хватило тебе в этой жизни сполна и слез, и обид, и потерь... Живи ты, наконец, для себя! А обо мне не волнуйся. Жива буду!..

4-7

Родилась я в Сибири, в городе Якутске. Как известно, этот город долгое время служил местом ссылки “политических”, но в нашем роду, насколько я знаю, не было ни участников восстания Стеньки Разина, ни стрелецких бунтовщиков, ни дворян-декабристов. Даже якутов с эвенками не было. Что крайне обидно. Скажу вам, замечательный народ эти сибиряки! И насколько холодна и сурова природа, настолько добрые и радушные там люди.

Родилась я в семье военного в августе 73-го. Не прошло и трех лет с момента моего появления на свет, как родители развелись. К этому времени у меня уже был младший брат Володя. Первые мои воспоминания о детстве связаны с якутским домом ребенка. Нет, никто меня туда не сдавал. Просто мама там работала, а так как до нашей “яранги” было примерно 10 километров, то мы с братом были при ней, вернее, Володька был в яслях, а я — в младшей группе. Мама вечером уезжала, а мы оставались. И только в выходные дни были по-настоящему все вместе. Дома.

Пожалуй, одним из самых ярких воспоминаний того периода является то, как после скудного детдомовского завтрака мы с братом бежим навстречу друг другу по длинному коридору, обнимаемся, достаем из своих кармашков кусочки хлеба и втихаря обмениваемся ими. Переживали, чтобы не были голодными. Все время опекали друг друга.

Врезался в мою память еще один эпизод, связанный с Володей. Было ему в то время лет 11-12. Забегая вперед, скажу, что тогда мы жили уже в белорусском Полесье, в военном городке. ...Зима. Темнеет рано. Мы с мамой дома, приготовили ужин, ждем Володю. А его все нет и нет, нет и нет. Стрелки часов приближаются к одиннадцати. Мы тоже не стоим на месте: наматываем круги по комнате. Потом решаем выйти на улицу и подождать его на скамейке у подъезда. Я тщетно пытаюсь отвлечь маму разговорами ни о чем. В городке уже ни души, кажется, что и фонари вот-вот уснут. Вдруг слышим где-то далеко-далеко Володькин голос: “Птица счастья завтрашнего дня...” Поет, значит! Мы тут с ума сходим, а он поет! Не проходит и 10 минут, как вырывается из-за угла дома. На лыжах. В 12 часов ночи. Бодро шуруя на солдатских “снегоходах” и широко размахивая полутораметровыми палками в такт, он все еще находится на своей волне: “Выбери меня, выбери меня, птица счастья завтрашнего дня...” Наконец замечает нас. Как сейчас его вижу: куртка нараспашку, щеки горят, глаза светятся. Стоит и улыбается. Знал, чем можно обезоружить. У него была необыкновенно красивая улыбка. На какой-то миг мне даже показалось, что улица озарилась солнечным светом.... Вот уже 8 лет, как Володи нет в живых, а я до сих пор не могу примириться с его смертью. Очень светлый был человек...

О годах, проведенных в детском доме, сегодня мне напоминают несколько пожелтевших от времени фотографий. На одной из них на фоне мрачной голой стены изображена моя группа “Солнышко”: около тридцати узкоглазых коротко стриженных детишек в три ряда и в центре я — с огромными глазищами и копной белокурых вьющихся волос, как у куклы... Мама рассказывала, что

однажды меня хотели удочерить. Но когда моим новым несостоявшимся “родителям” сообщили, что детеныш не из этого племени, им пришлось отказаться от своей затеи.

В 79-м году наша семья переехала в Беларусь, в Гомельскую область. Здесь жили мамнины родители, мои бабушка с дедушкой. В скором времени мама устроилась работать в воинскую часть, нам выделили квартиру в городке, у меня появилось много новых друзей. Они приходили в неописуемый восторг, когда я начинала сбиваться и лопотать на непонятном им якутском языке, словно инопланетянка с какой-нибудь Альфы Центавра. Но я довольно быстро обрусела и в школу пошла уже “своей”.

Как-то в пятом классе писали сочинение (на какую тему, уже не помню), а на следующий день учительница подошла ко мне и сказала: “Из тебя бы вышел неплохой журналист”. С чего вдруг она сделала такой вывод, я постеснялась спросить. Возможно, ей показалось, что мое сочинение уже тогда было с некой претензией на “литературно-критическую статью”. Она же посоветовала мне посещать школу юного филолога при Мозырском пединституте. Что я, собственно, и сделала. Два раза в неделю после уроков ездила за 70 км в институт. Правда, продолжалось это недолго. Помню, сижу за партой, преподаватель ходит между рядами, читает нам стихи про осень. Начал он где-то с баса-профундо (обычно таким низким голосом морские тюлени в период размножения пытаются привлечь самку), а потом, поравнявшись со мной, вдруг переключился на “ультразвук”. Я, слегка ошарашенная, вежливо попросила его заниматься всей этой декламацией где-нибудь у доски. Это был мой последний визит в столь уважаемое заведение по тем временам. Возможно, и по этим. Грешить не буду...

Не могу сказать, что у меня была особая тяга к знаниям, но учеба давалась легко. Параллельно с общеобразовательной школой посещала еще и музыкальную (закончила). Вспоминается случай, когда мы с подружкой во втором классе самостоятельно решили записаться в “музыкалку”. Приходим и спрашиваем у какой-то тетеньки: “Где тут главный?” Она любезно проводила нас к директору. В кабинете помимо “главного”

сидели еще две молоденькие преподавательницы. “Мы хотим играть на пианино!” — заявляем гордо и замечаем, что те две барышни как-то даже оживились. Как оказалось, в том году был перебор с пианистами, но недобор с домристами и аккордеонистами. Нас и записали к тем двум: меня — на домру, подругу — на аккордеон. Деваться было некуда. Не могу сказать, что потом мы очень жалели о своем принудительном распределении. Помню, в Доме офицеров на концертах, посвященных какой-нибудь очередной годовщине, в оркестре так выдавали “Смутянку”, что аж стены дрожали, а зал аплодировал стоя. И до сих пор, когда смотрю фильм “В бой идут одни старики”, сердце замирает при звуках этой мелодии. Как ребята там зажигают! “Ра-а-ас-ку-у-дрявый клен зеле-е-ный, лист резной...” Нет, правда, здорово! А еще я не на шутку была увлечена спортом и все свое свободное время проводила в спортзале. И даже думаю, попадись в то время на моем жизненном пути нужный тренер, могла бы добиться неплохих результатов не только на местной спортивной арене. Но не случилось. Помимо баскетбола/волейбола/тенниса еще неплохо управлялась с нун-чаками и с шестом. Именно “с шестом”, а не “у шеста” — прошу не путать. Не те времена были.

В школе я не отличалась кротким нравом, за что часто была “бита”. В основном учителями. И никакие четверки с пятерками меня не спасали. Помню, в 6-м классе меня в последний момент вычеркнули из списка претендентов на поездку в Болгарию. “Не хватало, чтобы ты еще нашу страну там опозорила!”, — заявила мне завуч школы после того, как я в очередной раз “обидела” какого-то учителя. Проплакала всю ночь...

9-й класс. “Дебилы!” — так нас называла наша новая классная, учитель истории и обществоведения. Однажды, когда у нее в очередной раз сдетонировало в голове и в нас полетело “Дебилы!”, я не выдержала и сказала: “Вам так часто приходится иметь дело с дебилами. Не бойтесь, что и сами когда-нибудь станете дебилкой?” Сейчас я вряд ли позволила бы себе подобное. Все-таки надо выбирать выражения, даже если перед тобой самый что ни на есть хам. Но тогда тормоза мне отказали. Потом была серия

профилактических бесед (не только по этому случаю) с представителями правоохранительных органов. Кое-кто даже мечтал со мной в будущем встретиться. В Петриковской женской колонии...

Но были учителя, которые называли меня, например, “светлой головушкой”, и которым я по сей день благодарна за их теплоту, заботу, внимание, а главное — за понимание.

Друзья... Среди них были как отъявленные двоечники, так и круглые отличники. Была у меня в школе подруга — крупненькая девочка, не отличавшаяся ни особым интеллектом, ни хорошими внешними данными. Ее часто обижали, и почему-то во мне она пыталась найти защиту. Нашла. Казалось, ради меня она была готова на все. Как говорят, и в огонь, и в воду. Ни того, ни другого не случилось, но с парашютом за мной однажды сиганула. А прыгали мы на таких кондовых армейских парашютах с круглым куполом (назывались они “дубами”), которыми довольно-таки тяжело управлять. Тем более подростку. С земли нами “рулил” инструктор — кричал в мегафон, какую бобышку дергать. Я, видимо, так старательно выполняла все указания, что приземлилась чуть ли не на голову ему. Стою, смотрю, как там моя Лена. А ее то ли ошарашило “рукоприкладство” инструктора в самолете, после которого она враз оказалась один на один с небом, то ли просто оглушило от шума мотора в самолете, а может, от тишины уже за бортом, но, вижу: что-то с ней не так. Со страхом наблюдаю, как она судорожно дергает то за одну бобышку, то за другую. Потом, похоже, бедняжка понимает, что все напрасно, плюет на всех с километровой высоты и безвольно повисает на стропах, словно забитый козленок на крюке мясника. Отдавшись на волю providения, она безнадежно планировала на лес. И то хорошо. С другой стороны летного поля находились какие-то склады, обнесенные в три ряда колючей проволокой. Наши парни с топорами побежали выручать...

И по сей день, когда мы встречаемся с Леной, без гомерического хохота не можем разглядывать фотографию, на которой в центре запечатлена она с безумными глазами, а вокруг — поваленные деревья. Ну и

приземлилась! Парашютный спорт — очень увлекательное занятие. Думаю, что каждому человеку стоит хоть раз в жизни прыгнуть с парашютом. Непередаваемые ощущения. К сожалению, нам с подругой вскоре пришлось оставить это занятие — в школе начинались выпускные экзамены.

В 1990 году я поступила в Могилевский библиотечный техникум им. А.С.Пушкина, который закончила с красным дипломом. Совершенно неосознанный был выбор — так, за компанию, но я нисколько не жалею о проведенных там двух годах. Другое время, другая атмосфера! Мне было интересно учиться. Потом был Белорусский университет культуры, в народе — “кулек”. Поступила на факультет менеджмента социокультурной сферы. Тогда это было что-то новенькое, думала, будет интересно. Но мы, студенты, на первом курсе по большей части все изображали каких-то кошечек-собачек да чайники с пылесосами. Думала, неужели это и будет весь наш менеджмент? Как оказалось, нет. Но мне уже было почти все равно. На втором курсе я вышла замуж, на третьем родила дочь. Появились другие проблемы. (Огромное спасибо мужу и его родителям, которые очень помогли мне тогда, и я смогла безболезненно, не беря “академку”, закончить университет). К четвертому курсу я оклемалась и серьезно взялась за учебу. Кстати, еще на третьем курсе нам предоставили возможность выбрать себе более узкие специализации. Кто-то из наших “пошел” в шоу-бизнес, кто-то в кино, видео, я выбрала СМИ. Выбор снова был скорее случайным. Но, видимо, меня вела сама Судьба...

Приближалась преддипломная практика. Тема моего диплома звучала примерно так: “Реклама в газете: практика и исследования”. Проходить практику и проводить исследования решила в городе Борисове, где тогда уже обосновались с мужем. Как сейчас помню, купила две газеты — “Борисовские новости” и “Борисовский курьер”. Посмотрела, полистала, нашла выходные данные. Сначала решила позвонить в “Курьер”. Почему? Просто редактора звали Иван, а это было одно из моих любимых мужских имен. Вот и все. Смешно? Да,

смешно. И мне не отказали, “Борисовские новости” отпали сами собой.

На момент моего прихода редакция “Борисовского курьера” представляла собой одно подвальное помещение площадью 12 кв.м., в котором находились директор, редактор, бухгалтер, верстальщик и наборщик. Журналистов не было и в помине. Сама газета выходила на 8-ми полосах формата А4. Конечно же, редактор не нашел мне лучшего применения, чем заставить меня писать. Если бы я сейчас перечитала свои первые публикации, то, наверное, сгорела бы со стыда. Ни элементарных знаний основ журналистики, ни, конечно же, опыта у меня не было. Кошмар! Так случилось, что буквально через три месяца моей практики редактору предложили работу в Минске. Он особо не раздумывал. Как сейчас помню: директор, редактор и я. Разговор с глазу на глаз. Смотрю в их честные глаза и читаю: “Если не ты, то кто?” “Нет, ребята, увольте!” — телепатирую им. — Ну, не могу я возглавить “Курьер”! В конце концов, я еще студентка!” “А кому сейчас легко?” — в ответ... Уломали. Так я и стала редактором. Неформальным. А после защиты диплома уже и официально.

Поначалу была некая эйфория: “Мне 23 года, а я уже редактор! Нет, главный редактор! Это ж надо, как круто!” Потом наступил период сомнений. “Да какой я, к черту, редактор?! Ну что я из себя представляю? Что могу, что умею? Да ничего!” Все ходила за директором хвостиком и умоляла “сместить”. Но он верил в меня. Пришлось засунуть свои амбиции и сомнения куда подальше и приступить наконец-то к работе.

Со временем штат “Курьера” разросся до 25 человек, появились собственные корреспонденты, постоянно обновлялся технический парк, расширялись и занимаемые редакцией площади. Вместе с нами росла и крепла газета. За почти 10 лет своего существования “Курьер” добился, на мой взгляд, очень хороших результатов. Выходил два раза в неделю (на то время мы были одними из первых среди региональных газет, кто освоил двухразовый выпуск) на 56 полосах форматом А3 и общим тиражом 18 тысяч, что для провинциального города было уже достижением. За счет

рекламы, которая занимала 45—50% газетной площади от общего объема, и объемов продаж газета имела хорошую прибыль. Осенью 2005 года “Курьер” закрыли, а точнее уничтожили, растоптали, стерли в порошок. Эта ситуация похожа на ту, когда у матери силой отбирают родное дитя, а потом на ее же глазах убивают. Мы все эти годы “Курьер” растили, холили, лелеяли, баловали, и тут пришли они, каратели, — надменные, наглые, циничные, жестокие. Они, мракобесы и тираны, правили свой бал!..

Сейчас о “Курьере” напоминают только подшивки, аккуратно сложенные в книжном шкафу, словно детские вещи, которые так и остались лежать нетронутыми с того самого дня, когда случилась трагедия. И каждый раз, когда смотрю на них, сердце разрывается на части. И так будет всегда. Спрашивается: за что?! Вероятно, за то, что были лучшими, были успешными, были счастливыми... Знаете, если в этой стране что-то когда-то и изменится, то только благодаря череде беспросветных глупостей, совершаемых самой властью, глупостей, которые естественным образом накапливаются в любой системе, лишенной общественного контроля.

В 2005 году бывшие журналисты бывшего “Курьера” создали сайт “Борисов Электронный” — еще один островок свободы, но уже в виртуальном пространстве. Для кого? Для тех, кому еще дорого живое слово. Для чего? Чтобы не отвыкли. У людей должна быть возможность спорить не только на кухне...

Анджэй ПАЧОБУТ

Карэспандэнт "Газеты Выборчай" на Беларусі. Працаваў карэспандэнтам у газетах "Глос знад Немна" (друкаваны орган Саюза палякаў на Беларусі), "Народная Воля", "Дзень". Ад красавіка 2005 па чэрвень 2007 быў галоўным рэдактарам "Магазіна Польшкага" (друкаваны орган не прызнанага ўладамі СПБ). За грамадскую і журналісцкую дзейнасць шмат разоў прыцягваўся да адміністрацыйнай адказнасці. Лаўрэат прэміі "За сумленнае слова" часопіса "АРСНЕ".

1

— Прафесійна журналістыкай я заняўся ў 29 гадоў, і на той момант у мяне ўжо цалкам сфарміраваліся погляды на жыццё. Таму ніякіх сумненняў у мяне не было. Вядома, што ва ўмовах цензуры я працаваць не хацеў ды і псіхалагічна наўрад бы ці здолеў. Разглядалася магчымасць працы толькі ў "нячэсных", гэта значыць у недзяржаўных СМІ. Па шчырасці, нейкія "чым павернецца" я пад увагу не браў. Ды яшчэ было невядома, чым усё гэта скончыцца (смех). У 2002 годзе, калі адбываўся першы крымінальны працэс над журналістамі гарадзенскай газеты "Пагоня", памятаю, мы размаўлялі з Міколам Маркевічам пра тое, якая мэта гэтага працэсу, і нам на той момант здавалася, што гэта спроба запалохаць тых, хто піша найбольш востра.

— Ну, не хочучь жа яны, каб усе газеты ў краіне былі падобныя да "Советской Белоруссии" — пераконвалі мы адзін аднаго. Аказалася, што хочучь. Сёння, калі незалежныя газеты фактычна знішчаны, а тыя, што выходзяць, баяцца свайго ценю, зразумела, што тады менавіта працэсам над журналістамі "Пагоні" пачалося канчатковае вырашэнне пытання са свабодай слова на Беларусі.

Найбольш экстрэмальнымі момантамі маёй журналісцкай кар'еры з'яўляюцца, напэўна, арышты. Два разы мяне арыштоўвалі ў сувязі з выкананнем прафесійных абавязкаў. Першы раз у лютым 2005 года,

калі інтэрнэт-газета “Пагоня” рабіла анлайн-рэпартаж з пратэстаў прадпрымальнікаў у Гродне. Тады атрымаў 10 сутак за ўдзел у несанкцыянаванай акцыі. На суддзю ніякага ўражання не зрабіла ні журналісцкае пасведчанне, ні сведкі журналісты, якія ў адзін голас запэўнівалі, што я выконваў журналісцкія абавязкі, ні раздрукоўкі маіх артыкулаў, што апісвалі падзеі на плошчы...

Ужо ў пастарунку начальнік Ленінскага РАУС Уладзімір Сычэўскі, які даволі няёмка адчуваў сябе ў сувязі з такім абсалютна нематываваным арыштам, заявіў мне: “Твая праца, скіраваная на дэстабілізацыю палітычнай, эканамічнай і нацыянальнай сітуацыі ў Рэспубліцы Беларусь, была заўважана не толькі намі”, — і кінуў галавой у бок будынка КДБ.

Нейкага асаблівага ўражання на мяне арышт не зрабіў, адсядзеў я 10 сутак і вярнуўся да працы.

У сакавіку 2006 года карэспандэнта “Газеты Выборчай” Вацлава Радзівановіча не ўпусцілі ў Беларусь, і я атрымаў ад рэдакцыі прапанову паехаць у Мінск, каб асвятляць прэзідэнцкія выбары. Я пагадзіўся. Прыехаў за дзень да пачатку датэрміновага галасавання і паспеў нават напісаць першы артыкул пра тое, што такое датэрміновае галасаванне і якое значэнне яно мае ва ўладным сцэнары выбарчай кампаніі. Выйшаў на вуліцу, і мяне затрымаў КДБ. У Мінску я прабыў толькі каля чатырох гадзін. Завезлі ў цэнтральны будынак КДБ. Калі машына ўехала ва ўнутраны двор і прыпаркавалася недалёка ад унутранай турмы — “амерыканкі”, я, шчыра кажучы, падумаў: ну вось, як мінімум 3 гады дадуць. Але ў КДБ ветліва патлумачылі, што прэтэнзій да мяне не маюць і выконваюць пастанову следчага МУС Гарадзенскага аблвыканкама аб дастаўцы мяне на допыт. Адвезлі сваёй машынай у Ліду, там перадалі гарадзенскаму АМАПу, што прыехаў за мной на службовай машыне кіраўніка крымінальнага вышуку. Калі ехалі ў Гродна, міліцыянты, думаючы, што едзе іх шэф, прыкладалі руку да фуражкі. А ў Гродне мяне абвінавацілі ў тым, што я нецэнзурна выказваўся, і мая старая знаёмая Наталля Козел прысудзіла мне 10 сутак. Я абвясціў “сухую” галадоўку. Здавалася, што на гэтым праблемы павінны скончыцца.

Але дзе там! У ізалятары часовага ўтрымання Ленінскага РАУС мяне змясцілі ў асобную камеру, і на працягу чатырох сутак я сядзеў адзін, прычым увесь час выклікалі на допыты. Міліцыя, пракуратура, следчы па крымінальнай справе...

Запомнілася размова з кіраўніком аддзела па кантролі за заканадаўствам у галіне дзяржаўнай бяспекі Вен'ямінам Лук'янавым. Ён зачытаў мне пастанову Камітэта па справах рэлігіі і нацыянальнасцей пры Савеце міністраў РБ, згодна з якой “Магазын Польшкі”, які я выдаваў, “распальвае антыпольскія настроі (!!!), міжнацыянальную варожасць і шкодзіць бяспецы Рэспублікі Беларусь”.

— Вы юрыст і павінны ведаць, што гэта значыць.

Побач ляжала папка, у якой я ўбачыў нумар “Магазына Польшкага”, пераклад тэкстаў на расейскую мову і вялізны стос дакументаў.

— Так. Гэта крымінальная справа. Але калі вы прыйшлі мяне дапытваць, я да суда ніякіх паказанняў даваць не буду, скарыстаюся сваім правам. Адмаўляюся даваць паказанні, — адказаў я.

— Ну, навошта справу даводзіць да суда? Мы можам паспрабаваць яе вырашыць і так, — пераконваў пракурор.

— Вы ж юрыст. Навошта нам размаўляць пра палітыку? — адказаў я.

Ён мяне яшчэ трохі папалохаў перспектывамі апынуцца на працяглы час у турме і, сказаўшы “Ну, як сабе хочаце”, сышоў.

10 сутак мінула, я выйшаў на волю. І больш ніхто ніколі не ўспамінаў пра пастанову Камітэта і распальванне мной “антыпольскіх настройў”.

У выніку майго арышту Вацлаў Радзівановіч мусіў ехаць праз Расею ў Мінск, каб газета мела інфармацыю з Мінска. Пасля КДБ спрабавала забараніць яму ўезд не толькі на тэрыторыю Беларусі, але і ва ўсю СНД. Дзякуй Богу, нічога ў іх не атрымалася. Ён можа свабодна ездзіць, скажам, у Расею, але гэтыя падзеі сведчаць пра тое, як беларускія ўлады помсцяць замежным журналістам за сумленную працу ў Беларусі.

2

Рэпрэсіі хоць і ставяць чалавека ў экстрэмальныя ўмовы, але на самай справе не яны найбольш цяжкія. Найбольш цяжкі момант быў у 2004 годзе, калі закрылі газету “Дзень”. Па сутнасці, для мяне гэта быў тупік. У Гродне не было іншых незалежных СМІ, дзе я мог бы працаўладкавацца. Давялося нават папрацаваць на будоўлі з рыдлёўкай. Але нават тады думак аб працаўладкаванні ў дзяржСМІ і такім чынам далучэнне да дзяржаўнага агітпрапу ў мяне не ўзнікала. Былі думкі наконт таго, каб пашукаць сабе іншы занятак, чым журналістыка. Я па адукацыі юрыст, таму сур’ёзна разглядаў магчымасць працаўладкавання па сваёй прафесіі. Меў гутарку нават у адной фірме, што займалася юрыдычным кансультаваннем польскіх бізнесоўцаў, якія збіраліся весці бізнес з беларускімі партнёрамі, але ў гэты самы момант Мікола Маркевіч, былы галоўны рэдактар “Дня”, прапанаваў далучыцца да ягонага інтэрнэт-праекта (rahonia.com), і я з радасцю вярнуўся ў журналістыку. Больш такіх складаных момантаў у мяне, дзякуй Богу, не было.

3

Канешне, ім было цяжка, калі мяне арыштоўвалі, або калі на мяне завялі крымінальную справу. Але разам з тым яны разумеюць сітуацыю.

4

Нарадзіўся 16 красавіка 1973 года ў Вялікай Бераставіцы, што на Гарадзеншчыне, 10 кіламетраў ад мяжы з Польшчай. У 1981 годзе разам з бацькамі пераехаў у Гродна, і ад таго моманту жыў там. Думак пра змену месца жыхарства, хоць такія магчымасці і былі, не ўзнікае. Люблю свой горад. Мне ён падаецца найлепшым месцам на свеце.

5

Адукацыі журналісцкай я не маю, аднак неяк так здарылася, што менавіта журналістыка сталася маёй працай і прафесіяй.

6

Хацеў стаць адвакатам, нават скончыў юрфак. Аднак у той час, калі Лукашэнка яшчэ не скасаваў прыватную адвакатуру, я вучыўся, прабіцца ж у дзяржаўную адвакатуру не атрымалася. Потым нейкі час працаваў выкладчыкам, але гэта было не маё, і так здарылася, што выпадкова патрапіў на працу ў “Глос з над Немна” — газету Саюза палякаў на Беларусі. Так пачалася мая прыгода з журналістыкай. Пазней працаваў у “Местном времени” (вельмі цікавы быў праект, на жаль, хутка закрылі), “Народнай Волі”, газеце “День”, пасля была інтэрнэт-газета “Пагоня”, пачаў друкавацца ў польскай прэсе. У красавіку 2005 года быў прызначаны галоўным рэдактарам “Магазына Польскага” — часопіса, што выдаецца Саюзам палякаў на Беларусі. Недзе ў 2006 годзе пачаў супрацоўнічаць з “Газетай Выборчай”. Спачатку аказіўна, потым усё больш шчыльна, і з ліпеня 2007 года “Газета Выборча” з’яўляецца маёй асноўнай працай. Нягледзячы на тое, што я цалкам задаволены, усё ж такі спадзяюся, што яшчэ буду мець магчымасць працаваць у беларускіх незалежных СМІ.

7

Я ўжо казаў, што працаваў толькі ў незалежных СМІ, таму нейкай асаблівай розніцы, звязанай з работай на замежныя СМІ, не заўважыў. Хіба што ўсюды паміж журналістамі розных выданняў існуе моцная канкурэнцыя, на Беларусі ж такога не было. Калі ж казаць пра ўмовы працы, то, канешне, умовы працы карэспандэнта “Газеты Выборчай” (гаворка ідзе, зразумела, аб працы ў Польшчы) немагчыма параўнаць з працай незалежнага журналіста на Беларусі. Пачынаючы ад месца працы і да стаўлення чыноўнікаў і звыклых людзей да выканання табой журналісцкіх абавязкаў. У Беларусі з чыноўнікаў прыходзіцца зубамі выдзіраць інфармацыю, там з гэтым вельмі проста. Нейкую інфармацыю табе ў любым выпадку дадуць, з прэсай сварыцца ніхто не хоча. Калі ж нейкая канфліктная сітуацыя, то, зразумела, цяжэй. Але ўсё адно, параўноўваць з умовамі працы на Беларусі проста немагчыма. Карэспандэнтам замежнага выдання

працаваць у Беларусі гэтак жа складана, як і журналісту недзяржаўнага беларускага СМІ.

www.kamunikat.org

Сямён ПЕЧАНКО

У журналістыцы з 2005 года. У 2008 годзе ўганараваны прэміяй Беларускай асацыяцыі журналістаў “Вольнае слова” ў намінацыі “Лепшая публікацыя літаратурна-мастацкага жанру”. У тым жа годзе атрымаў прэмію “Праваабарончага альянсу” за паспяховую працу ў галіне правоў чалавека.

Нарадзіўся ў Ляхавіцкім раёне Брэсцкай вобласці 1 студзеня 1981 года. Найбольш яркавым успамінам з ранняга дзяцінства ў памяці найперш успыхвае ці то сон, ці то мроя: бацькі рыхтуюць у лазніцы ванну для купання, а мы з братам-блізнюком сядзім на кухні і чакаем купелі. Позні вечар, за акном цемра. І тут у фортку запаўзае вядзьмарка — прыгожая, хоць і касавокая, маладзіца з чорнымі кучаравымі валасамі. І ў народным строі. Каб мог, то ўжо тады б зразумеў, што ад адсутнасці фантазіі пакутаваць дакладна не буду. Да самай школы мы з братам расказвалі адзін аднаму на сон гісторыі ўласнай вытворчасці.

Бацькі мае працавалі ў школе. Мама была бібліятэкаркай, бацька — настаўнікам беларускай і рускай моў і літаратуры. Таму мяне не дзівіў той факт, што фізікай з матэматыкай я цікавіўся ў апошнюю чаргу. Шмат чытаў, любіў пісаць пераказы і сачыненні (асабліва на вольныя тэмы). Напрыканцы 80-х мы выпісвалі шмат газет: мне з братам, натуральна, “Зорьку” і “Піянер Беларусі”. З іх мы, малыя, выразалі фотаздымкі, якія сартавалі па катэгорыях — галівудскія зоркі, аўто, зброя. Выразкі дэманстравалі сябрам, некаторыя з іх таксама захапіліся гэтай “хваробай”. Недзе ў бацькоўскім доме і дагэтуль ляжыць той скарб дзяцінства. Мне ж тады здавалася, што людзі, якія працуюць у газетах, самыя шчаслівыя, бо даведваюцца пра ўсё і ўсіх раней за астатніх. І калі мой вестыбулярны апарат мяне ўрэшце пераканаў, што лётчыка з мяне не атрымаецца, я вырашыў стаць журналістам (у запасе, як варыянт,

трымаў настаўніцтва). Ды лёс, як высветлілася, ведаў іншую дарогу да маёй мары.

У сярэдзіне 90-х захварэла мама. Мы з братам акурат давучваліся ў 9 класе, і бацькі пачалі ўгаворваць нас паступаць у Навагрудскі сельскагаспадарчы тэхнікум, каб быць бліжэй да дому. Паступіць туды было досыць проста, а пасля заканчэння з'яўлялася магчымасць паступіць адразу на трэці курс у Гродзенскі сельскагаспадарчы інстытут, сённяшні Аграрны ўніверсітэт. Гэта быў той час, калі цяжэй за ўсіх у вёсцы жылося настаўнікам, таму думаў я не доўга. Трапіўшы ў Навагрудак, апынуўся на некалькі гадоў нібы ў вакууме — доўгі час у мяне не было сяброў, якія б падзялялі мае думкі. А дзякуючы свайму дзядзьку я выхаваўся, калі так можна акрэсліць, у адраджэнскім духу. Гэта было фактычна дваістае жыццё — удзень вучоба і размовы ні пра што, а ўвечары чытанне незалежнай прэсы і праграмы Радыё Свабода. Чытаў у асноўным знаёмыя па школе “Свабоду” і “Нашу Ніву” (іх у бібліятэку выпісвала мама). Калі чарговую рэінкарнацыю “Свабоды” закрылі канчаткова, пераключыўся на “НН”. Гэта быў 1997-мы, газета была “разумная”, чыталася з цяжкасцю, але адарвацца было немагчыма. З таго часу “НН” стала для мяне выданнем №1.

Потым быў гродзенскі ўніверсітэт, дзе аднойчы на занятках беларускай мовы я вырашыў праверыць выкладчыцу — “наш” яна чалавек, ці не? Яна некуды спяшалася і задала нам пісьмовае заданне — сачыненне на тэму “Чаму я абраў менавіта гэтую прафесію?”. Сачыненне тое я напісаў “тарашкевіцай” і стаў чакаць вынікаў: залепіць “двойку” — значыць, “не наш” чалавек. Атрымаў “5”. У Гродне я ўпершыню пачаў падумаць аб тым, каб напісаць у “Ніву”. Неяк патрапіў на Дзень волі, які тым разам адзначалі ў парку Жылібера. Канечне, тую цісканіну з міліцыяй было не параўнаць з брутальным Маршам свабоды ў Мінску ў кастрычніку 1999 года, але рукі ўсё адно свярбелі. Я нарабіў аматарскіх здымкаў на “мыльніцу” і проста фізічна адчуваў патрэбу нешта зрабіць з імі, а таксама з думкамі, якія апанавалі галаву. Але далей за віншаванні ў рубрыцы “Прыватныя абвесткі” я не пасунуўся.

Папрацаваць па прафесіі мне давялося каля месяца. Размеркаванне закінула мяне ў фантастычныя драздовічаўскія мясціны. Шаркаўшчына, а таксама адлегласць ад дому, натхнілі мяне ўзгадаць практыкаванні ў эпістальным жанры (да ліставання мяне заўсёды заахвочвалі родныя, асабліва дзядзька і мама). Я пісаў лісты бацькам, радзіне ў Гродна і Жодзіна. Адзін з тых маіх лістоў дзядзька назваў вартым “Нашай Нівы”. Вельмі хутка ліставанне стала сэнсам жыцця, бо мяне прызвалі ў войска. Там напрыканцы службы і здарыўся той паваротны момант, які праз паўгода змяніў маё жыццё. За тыдзень да звальнення я-такі ажышцявіў сваю мару напісаць ліст у “НН”. Збіраўся доўга, але наважыўся толькі пад самы дэмбель. Цэлую ноч у нарадзе пракарпеў над лістом, не маючы асаблівай надзеі, што яго надрукуюць цалкам. Надрукавалі. Сям’я была ў нямым здзіўленні, бацькі не ведалі ці радавацца, ці турбавацца. Але радаваўся я сваёй удачы нядоўга. Праз тыдзень завітаў да нас вайсковы пракурор з адным з маіх ужо былых камандзіраў. Трэслі перад носам газецінай, патрабавалі напісаць абвяржэнне, бо я, маўляў, напісаў пра наша войска суцэльную няпраўду, нібыта ніводны з фактаў у выніку маштабнай праверкі (!) не пацвердзіўся.

Неўзабаве я з’ехаў у сталіцу ў пошуках працы. Уладкаваўся “інжынерам па перамяшчэнні грузаў” на адзін з харчовых складоў. А праз некалькі месяцаў мяне запрасілі ў рэдакцыю “НН”. Здарылася гэта пасля маёй няўдалай спробы заняцца распаўсюдам газет — продаж не заладзіўся з першых жа хвілін, давялося праехацца ў апорны пункт на Камароўскім рынку. У рэдакцыі Андрэй Дынько прапанаваў мне гарбаты і распавёў пра асаблівасці працы ў незалежнай газеце. Казаў пра тэмы, якіх бракуе ў друку па-беларуску (войска, спорт, гаспадарка), пра тое, як складана працаваць (цяпер ён любіць нагадаць, што ён пра гэта папярэдзваў і ўсяляк адгаворваў), прыгадаў пра сустрэчу з калегамі з дзяржаўных выданняў, на якой Павал Якубовіч пацікавіўся ў яго аўтарствам таго вайсковага артыкула. Як я разумею, гэта быў мой адзіны шанц выбраць, з кім ісці далей. Але я ні хвіліны не сумняваўся, бо магчымасць быць

запрошаным у “Нашу Ніву” здараецца не кожны дзень! Бацькі маю радасць і аптымізм не падзялялі, бо памяталі прыклад Веранікі Чаркасавай, але ўспрынялі як належнае. Мама, якая неаднаразова да таго казала мне, што ў мяне ёсць здольнасць да пісьма, сказала, што лёс не падманеш. Ён вынес мяне да маёй мары іншай дарогай. Натуральна, мае родныя за мяне перажываюць, а пасля сутак на Акрэсціна з трывогай чакаюць чарговай палітычнай акцыі. Я ўдзячны ім за падтрымку і разуменне.

Сам жа падзел на “чэсных” і “нячэсных” для мяне досыць умоўны. Прыгадваю летаўні Дзень волі: пасярод натоўпу стаіць аператар БТ і побач з ім — Дзяніс Бальшакоў. Без бэйджа, камера без лагатыпу. Побач хапаюць, валяць на зямлю, б’юць, а іх — не. Праз паўгадзіны я сядзеў у аўтобусе, а на куртцы вісеў бэйджык “Прэса”. І я зразумеў, што Дзяніс не журналіст, а супрацоўнік карных органаў. Як, уласна, і некаторыя калегі з незалежнага лагера, якіх даводзілася бачыць на апазіцыйных мітынгх з пасведчаннем на грудзях, дыктафонам у руцэ і бел-чырвона-белай стужкай на галаве, журналістамі з’яўляюцца вельмі ўмоўна. Праца журналіста неверагодна цікавая. Недахоп ведаў даводзіцца папаўняць на семінарах, часта замежных. Дзякуючы гэтаму я знаёмлюся з іншымі краінамі, людзьмі, а гэта вельмі каштоўны досвед. Але галоўная вучоба адбываецца падчас штодзённай працы — у рэдакцыі, у вандроўках. З задавальненнем вучуся ў сваіх старэйшых калег, з якімі мне давялося пазнаёміцца дзякуючы лёсу. І хоць часам я выдатна разумею, што ёсць у гэтага медаля і адваротны бок — раптам навалваецца стома, расчараванне і адчай, часам праца не прыносіць жаданага выніку, — але ведаю, што іншага не хачу. Мне цяжка ўявіць сабе працу не проста па-за гэтай прафесіяй, але і па-за той газетай, у якой працую.

Сергей САЦУК

В журналистике с 1998 года. С 2000 года редактор отдела права и происшествий "Белорусской деловой газеты". С 2004 года руководитель Творческой мастерской "Агентство журналистских расследований" ОО "БАЖ". Обладатель премии имени Дмитрия Завадского за 2005 год. С сентября 2006 года главный редактор первой в Беларуси электронной газеты "Ежедневник".

1

Будучи молодым, совершенно неопытным журналистом и подыскивая себе первое место работы, я сразу же направился в "Советскую Белоруссию". Принес туда свой материал и выслушал от заместителя главного редактора длинную пространную лекцию о том, что так писать нельзя. Не буду пересказывать, что я не так написал, но после этого разговора понял, что "СБ" не для меня. Сегодня рад, что не попал в "СБ" и честно скажу: даже если у меня не будет выбора, где продолжать свою журналистскую деятельность, и останется только "Советская Белоруссия", я лучше пойду работать на стройку. Не потому, что эта газета такая плохая. Там работает много хороших журналистов и печатается много интересных материалов. Меня просто не устраивает принцип работы газеты, не устраивает, что там нет журналистской свободы. В "СБ" ты должен делать то, что нужно, а не как нужно. Я это абсолютно не приемлю.

Практически также я не приемлю "Народную Волю", где мне пришлось немного поработать. Достаточно интересная газета, и журналисты имеют большую свободу в выборе тем. Но опять же, хоть в меньшей степени, но все же и здесь часто делают что нужно, а не как нужно. А нужно часто блюсти справедливость вместо того, чтобы заниматься журналистикой. Но для себя я давно понял, что справедливость у каждого своя, и если журналист начнет ее блюсти, он непременно встанет на чью-либо сторону.

Сказал об этом, чтобы подвести к ответу на вопрос. Я никогда не делал выбора в пользу "честных" или "ничестных".

Я никогда не назову журналистов “СБ” “нячэсными”, а журналистов “НВ” — “чэсными” или наоборот. Хотя, честно признаюсь, в начале своей журналистской карьеры пару раз грешил этим, в чем сейчас чистосердечно раскаиваюсь.

Поэтому я сделал выбор не между “чэсными” или “нячэсными”, а между тем, чтобы писать как скажут или писать как надо. Я не говорю, что всегда был объективным — у меня случилось много ошибок, но я всегда стремился в первую очередь к независимому отражению всех событий.

2

Моментов слабости, в том смысле чтобы изменить свой выбор, у меня не было. Не потому, что я “железный Феликс”. Я, как и все, прежде всего человек со своими потребностями. Но, привыкнув за многие годы к журналистской свободе, пусть и в немного усеченном белорусском варианте, я уже не смогу жить иначе. Это то же самое, что рыбе выпрыгнуть из воды и попытаться стать земноводным.

3

Отношение близких очень сложное. В свои сорок лет я не имею ни квартиры, ни машины, ни других материальных благ. Поэтому со стороны близких нет, нет да и возникают различные разговоры. Например, жена одно время говорила, что мне следовало пойти работать в “Советскую Белоруссию”, тогда бы семья была всем обеспечена. Я ей ответил, что если ради обеспечения семьи она пойдет работать на панель, тогда я пойду работать в “СБ”. На этом все разговоры прекратились. Мать иногда заговаривает о том, чтобы уехать жить за границу, тем более что я часто туда езжу. Но это тоже не для меня. Единственная смена выбора, которая для меня возможна (если уж совсем нельзя будет работать в Беларуси журналистом) — опять вернуться к писательской карьере. Ведь до того, как прийти в журналистику, я издал в Москве четыре своих романа. В принципе, и в журналистику я пришел сначала только для того, чтобы набрать фактуры для своих книг. Но потом загорелся и

увяз в этой профессии.

4

Родился 15 апреля (как и Пугачева) 1968 года в деревне Заручье Борисовского района Минской области. В детстве кем только не мечтал стать, но уж точно не журналистом.

Больше всего почему-то хотел быть изобретателем. Любил мечтать о том, какие разнообразные штуки можно придумать и сделать.

5, 6

Почему именно журналистика? Наверное, так получилось. Почти всю жизнь шел вместе с братом-близнецом. Отец и мать у меня простые люди: отец закончил только четыре класса школы и пошел работать, мать имеет образование 8 классов. Мы с братом заканчивали восемь классов в 1982 году, в советское время. Тогда было такое положение вещей, что рабочий зарабатывал больше учителя или инженера. И отец нам сказал: зачем учиться дальше в школе, если лучше пойти в ПТУ, получить специальность и зарабатывать деньги? Начали смотреть, кто больше всех зарабатывает. Оказалось, что в Беларуси — машинисты экскаваторов. В то время в республике полным ходом шла мелиорация болот, и машинисты экскаваторов зарабатывали около 800 рублей — бешеные деньги по тем временам, если учитывать, что зарплата учителя была 150—170 рублей. Так и решили: подали документы в ПТУ-205 Борисова на специальность “механизатор мелиоративных работ”. В принципе, уже в первый год мы с братом поняли, что попали не туда. Нам чужды были интересы тех ребят, которые учились в ПТУ. Мы едва не схлопотали там судимость, но вовремя одумались. Решили, что надо идти учиться дальше. Но после ПТУ военкомат послал нас в радиошколу, откуда мы сразу были призваны в армию. Служили в Воложине, в войсках особого назначения, занимались радиоперехватом сетей НАТО. Позже, когда уже был журналистом и попал в штаб-квартиру НАТО, удивлялся, как непредсказуема линия судьбы.

После армии сразу же с братом попробовали поступить в БГПА на специальность “мостостроение”, но с треском провалились на первом же экзамене — математике, хотя именно по этому предмету были всегда очень сильны. Но армия за два года так очистила мозги от школьной программы, что шансов поступить на техническую специальность уже не было. Пришлось идти работать по полученной в ПТУ специальности.

Устроились машинистами экскаватора в строительное управление, которое занималось строительством новой дороги Брест — Москва. Первым не выдержал брат — пошел работать в милицию. Но мне это тоже не нравилось. Стал думать, чем могу заняться в жизни. В то время начался книжный бум. Я просто запоем читал фантастику, которой в советское время было не достать. Но, читая, часто сильно разочаровывался, думая о том, что написать можно было бы значительно лучше: более широко и интересно развернуть сюжетную линию, более детально прописать диалоги и т.д. А потом вдруг сказал себе: “Раз считаешь, что можно сделать лучше, возьми и сделай”. И решил рискнуть. Немыслимая затея — человек с образованием ПТУ садится и начинает писать книги. Никто не верил, что из этого что-то получится. Но я принял решение. Взял за правило брать на работу блокнот, и как только появлялась свободная минута, в кабине экскаватора или бульдозера писал книгу. Вечером дома переписывал все на чистовик, естественно от руки, но печатными буквами. Писал в такую большую тетрадь для конспектов, в каждую клеточку. Первый роман писал два года. Потом купил подержанную пишущую машинку (отдал тогда месячную зарплату), научился на ней работать и второй роман (продолжение первого) уже печатал на машинке.

Когда закончил, попробовал отнести рукопись в минское издательство “ЭРИДАН”, которое располагалось по Чкалова, 12. Охранник, которому я сообщил, что принес рукопись, позвонив руководству, даже на порог меня не пустил. Сказал, что издательство не берет рукописи на публикацию. Но я не расстроился. Заплатил еще две месячные зарплаты, чтобы мою рукопись набрали на

компьютере (это был 1997 год), потом завез ее в Москву в крупное издательство “Эксмо”. Там меня встретили очень вежливо (до сих пор не понимаю, почему минские издательства не могут так работать), взяли распечатанную рукопись, электронный вариант и сказали, что перезвонят.

Вернувшись домой, я запасся терпением и стал ждать. Очень волновался — ведь это была моя первая книга. Мне перезвонили через четыре дня, чему я был удивлен. Сказали: “Мы берем книгу, приезжайте, будем заключать контракт”. Продав первую книгу, сразу же получил заказ на продолжение, чтобы получилась трилогия. Кстати, первую книгу я продал за 2 тысячи долларов. Это была моя зарплата за два года. Я тогда ошалел от таких денег. Сразу купил компьютер (огромных денег стоил), взял на работе два месяца за свой счет и засел за новый роман. Написал его за два месяца. Роман ушел что называется “со свистом”. Я получил еще 2 тысячи долларов. Выходило по тысяче за месяц. Для сравнения: моя месячная зарплата на стройке тогда составляла около 70 долларов. В общем, я уволился со стройки и начал делать писательскую карьеру. Через три месяца написал еще одну книгу, так как был переполнен различными идеями. Отослал в издательство, мне опять через три дня позвонили и сказали, что берут. Но когда я приехал в Москву заключать контракт, редактор предложил переделать очень много моментов, с чем я не мог согласиться. В общем, выдвинул условие: или даете другого редактора, или я не продам книгу. Позже понял, что быстрый успех сыграл со мной злую шутку. Издательство просто не потерпело каких-то ультиматумов от молодого автора и отказалось брать роман. Я попробовал отнести книгу в другое издательство, но, на мою беду, грянул дефолт, и все издательства в десятки раз сократили выпуск художественной литературы либо вовсе его прекратили. Через несколько месяцев “продал” свою книгу московскому издательству “Центрполиграф”. Однако руководители издательства оказались непорядочными людьми, обманули меня, ничего не заплатили. Я обратился в суд, но, как потом выяснилось, издательство обмануло не только меня, а также еще с десятков молодых авторов, которые также обратились в суд. Никому ничего не

заплатив, издательство перевело все активы на другую фирму, поэтому в суде мне прямым текстом было сказано: выиграть ты выиграешь, но все равно ничего не получишь. Поэтому вот тебе 275 баксов, и будь доволен. Очень неприятно, но другого выхода у меня не было. После этого я решил временно “завязать” с писательством и заняться журналистикой. Подумал, что писать можно и на пенсии (это для меня и не работа была, а сплошное удовольствие), а сейчас лучше работать в журналистике, собирать образы для будущих книг. Честно скажу, когда шел в журналистику, слабо представлял, что это такое, но когда втянулся, полюбил эту профессию. Особенно журналистские расследования.

7

Сейчас я главный редактор электронной газеты “Ежедневник” и руководитель творческой мастерской “Агентство журналистских расследований” ООО “БАЗ”.

Канстанцін СКУРАТОВІЧ

1 жніўня 1994 года, быў прыняты на працу ў "Белорусский рынок" (зараз "Белорусы и рынок"). Мае ганаровы дыплом Беларускай асацыяцыі журналістаў (1999), дыплом амбасады Рэспублікі Польшча ў Мінску (2000). У 2002 годзе стаў лаўрэатам прэміі Незалежнага інстытута сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў.

Пры савецкай уладзе ў мяне былі дзве публікацыі, неабходныя для абароны кандыдацкай дысертацыі. Адна ў часопісе "Веснік БДУ", другая як рукапіс была абаніравана ў нейкім інстытуце Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПСС. Журналістыка ўвогуле не вабіла. Неяк паспрабаваў надрукаваць свае погляды на міжнародную палітыку ў жлобінскай раёнцы "Камуніст", там хлопцы толькі пасмяяліся. Гэткія артыкулы "нізавыя газеты" атрымоўвалі зверху, а журналісты пісалі або пра перадавікоў свінагадоўлі, або пра хібы ў працы загадчыка лазні, або нарысы нораваў кшталту "Не праходзьце міма".

Пісаць пра такое ніякага жадання не было. Нават не вабілі ганарары, якія былі б вельмі дарэчы. Ужо калі прыйшла галоснасць, па беларускаму каналу паказалі праграму з удзелам знаных, як было абвешчана, сталічных журналістаў. Нічым адбітым яны мяне не ўразілі. Культ асобы не было з каго рабіць.

А зачытваўся, калі браць беларускае, ЛіМам, які неяк выпадкова адкрыў для сябе і быў уражаны. Ну, і зразумела, "Огонек", "Литгазета", "тоўстыя" часопісы, якія да крыві з носу вялі паміж сабой вострую палеміку. Такія беларускія выданні, як "Политический собеседник", чытаў з цікаўнасці: "А гэта хто такі? Які гусак тое напісаў?"

Адзначу, што літаральна ад пачатку перабудовы, з восені 1985 года, я пачаў працаваць выкладчыкам філасофіі (як тады казалі, пачасавіком) у БПІ. Прынамсі, у яго жодзінскім вячэрнім філіяле, дзе замяніў Міхася Ткачова. І разам са студэнтамі ўсё гэта прайшоў, прапусціў праз мазгі і сэрца. Памятаю адну з субот напярэдадні святкавання 70-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі. Я

прышоў на семінарскія заняткі, і студэнты пачалі правакаваць. Я настойваў, што партыя цвёрда стаіць за галаснасць. А яны тады паставілі пытанне рубам: “За што знялі Ельцына?” Я ж не ведаў, што напярэдадні Палітбюро задаволіла просьбу Барыса Мікалаевіча аб адстаўцы, бо прэса пра гэта спачатку змаўчала, а паведамлілі, як заўжды, варожыя галасы. А я іх не чуў...

Дарэчы, студэнты ў мяне першымі і запыталіся, чаму не пакідаю партыйныя шэрагі. Адказваў, што не лічу гэты ўчынак прыстойным, бо партыя зараз адседжваецца ў акопах ды залізвае раны. Вось як пойдзе зноўку штурмаваць палацы, тады я заганю свой партыйны штык у зямлю. Так і адбылося раніцай 19 жніўня 1991 года. З тае пары беспартыйны, хоць спакушаўся ўступіць у БНФ або ў АГП. Але паколькі не пагаджаюся болей дзяліць жыццё на першаснае ды другаснае, лёгка спакусы той пазбег. Бо як-ніяк, а па адукацыі філосаф, па абставінах — журналіст. Інакш давялося б ківацца вакол генеральнай лініі. Да таго ж сталая мая праца была ў эканамічным інстытуце — у мінскай філіі маскоўскага інстытута, які належаў наймагутнейшаму ведамству — Аўтапраму СССР. У гэтай установе былі эканамісты, якія бачылі нашмат глыбей і шырэй за многіх іншых. Што ў Беларусі, што ў Маскве.

У інстытуце праводзіў сацыялагічныя даследаванні на прадпрыемствах, спрабуючы вызначыць стаўленне людзей да рэфармавання існай сістэмы ўвогуле, да эканамічнай рэформы, да канкрэтных праектаў перабудовы іх родных прадпрыемстваў. Зразумела, што працаваў па дагаворы з адміністрацыяй, у цесным кантакце з ёй, і з існаваўшымі тады яшчэ парткамамі. У памяці засталася вялікая зацікаўленасць і “начальнікаў”, і “рабацяг” у тым, каб зрабіць сваё жыццё не горшым, чым у іншых. Гэта потым прыйшлі папулісты ды “сапсавалі танцы”, выцягнуўшы на сцэну тых, хто не мог пачынаць той танец нават ад печкі.

Не магу не прыгадаць добрым словам колішняга намесніка па эканоміцы генеральнага дырэктара ВА МАЗ Уладзіміра Куранкова, чалавека неардынарнага, рашучага і ў нечым нават авантурнага. Дык вось, аднойчы ён прапанаваў мне прачытаць лекцыю аб рынкавай

эканоміцы на дырэктарскім дні. А гэта ж вам не студэнты. Гэта па ўсім “мазаўскі” генералітэт на чале з самім Міхаілам Лаўрыновічам. Змусіў тую прапанову прыняць, хоць у душы трымцела. Але і слухалі ўважліва, і пытанні задавалі.

Дарэчы, калі пра аналогіі, то я быў тады менавіта загадчыкам лабараторыі з ліку тых, хто гатовы быў прыспешваць самую радыкальную эканамічную рэформу. Належаў да той адносна маладой і дасведчанай часткі грамадства, якая марыла наблізіць Беларусь па ўмовах сацыяльна-эканамічнага жыцця да Швейцарыі. Я і зараз лічу, што такое калі-небудзь адбудзецца.

А Уладзімір Куранкоў стаў першым міністрам прамысловасці ў першым урадзе Лукашэнкі і першым, каго публічна (у прамым тэлеэфіры) знялі з пасады. У адрозненне ад усіх вядомага генерала ён на дзяржслужбу не вярнуўся, арганізаваў сваю пасляваенную справу. А дзяржава пазбавілася менеджэра высокага ўзроўню.

Галаснасць дык галаснасць. Аб выніках нашых даследаванняў я рыхтаваў артыкулы, якія друкаваліся ў заводскіх шматтыражках. Пазней з’явілася газета “Новости ассоциации”, створаная БНПА. Мае публікацыі ў ёй тычыліся розных бакоў эканамічнага рэфармавання. А першай публікацыяй “у вялікай прэсе” стала заметка “Як галасаваць лімітчыку”, дзе я выступіў супраць сумнавядомага савецкаму чалавеку інстытута прапіскі. Было гэта летам 1989 года, і надрукаваў артыкул “ЛіМ”.

Журналістам я сябе ніколі не адчуваў. Проста было жаданне выказацца, якое павінна быць у сацыёлага і філосафа па адукацыі. Дадаткова стымулявала тое, што папярэднія 37 гадоў даводзілася маўчаць. А паколькі чалавек я не мітынгавы, то іншага спосабу выказацца і не было. І тут нечакана спраўдзілася вядомае — стукайце, і вам адчыняць. Пасля маёй публікацыі ў “Новостях ассоциации”, прысвечанай монстру менеджменту і тэхналагічнаму генію Генры Форду, на мяне выйшаў Анатоль Ярась, які прапанаваў падрыхтаваць для моладзі шэраг артыкулаў пра знакамітых людзей, якія любілі і ўмелі плённа працаваць без аніякага прымусу звонку. Зразумела, яны мелі свае мэты, але паляпшалі жыццё

ўсяму чалавецтву. На жаль, гэта ўжо быў 1991 год — час страшэннага дэфіцыту. І таму “Парусу” (так зваўся той моладзевы часопіс) урад паперы не выдзеліў. Надрукаванымі свае артыкулы я так і не пабачыў.

А потым да мяне завітаў Валерый Тарасевіч з “Юридической газеты” (пасля “Фемида”), для якой я пачаў пісаць розныя па тэматыцы артыкулы. Вось Тарасевіча, а яшчэ Юрыя Тапарашава, які тады таксама працаваў у “Фемиде”, я і лічу сваімі настаўнікамі ў журналістыцы. Юрый Паўлавіч знаходзіў для мяне час і меў жаданне папрацаваць з “маладым” саракагадовым аўтарам. І прыкладна тады здарыўся ў мяне небывалы кар’ерны ўзлёт (іншае слова падабраць цяжка). Беларусь стала незалежнай, ствараўся дзяржапарат, і мяне запрасіў на працу загадчыкам аддзела ва ўпраўленне працы і сацыяльнай абароны насельніцтва Мінгарвыканкама Аляксандр Грыцкевіч, якога я ведаў яшчэ па Мінскім аўтазаводзе. Адпрацаваў я там два гады, нават атрымаў даволі высокі (пяты) клас служачага дзяржапарату, але ўжо летам 1994 года зразумеў, што на дзяржслужбе трэба ставіць крыж. Бо калі не сам, то гэта зробіць іншыя. І не надта доўга чухаў патыліцу. З ахвотай прыняў прапанову Вячаслава Хадасоўскага, галоўнага рэдактара эканамічнага штотыднёвіка “Белорусский рынок” (зараз “Белорусы и рынок”). Увогуле тым летам рэзка мяняліся заняткі і лёсы многіх людзей. Прыклад: Аляксандр Лукашэнка стаў прэзідэнтам, а я — журналістам. Ды яшчэ на пасадзе з інтрыгуючай назвай — аглядальнік. І я таксама не збіраюся сыходзіць са свайго месца. Думаю “дасядзец” на ім да ўжо хуткай пенсіі. А паколькі памер яе будзе нашмат меншы, чым у тых “чэсных” журналістаў, якія звыкла “к штыку прыровнялі перо”, прыйдзецца пэцкаць паперу ці не да самай глыбокай старасці.

Але ўлетку 1994 года яшчэ не было гэтага вызначэння статуса журналіста праз супрацьпастаўленне “чэсных” і “нячэсных”. Каб не магчымасць пісаць тое, што думаю, я б ніколі не ўзяўся за пяро. Недахопу ў апанентах, дарэчы, ніколі не было. Так атрымоўвалася, што заўсёды вакол мяне былі разумныя людзі: з імі можна было і паспрачацца, і знайсці сярод іх аднадумцаў. Нават у

Мінскай сувораўскай вучэльні, дзе пазней, калі адмовіўся працягваць вучобу ў вышэйшым ваенным вучылішчы, быў вымушаны служыць шараговым вайскоўцам. Хто служыў, той разумее: без асаблівай і мэтанакіраванай увагі да сваёй персоны з боку бацькоў-камандзіраў не абыходзілася. Але ж “прэсаванне” не прынесла аніякага плёну асабліва зацятым з іх. І шмат якіх афіцэраў, з якімі мяне, звычайнага салдата, зводзілі акалічнасці, успамінаю з удзячнасцю. Што казаць, мне нават выдалі накіраванне на падрыхтоўчае аддзяленне БДУ. Хоць скарыстацца ім не давялося: грошай не было, каб ісці на стацыянар. Адстаяў шэсць год у чарзе за дыпламам на завочным. Розныя там былі студэнты, трапляліся і такія, хто на самай справе хацеў стаць спецыялістам. А для мяне ж гэта было адзіным апраўданнем свайго незразумелага многім адмаўлення ад ваеннай кар’еры.

Хацеў быць даследчыкам, як мінімум паважаным, а гэта значыць дасведчаным выкладчыкам. І ў апанентах з ліку калег ды студэнтаў недахопу на адчуваў.

Зразумела, хацелася б большага дабрабыту, асабліва калі параўноўваеш сябе з журналістамі, якія ўмеюць “жыць чэсна”, але тую інтэлектуальную свабоду, якая зараз у мяне ёсць, здаецца, не памяняў бы ні на што. Бо да ўсяго дадаецца і адчуванне прафесійных магчымасцей.

Тут або быць, або не быць. Трэцяга не дадзена.

Ды і быць самім сабой не надта складана. Жыву ў вёсцы, у бацькоўскай хаце, бо мне гэта падабаецца. Калі б былі грошы, то давёў бы яе да толку, наняўшы спецыялістаў, а так што ні лета, то ці рамонт, ці мадэрнізацыя. Але ж сваё, роднае...

* * *

Нарадзіўся 17 мая 1952 года ў вёсцы Падыгрушша побач з “мегаполісам” Смалявічы, які быў тады яшчэ звычайным гарадскім пасёлкам. Помню сябе з 56-га года, але не з нагоды ХХ з’езда КПСС, а таму, што вёску нашу тады электрыфікавалі. А я, доўбень, праглынуў востры абломак фаянсавага ізалятара. Мама і бабка бедавалі, але той ізалятар раніцай натуральным шляхам сам пакінуў мой арганізм. Летам 58-га бацька купіў першы ў вёсцы

тэлевізар, што вельмі добра памятаецца і як асабістае перажыванне нечага дзіўнага, і як сацыяльна-статусная з'ява ўвогуле. Людзей на прагляд "кіна" ў хату набівалася столькі, што мне карцела наладзіць продаж білетаў.

Але нават і праз 50 гадоў тое лета як натуральна шчаслівае ў жыцці я ўспамінаю не дзякуючы тэлевізару, а таму, што пражыў яго, як той Маўглі, сярод птушак і звяроў. Тады ў кожным вясковым двары былі карова з цялушкай, і вёска на сезон наймала пастуха, да якога па чарзе ўсе малыя траплялі "падпасавічамі". А гэта было нудна і магло парушыць усе твае планы. Таму старэйшыя хлопцы, а з імі і дзеўкі, папрасілі ў бацькоў дазволу вылучыць сваю жывёлу асобна ды пасвіць кароў, як кажуць, талакой. А пасвілі тады на былых торфараспрацоўках, дзе ручаіны з канавамі пазарасталі хмызам, былі сажалкі, вадзілася рыба, знаходзіліся птушыныя гнёзды. А "за другой дамбай" у старыцы Плісы быццам бы жылі выдры.

Да гэтай пары не ведаю, чаму мяне ўзялі ў кампанію старэйшыя, за што выпала такое шчасце...

Памятаю добра верасень 1968 года, калі вырашыў пасля канікул пакінуць сувораўскае вучылішча, аб чым падаў, як кажуць, рапарт "па камандзе". Але мяне бацькі-камандзіры не адпусцілі, напалохаўшы родных тым, што прыйдзеца заплаціць добрую капейчыну за з'едзены мною казённы хлеб. Таму ў казарме давялося правесці яшчэ чатыры гады. Надзець шынель лёгка, не тое што зняць. Да таго ж мной, як зразумеў пазней, была зроблена тактычная памылка: менавіта ў верасні 1968 года, калі ваеннае ведамства намагалася павысіць сярод асабовага складу градус савецкага патрыятызму з нагоды ўводу войскаў Варшаўскага дагавора ў Чэхаславакію, мой рапарт меў мінімальны шанц быць задаволеным. І справа зусім не ў маёй асобе: той восенню "па ўласным жаданні" з вучылішча не адлічылі б нават хранічнага двоечніка.

Цікава, што пасля паступлення ў Мінскае сувораўскае вучылішча знаёмыя пыталіся ў майго бацькі, каго і як ён "падмазаў", каб сына залічылі. А пасля майго адлічэння з Ленінградскага вышэйшага артылерыйскага вучылішча распытвалі, якое такое злачынства я ўчыніў. І

чаму так лёгка "адмазаўся" — усяго двума гадамі вайскавай службы звычайным шарагоўцам. Хоць і на гэты раз я сам падаваў рапарт на адлічэнне.

Паважалі тады ў народзе прафесійных ваенных ды армію за тое, што яна давала ім нейкі надзейны дабрабыт. Мусіць, таму, што "на гражданке" нават і напамінаў пра яго не было.

*

*

*

У першую і апошнюю газету для сталай працы я трапіў амаль што выпадкова. Хаця хочацца лічыць, што запрашэнне яе рэдактара Вячаслава Хадашоўскага было не зусім выпадковым. Нават па першым часе, калі я яшчэ не зусім добра адчуваў сябе ў новай прафесіі, ён не выказаў адкрытага незадавальнення. А потым я атрымаў амаль што поўную свабоду дзеянняў, зразумела, у межах прымальнай паліткарэктнасці, якая больш тычыцца формы, не прымушаючы да кампрамісу ў поглядах і ацэнках.

І ў гэтым сэнсе "нячэсная" журналістыка дала мне тую інтэлектуальную і творчую свабоду, якой я ніколі не меў пры савецкай уладзе. Яна ніколі і не абяцала яе. З гэтага боку, як той казаў, "жизнь удалась".

Вядома, хацелася б большага ў матэрыяльным плане, але ж у жыцці за ўсё трэба плаціць. Зразумела, што і ў мяне былі бацькі, якім хацелася бачыць сына больш "заможным", дзеці, пра якіх трэба было клапаціцца. Але працаваць "па-чэснаму"...

*

*

*

Было нейкае здзіўленне, калі мае артыкулы пачалі друкавацца. Але паколькі гэта не прыносіла вялікага матэрыяльнага плёну, то здзіўленне хутка прайшло. А ўвогуле на тое яны і родныя, каб да цябе прыязна ставіцца.

Увогуле са мной добра разумеюцца людзі, якіх я паважаю не толькі як аднадумцаў, а і, што вельмі прыемна, за іх маральныя якасці, высокую культуру. Мірыцца з кім-небудзь таму, што я нягоднік, але наш нягоднік, слава Богу, яшчэ не даводзілася.

Чаму ж часам бывае сумна? А таму, што

прадстаўнікам майго пакалення зараз належыць палітычная і эканамічная ўлада ў краіне. На жаль, большасць з гэтых людзей па сваіх асабістых якасцях не адпавядае сваёй высокай місіі. Улада звалілася ў іх рукі ў выніку нейкіх гістарычных катаклізмаў, можна сказаць, выпадкова. І ва ўладзе яны бачаць перш за ўсё той універсальны інструмент, з дапамогай якога можна лёгка кіраваць людзьмі, адбіраць у іх сацыяльную энергію для выкарыстання ва ўласных мэтах. А гэта жудасна непрадукцыйна, з пункта гледжання будучага развіцця Беларусі.

Таму і пра маё пакаленне можна казаць як пра страчанае, але адначасова і прагматычнае, і карыслівае, і лжывае. Яму непазбежна прыйдзеца апраўдвацца, спасылаючыся на дрэнную спадчынасць і перажыткі "саўковасці", на тое, што ў іх былі састарэлыя бацькі і малыя дзеці, пра якіх трэба было клапаціцца і даглядаць. Але ўсё гэта будзе ад нячыстага. Спробай перакласці адказнасць на тых, каго ўжо даўно няма, і на тых, хто прыйдзе следам за намі.

Генадзь СУДНІК

У 1966 годзе быў прыняты на работу ў рэдакцыю абласной газеты “Магілёўская праўда”. У 1967-м паступіў на факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, які скончыў завочна ў 1974 годзе. Пасля заканчэння Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПСС у Маскве кароткі час працаваў у Магілёўскім абкаме КПБ. Потым два гады працаваў у адзеле прапаганды ЦК КПБ у Мінску, дзе і прыняў запрашэнне з Магілёва на пасаду старшыні абласнога тэлерадыёкамітэта.

Прымаў удзел у заснаванні БАЖ. Сябра рады БАЖ. Сябра Пэн-цэнтра.

У 2002 годзе Магілёўская грамадская асацыяцыя “Кола сяброў” (заснавальнік “Тыднёвіка Магілёўскага”) газету закрыла. З таго часу займаецца вольнай журналістыкай.

1-3

Гэтае азначэнне-супрацьстаянне “чэсны-нячэсны” ў нашай журналісцкай рэчаіснасці з’явілася і, на жаль, замацавалася, здаецца, недзе праз два гады пасля абрання прэзідэнтам краіны чалавека, які, як гаворыцца, з пераменным поспехам кіруе ёю і зараз. Аднак зразумела, што насамрэч такога падзелу ў нашай прафесіі няма. Ёсць падзел на прафесійную журналістыку і адпаведна на прафесійных калег і непрафесійных. Сярод іх (“чэсных” у трактоўцы гэтага азначэння) могуць быць і таленавітыя людзі. Ну, напрыклад, у прапагандзе (а гэта таксама прафесія, якую мы цяпер карэктна называем тэхналогіяй піяру) альбо ў агітацыі і контрпрапагандзе. Але ж гэта не журналістыка. І як толькі мы з гэтым пагодзімся, стане зразумела, што так званы падзел у нашым цэку на прафесіяналаў і непрафесіяналаў існаваў заўсёды. Па меншай меры я, які ўступіў у цэх ажно ў 1966 годзе, калі быў прыняты на пасаду “малодшага літработніка” ў рэдакцыю “Магілёўскай праўды” (менавіта так, а не “Могилёўскай правды”, у якую яна перайменавана цяпер), яшчэ ў тыя часы бачыў на свае, тады вострыя і прагныя,

вочы гэты заўсёды адчувальны падзел. Вось Аляксей Пысін (той самы, наш знакамiты паэт) альбо Іван Патапаў былі прафесійнымі журналістамі (не ведаю, дарэчы, ці было гэта пазначана ў іх дыпламах), а вось, напрыклад, хто-небудзь іншы — ды й хоць бы і я сам у тых часы — журналістамі яшчэ не былі (спадзяюся, што я — толькі на той час). Такім чынам, той, хто прыдумаў формулу “чэсны-нячэсны”, насамрэч меў на ўвазе не прафесійныя і нават “не чалавечыя” якасці журналістаў, а выключна іх адданасць ці, наадварот, іх нязгоду з ідэямі, практыкай і складнікамі свайго праўлення і сваёй палітыкі...

І гэтак жа (праўда, больш мякка, як памятаю) імкнулася ўплываць на журналістаў і журналістыку і папярэдня ўлада. І тады існаваў гэты выбар: альбо ты з прафесіяй, альбо ты з уладай. Спадзяюся, што яшчэ ў тых часы я свой выбар зрабіў на карысць прафесіі. А таму адначасова з абраннем на вышэйшую пасаду ў краіне чалавека, які ў хуткім часе прыдумаў гэтую дзіўную формулу, я сваю тагачасную пасаду (старшыня аблтэлерадыё) пакінуў, каб выразна і адкрыта, шчыра і свядома застацца з прафесіяй. Ніводнага разу ні я сам, ні мая сям’я не пашкадавалі пра гэта. Гэта нават і не абмяркоўвалася ніколі, настолькі натуральным і адзіным магло быць і сталася такое рашэнне. Больш за тое, сын мой Віктар, не мяркуючы рабіць ніякай уласнай кар’еры, на новым павароце майго прафесійнага лёсу стаў побач: нават не столькі ў высокім значэнні гэтага слова, колькі ў самым што ні на ёсць літаральным сэнсе. Удвох мы з таго часу і далучаны да журналістыкі вольнай, незалежнай ад дзяржавы і ад іншых інстанцый. І ад тых, хто, як здавалася б, меў права намі распараджацца і нам указаць — напрыклад, заснавальнікі газеты “Ратуша”, а пасля (не стану гэтага скрываць) — і нашай гордасці і прафесійнага апраўдання нашага жыцця газеты “Тыднёвік Магілёўскі”. Любы радок у “Тыднёвіку” за ўсе 5 гадоў яго выдання я як рэдактар магу і сёння падпісаць “у свет” з чыстым сумленнем і шчырым сэрцам.

Запрашэнні ж пра вяртанне да “правільных паводзін” і да “сур’ёзнай работы” (ты ж разумны хлопец!) былі, асабліва ў першую прэзідэнцкую кадэнцыю. Яны гучалі як

з вуснаў афіцыйных асоб, так і перадаваліся праз былых калег падчас “выпадковых” сустрэч з імі на вуліцы. Таксама падчас сапраўды выпадковых сяброўскіх застоляў (чалавечыя сувязі і кантакты з некаторымі з былых калег не перарваліся і дагэтуль). Праўда, і скончыліся такія запрашэнні і намёкі на іх даволі хутка, і адначасова ад усіх бакоў. З таго часу, трэба прызнацца, засталася пэўнае прыемнае адчуванне, што ніхто ўсур’ёз і не спадзяваўся на тое, што прапановы будуць мною прыняты (гэта чыталася ў вачах тых, хто запрашаў, і чулася ў іх інтанацыях). Шчыра сказаць, некаторыя калегі нават прызнаваліся ў гэтым і (вось яна, загадка чалавечай натуры!) ганарыліся маёй адмовай як сваёй...

4-6

А нарадзіўся я ў РСФСР, у 1943 годзе, у Арэнбургу (тады Чкалаў), дзе мая маці і старэйшыя брат і сястра былі ў эвакуацыі як сям’я афіцэра Чырвонай Арміі. З-за таго, што бацька, Вітольд Іванавіч, яшчэ доўгі час, да 1960 года, заставаўся ў пагонах, сям’я паваландалася па замежжы: Румынія, Украіна (тады ў складзе СССР), ГДР. У выніку мы, дзеці, змянілі ці не па 5 школ. Але затое пабачылі рознае жыццё, розных людзей, пасябравалі з рознымі аднагодкамі. Можна, ад таго і з’явілася цікавасць да журналістыкі, тады яшчэ няўцямная. Спачатку, як амаль і ўсе з нашага выпускнога класа ў магілёўскай СШ № 16, быў токарам на заводзе “Строммашына”. А вось падчас службы ў Савецкай Арміі неяк атрымаў даручэнне (як “камсамалец і выдатнік службы”, бо службы годна, як хлопец, які вырас у ваеннай сям’і) напісаць у акруговую ваенную газету “Во славу Родины” заметку пра перамогу роднай 5-й танкавай роты ў палкавым саборніцтве па баявой і палітычнай падрыхтоўцы. І яе, гэтую заметку, над напісаннем якой мне было дазволена некалькі вечароў затрымлівацца ў ротнай канцылярыі пасля адбою, надрукавалі. Разам з паведамленнем пра гэта і, па-мойму, з прысылкай першага ў жыцці ганарару, мне было прапанавана паступіць на завочныя курсы ваенных карэспандэнтаў пры акруговай газеце.

Гэта і была мая першая журналіцкая адукацыя, без адрыву ад “працы”. Потым такім жа метадам, ужо працуючы ў “Магілёўскай праўдзе”, куды мяне прынялі праз паўгода пазаштатнага супрацоўніцтва, я завочна закончыў у 1974 годзе факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Яшчэ адну прыступку журналіцкай адукацыі на парозе 80-х перабудовачных гадоў адолеў у сценах маскоўскай Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПСС.

Іншыя павароты і складнікі прафесійнай біяграфіі пакінулі тых ці іншыя творчыя сляды на старонках “Магілёўскай праўды”, у дзейнасці і перадачах абласнога камітэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні, у газетах “Ратуша” і, яшчэ раз падкрэсла, у “Тыднёвіку Магілёўскім”. Шчаслівы таксама ад удзелу ў заснаванні і працы БАЖ, ад магчымасці час ад часу дзяліцца сваімі думкамі і высновамі з калегамі: раней у “Чацвёртай уладзе”, а зараз у “Абазуры”.

7

Цяпер жа ўсё, што магу і на што здольны, з радасцю і творчым стараннем аддаю (маё прывітанне тым, хто гэтым пільна цікавіцца) — на ўмовах шчырай зацікаўленасці ў праўдзе і вольным слове — першаму незалежнаму беларускаму тэлеканалу “Белсат”.

Віталь ТАРАС

У 1973 годзе пачаў друкавацца ў газеце “Знамя юности”. Працаваў рэдактарам на Беларускім тэлебачанні, у газетах “Літаратура і Мастацтва” (пад рэдакцыяй А.Вярцінскага), “Культура”, расійскай “Общей газете”, на Радыё Свабода, у штотыднёвіку “Наша Ніва”.

Сябра Беларускай асацыяцыі журналістаў і Саюза беларускіх пісьменнікаў. Лаўрэат прэміі імя Алеся Адамовіча Беларускага ПЭН-цэнтра (у раздзеле “радыёпубліцыстыка”) за 1996 год.

1

Свой “выбар” я зрабіў задоўга да таго, як прагучалі вядомыя словы пра “чэсных” і “нячэсных” журналістаў. Слова выбар я стаўлю таксама ў двукоссе, бо, пачынаючы пісаць, не думаў, што выбіраю нейкі асаблівы шлях для сябе на ўсё жыццё. Я тады яшчэ вучыўся ў школе і пра гэта нават не задумваўся. Тым больш нічога не пралічваў наперад. І пазней маральны выбар перада мной ніколі не паўставаў, проста вакол мяне, сярод маіх калег заўсёды пераважалі людзі, якія сумленна рабілі сваю справу. І ў мяне не было выбару — здраджваць прафесіі ці не здраджваць. Мабыць, таму, што не прапаноўвалі.

Некалі Генры Форд вельмі дасціпна сказаў: “Сумленны журналіст прадаецца толькі аднаго разу”. Ну, дык вось, я “прадаўся” сваёй прафесіі аднойчы і назаўсёды.

2

У жыцці кожнага чалавека, я думаю, бываюць моманты слабасці і шкадавання. Але я не сказаў бы, што ў маім асабістым жыцці гэтыя моманты былі звязаны з журналісцкай дзейнасцю. Як я ўжо зазначыў, адказваючы на папярэдняе пытанне, пачынаў я друкавацца, не асабліва задумваючыся над наступствамі. Даволі доўгі час у маладосці плыў, так бы мовіць, паводле плыні. Напрыканцы 70-х гадоў “прыплыў” на Беларускае тэлебачанне — працаваў спачатку ў рэдакцыі навукова-

папулярных праграм, потым у рэдакцыі інфармацыі. У сэнсе прапаганды цяперашняе БТ дасць тагачаснаму сто пунктаў наперад. Аднак тады ў Беларусі, як і ва ўсім СССР, не было іншага (недзяржаўнага) тэлебачання. Ніхто пра гэта нават марыць не мог. На дзяржтэлерадыё працавалі і сапраўдныя прафесіяналы — майстры сваёй справы. Але ж ёсць адзін закон, які дзейнічае ўсюды — і ў дзяржаўных СМІ, і ў недзяржаўных, і ўвогуле не толькі ў СМІ. Паводле гэтага закона, у любой установе 30 працэнтаў людзей выконваюць 70 працэнтаў працы, астатнія 70 працэнтаў персаналу займаюцца хто чым — кар’ерай, падхалімствам, інтрыгамі супраць калег, пляткарствам, службовымі раманамі...

У мяне рэдактарская служба выпрацавала цвярозы погляд на працу на тэлебачанні, якое тады многія ў грамадстве ўспрымалі як нешта надзвычай прэстыжнае, прыцягальнае і таёмнае. На маёй памяці Галоўная рэдакцыя інфармацыі ў пачатку 80-х ператварылася ў свайго роду пахавальную каманду — тады адным за адным паміралі генсекі ЦК КПСС (а ў прамежку памёр яшчэ і першы сакратар ЦК КПБ Кісялёў). Шэраговым рэдактарам трэба было збіраць пра нябожчыкаў водгукі “плакальшчыкаў” — рабочых, навуковых работнікаў, пісьменнікаў, музыкантаў, ахопленых “пачуццём вялікай страты, якую панёс увесь савецкі народ”. Пры гэтым і журналісты, і большасць “плакальшчыкаў” успрымалі сітуацыю досыць цынічна, з іроніяй і самаіроніяй.

А ўвогуле, у сілу індывідуальных рыс характару, я не люблю працаваць у калектыве. Праца ў любой канторы, нават калі гэта офіс самай прэстыжнай рэдакцыі з добрай зарплатай, мне заўсёды давалася цяжка. Хоць і разумею, што журналісцкая праца ў камандзе заўсёды больш эфектыўная.

3

Паколькі я вырас у сям’і журналістаў (маці працавала на тэлебачанні, бацька — у газеце “Звязда”, потым у часопісе “Нёман”), дык у мяне яшчэ са школы практычна не ўзнікала пытання, кім быць. Але бацькі былі катэгарычна супраць таго, каб я паступаў на журфак,

паколькі добра ведалі цану журналісцкай прафесіі за савецкім часам. Яны мяне адгаворвалі, як магі. І ў выніку я паступіў... на біяфак БДУ. Але ж вельмі хутка высветлілася, што прафесія не мая. Дарэчы, высветлілася таксама, што і на біяфаку, як і на любым іншым факультэце, трэба было вывучаць і здаваць гісторыю КПСС, навуковы камунізм і розную іншую ідэалагічную лухту.

Так што з другога курса біяфака я быў адлічаны, і паступіў ва універсітэт на вячэрняе аддзяленне журфака толькі праз восем гадоў, у 1983-м. Кажучы словамі аднаго савецкага сатырыка, не ведаю, ці шмат атрымала журналістыка, але што біялагічная навука ад гэтага нічога не страціла — гэта дакладна. Ну, а мае бацькі і сябры больш ніколі не ставілі пад сумненне мой выбар у якой бы рэдакцыі я ні працаваў. Не кажу тут пра жонку і сына, якія заўсёды, нават у самай складанай сітуацыі, мяне маральна падтрымлівалі і падтрымліваюць.

4

Нарадзіўся я 6 траўня 1956 года ў Мінску. Але, як ні дзіўна, першыя ўспаміны звязаны з вёскай. Памятаю, як схапіў на падворку кураня і сутаргава паспрабаваў яго лашчыць (мабыць, таму бацькі вырашылі, што я буду біёлагам). Кураня вырывалася, дарослыя ўсчалі крык, лаяліся на мяне. З дзіцячых “гарадскіх” успамінаў — доўгая чарга за батонамі ў краму і “наш дарагі” Мікіта Сяргеевіч Хрушчоў у дзвярах урадавага вагона на Мінскім чыгуначным вакзале. Я за ім назіраў, седзячы на плячах майго дзеда Зміцера. (Некаторыя ўспаміны ўвайшлі ў кнігу маіх эсэ “Звыклае зло”.)

У дзяцінстве хацеў стаць вандроўнікам. Бачыў сябе з падзорнай трубай у руках — такой, як у Паганеля, на капітанскім мосціку судна, дзе-небудзь у басейне ракі Арынока альбо Лімбапо. Дзякуючы журналісцкай прафесіі, мара шмат у чым спраўдзілася. Давялося паездзіць па роднай Беларусі, а пасля распаду СССР — пабываць у некаторых еўрапейскіх краінах і нават у Афрыцы.

Недзе ў класе пятым спрабаваў напісаць навукова-фантастычную аповесць. Яна пачыналася словамі: “Гелена

смажыла касмічныя катлеты”. Рогат маіх бацькоў, якім я пачаў быў чытаць свой опус, назаўсёды адбіў ахвоту пісаць фантастыку...

5

Заўсёды лічыў і лічу, што самае вялікае шчасце — гэта калі твая прафесія і любімы занятак (хобі) супадаюць. А калі табе за гэта яшчэ часам і плацяць!..

Гэта не значыць, што збіраць інфармацыю ці пісаць заўсёды лёгка і прыемна. Часам гэта суцэльная пакута. Але не пісаць ужо не можаш. І гэта насамрэч ператвараецца ў праблему. З гадамі назапашваецца стомленасць ад прафесіі. Пачынаеш баяцца паўтарыцца, напісаць нешта банальнае, збіцца на трафарэт. Але ніколі не ўзнікала жаданне змяніць прафесію. Некалі Маякоўскі напісаў у сваёй аўтабіяграфіі: “Я паэт, гэтым і цікавы”. Я журналіст, бо мне гэта цікава.

6

На гэтае пытанне я ўжо часткова адказаў вышэй. Магу толькі дадаць, што пасля няўдалай спробы вучыцца на біяфаку пайшоў адразу не ў журналістыку, а грузчыкам у ПМК. Нейкі час быў падсобным рабочым у друкарні, лабарантам у бібліятэцы. Мае знаёмыя жартавалі: робіш сабе аўтабіяграфію на будучыню! Насамрэч, гэтая праца, найперш, пазбавіла ад некаторых ілюзій і радасных уяўленняў — пра рабочы клас, напрыклад, ці пра спалучэнне фізічнага і духоўнага пачаткаў у чалавеку. Гэтае пазбаўленне ад ілюзій, веданне “што па чым”, дапамагло потым і ў прафесіі, і проста ў жыцці. Больш за ўсё на свеце не люблю пафас.

Ну, а на вярчэрнім журфаку я пазнаёміўся, сярод іншых аднакурснікаў, з Ігарам Герменчуком (светлая яму памяць) і Сяргеем Дубаўцом. І хоць яны потым перавяліся на дзённае аддзяленне, знаёмства з гэтымі асобамі, безумоўна, таксама паўплывала на выбар прафесіі. Пытанні з кім быць і як сябе паводзіць у гэтым жыцці пасля ніколі не ўзнікала.

7

Апошнія пяць гадоў жыву ў Мінску. Працую дома для розных выданняў, пераважна для “Нашай Нівы”. Нядаўна пачаў весці блог на сайце vaj.by.

www.kamunikat.org

Екатерина ТКАЧЕНКО

С 2000 по 2001 год стажировалась в школе философии при Афинском национальном университете.

С 2001 года по 2003 работала корреспондентом “Белорусской деловой газеты”. В 2004 году работала корреспондентом газеты “Время”.

С 2004 года по настоящее время работает в пресс-службе Объединенной гражданской партии.

В 2002 году заняла 1 место на конкурсе молодых журналистов “Кольцо Евразии” (Казахстан). В 2003 году стала лауреатом конкурса на лучший материал о Германии и странах Евросоюза. В 2005 году стала лауреатом конкурса, посвященного 60-летию окончания Второй мировой войны.

1

Я думаю, что мне пришлось делать выбор 10 лет назад, после окончания факультета журналистики, скорее по принципу “интересно — неинтересно”. Газеты “Свабода”, “Имя”, “БДГ” были сделаны профессионально, чувствовалось мастерство журналистов, свой подход к оценке современной ситуации, чувство юмора, знание белорусской истории, эрудиция. В государственных изданиях этого не было.

Еще в университете меня заинтересовали судьбы простых людей, белорусов. В них как будто вплетены все перипетии XX столетия. Помню еще студенческое путешествие в деревню Холомерье, где жил инвалид, художник-самоучка, о котором я как-то услышала во время летнего путешествия по Витебской области.

Его работы напоминали ранние картины Винсента Ван Гога.

В декабре 1998 года я отправилась в эту деревню. Мне повезло — в этот день стих снегопад, и автобус из района впервые за неделю совершил рейс в Холомерье.

Помню, шли по деревне: с одной стороны улицы все дома были погружены во мрак, с другой окна светились всего в нескольких домах. Деревня вымирала.

Зашли в дом художника. Работы этого человека были

потрясающие. А судьба — самая обычная для Беларуси. В нем жил удивительный талант от Бога, но проявить свой дар он смог только в последние годы своей жизни.

Во время войны он был угнан на работу в Германию, откуда бежал домой, в Советский Союз. Он сделал из дерева потрясающих журавликов и выменял их у какой-то фрау на сухари. Это был единственный раз, когда прорвалось дремавшее в нем творчество.

Потом был Казахстан (советские концлагеря), потом родное Холомерье, работа в колхозе за трудодни, хозяйство, хата...

Даже выйдя на пенсию, он продолжал сторожить колхозный склад. А потом ему из-за болезни отняли ногу. Он, будучи одиноким (жена умерла, родных детей не было), оказался запертым в четырех стенах. И начал писать картины. Деньги на масляные краски он выкраивал из пенсии, так как средства, которые он скопил за свою жизнь, сгорели в начале 1990-х. Когда краски закончились, начал вырезать из дерева.

Словом, по судьбе одного человека можно изучать всю новейшую историю Беларуси. А сколько таких самородков, “от земли”, было в Беларуси в XX веке — они жили и творили в этой стране вопреки всем препонам советской системы.

На одну такую историю нанизывались десятки других, похожих и непохожих историй о людях. И как-то сразу становилось понятно, почему у нас, у белорусов, у европейцев, свой особенный путь. И что искоренить равнодушие к простому человеку, а именно равнодушие и есть суть белорусского государства, невозможно, не изменив всю систему.

В пользу этих историй я и сделала свой выбор, идя работать в “нечесную” журналистику, чтобы рассказывать о людях так, как хотелось и виделось мне, а не так, как нужно было идеологически выверенным СМИ.

Просчитывала ли я, чем обернется для меня этот путь? Конечно, я просто не могла подумать, что наступит время, когда не останется независимых СМИ и десятки тем просто повиснут в воздухе. А люди будут уходить, уходить...

2

Однажды в Чехии мне удалось побеседовать с журналисткой, участницей событий “пражской весны”. Чешское радио было полностью на стороне тех, кто в те дни вышел на улицы Праги. А потом журналистов стали тягать в кабинеты, где заседали комиссии, требовавшие от них “покаяния”. Причем в этой комиссии сидели те, кого еще вчера можно было видеть на той же Вацлавской площади среди людей, мечтавших видеть Чехию свободной. “Покаяться” перед ними — это было единственным способом остаться в профессии. Та журналистка отказалась это сделать. Двадцать лет, с 1968 по 1988 год, она подавала пиво шахтерам в баре где-то в глухой провинции на границе с Польшей. На мой вопрос “Что же было самым трудным за эти 20 лет?” она ответила: “Выключить мозги”. Понимаете, что значит не иметь возможности заниматься журналистикой целых 20 лет?! Наблюдать, как твои бывшие коллеги довольствуются тем малым, что было обещано им взамен на “покаяние” перед компартией: несколькими сотками земли под дачный участок и более-менее разнообразным ассортиментом товаров первой необходимости.

Наблюдать это целых двадцать лет!

Когда в 1996 году к нам на курс на факультете приходили из деканата и говорили: “Если увидим вас на митинге, извините, но придется исключить”, многие просто не могли поверить, что советские “репрессивные” времена возвращаются. Помню, как 10 лет назад однокурснице, мечтавшей пойти работать в АТН (службу новостей Белорусского телевидения), говорили: “Это все равно, что работать в бункере у Гитлера в годы второй мировой войны”.

Никто из нас не мог подумать, что “лукашенковская эпоха” продлится так долго, а нам придется приспособиться и жить в ней.

Увы, 10—20 лет для истории ничто. Для твоей собственной жизни —слишком много...

Сегодня я жалею не о том, что за эти десять лет ушло огромное количество людей, истории которых могли бы пролить свет на многие события минувшего века. Спустя

пару десятилетий мы, конечно, восстановим кое-что из этого — по архивам, которые пока еще засекречены. Но уникальную возможность личного общения мы во многих случаях упустили.

Сожалею, что окончательное уничтожение старинного Минска под видом реконструкции произошло уже в XXI веке. В этом же веке не удалось сохранить уникальность архитектурного ансамбля “сталинского ампира”, которым славится центральный проспект нашей столицы. А ведь “тоталитарный облик Минска”, если его грамотно “продать”, мог бы наилучшим образом привлечь туристов из Западной Европы и США. Уничтожение других уникальных памятников, таких как здание эпохи конструктивизма бывшая Национальная библиотека на Красноармейской, — это преступление. Все это было бы невозможно, если бы в стране действовали независимые СМИ.

Последние четыре с половиной года мне пришлось работать в пресс-службе Объединенной гражданской партии. И я сожалею, что мне так и не удалось убедить: писать и говорить о политике в нашем обществе, где политической культуры нет, можно, лишь оттолкнувшись от проблем простого человека.

Во время журналистской командировки в районы, где проживали люди, переселенные с загрязненных территорий, я услышала о школьнике, больном редким заболеванием: его организм не способен был расщеплять белки. Этому мальчику была прописана строжайшая безбелковая диета. Необходимые для этого продукты не производились в Беларуси, а поставлялись из соседних стран. В один момент поставка их прекратилась, родители школьника оказались на грани отчаяния. Помощь готовы были оказать немецкие благотворительные организации, но по существовавшим на тот момент нормам семья мальчика могла рассчитывать не больше чем на одну продуктовую посылку весом в пять кг раз в полгода — капля в море.

Группа школьников из того района отправлялась на оздоровление в Германию. Находясь там, дети приняли решение отказаться от подарков — конфет, соков,

печенья, которые им давали в дорогу принимающие семьи, и везли продукты для мальчика — по пять кг каждый. Ровно столько можно было ввозить на территорию Беларуси.

Был случай, когда невозможно было получить лекарства для проведения химиотерапии больной девочке, потому что они “зависли на растаможке”. Не помогли обращения ни в таможенный комитет, ни в администрацию президента. Семья получила лекарства через несколько дней после смерти дочери...

На этих примерах проявляется главный бич белорусского государства – равнодушие к простому человеку, бюрократизм, обособленность власти от людей.

Сегодня наши политические оппозиционные партии строят политику так, как будто навязывают сверху свои программы, свое видение ситуации в стране. И мало что получается. А нужно уметь слушать и слышать людей.

О белорусах часто приходится слышать, что это нация, которая живет “с фигой в кармане”. В какой-то степени это естественный процесс: люди отказываются от коренных принципов (свободы) в пользу материальных благ. Поэтому не воспринимают ни обещания, ни лозунги. Но при этом белорусы очень отзывчивая нация, очень чуткая. Нужно только подобрать к ним “ключик”, найти правильные слова. И если их “расшевелить”, то они могут многое изменить в своей стране. Но навязать что-нибудь сверху белорусам невозможно.

3

Повторюсь: как такового выбора не было. Я просто принадлежала к тому поколению, которое выросло на ростках свободы конца 1980-х — начала 1990-х.

Помню, как после разгона палаточного лагеря в марте 2006 года по БТ показывали сюжет о наркотиках, алкоголе, порножурналах на площади. Пока на Октябрьской площади стояли палатки, мы круглосуточно собирали информацию, которую публиковал сайт www.ucrb.org. Ночью я была либо на площади, либо за компьютером — передавала или принимала информацию. Усталость была такая, что не было ни сил, ни времени

объяснять родственникам, что же там все-таки происходит.

И вот на следующий день после разгона иду домой и думаю: ну, сейчас свекровь, посмотрев БТ, встретит меня и скажет: “Теперь я знаю, зачем ты ночью ходила на площадь”. Понимаю, что глупо, но, честное слово, волновалась. А она обняла меня со словами: “Вот гады! Как врут на БТ!” Ее слова поддержки для меня очень много значили.

Близким действительно трудно — к сожалению, приоритеты чаще всего расставляются таким образом, что работа находится на первом месте. Случаи, когда мы работаем часов по 12, а кофе и сигареты заменяют еду и сон, не так уж и редки. Временами трудно осознавать, что результата, которого ты ждешь, нет. Ну, не меняется ситуация в оппозиции, не меняется, разве что становится хуже. И начинаешь наблюдать за собой: появляется чувство профессиональной неудовлетворенности, срываешься, кричишь на людей. Идешь домой, скверно на душе, а свекровь тебя накормит супом, посочувствует. И тогда начинаешь думать: может, все не так уж и плохо?..

4

Родилась 28 июля 1975 года в Минске.

Первые воспоминания — бабушка и ее истории. Любовь к родине воспитала именно она, а не школа и официальная идеология. Бабушка была заслуженной учительницей Беларуси, писала учебники для белорусскоязычных школ.

Помню, когда я в детстве не могла уснуть, бабушка советовала мне закрыть глаза и представлять колосющееся поле. Она рассказывала мне о крестьянском быте, о том, что в деревнях никогда не ругались матом. Как много значили для этих людей христианские ценности: не завидуй, не пожелай чужого...

Помню ее рассказы о том, как из Киево-Печерской лавры по Днепру перевозили мощи Святой Ефросинии, и практически вся деревня направилась в паломничество в Могилев, чтобы поклониться великой просветительнице белорусских земель. Моя бабушка была из поколения

сельской интеллигенции. В этих людях было что-то особенное: доброта, спокойствие, любовь к жизни. То самое поколение, которое практически под корень было уничтожено в 1930-е годы.

Бабушка пережила репрессии 1937 года. Она работала в Народном комитете просвещения и, приходя на работу, почти каждый день не заставала кого-то из своих коллег. “Черный воронок”, подъезжающий к дому ночью, шаги по лестнице — все это было реальностью. Реальным было и ощущение, что завтра придут за тобой.

Она рассказывала мне, как в одном из минских домов по улице Советской (там сейчас находится гостиница “Минск”) арестовали мужа и жену, а детей и старую бабушку выбросили на улицу в буквальном смысле. Старушка с внуками до глубокой осени прожила под балконом своей бывшей квартиры, и никто из соседей не вынес им даже пелда.

Помню, я все допытывалась: как такое могло произойти? Бабушка мне рано рассказала о репрессиях — тайно, шепотом. Она говорила, что всю правду о тех временах мы узнаем лишь тогда, когда из жизни уйдут очевидцы тех событий.

Возможно, ее рассказы и сформировали мою гражданскую позицию.

Прошло уже 18 лет после смерти моей бабушки, но мне по-прежнему ее не хватает. Я очень сожалею, что почти не записала рассказанные ею многочисленные сценки из крестьянской жизни начала XX века. Многие из того, что рассказывала бабушка, отзывалось эхом, когда я читала белорусскую литературу. Поэтому я особенно люблю Максима Горьцкого — когда читаю его, как будто оживают истории, рассказанные моей бабушкой.

6

С первого класса, как только заставили подписаться на “Зорьку”, я поняла, что буду журналистом. Первый материал был напечатан именно в “Зорьке”.

Романтичный взгляд на профессию сохранился у меня до сих пор — журналистика как возможность познавать саму жизнь и как способ научиться любить ее. И

порой я ужасно страдаю, что не могу до конца реализовать себя.

Но двери в профессию открыл мне именно Владимир Колас. В 1992 году я заканчивала белорусский лицей, наш курс был первым выпуском. Помню, именно Колас смог договориться, чтобы выпускные экзамены были совмещены со вступительными. Это было удивительное время: Союз распадался, в воздухе опьяняюще пахло свободой. Пятро Васюченко читал нам курс зарубежной литературы. Театр абсурда, Кафка, Улисс, Пруст — все это будоражило кровь, расширяло границы сознания. Хотелось чего-то большего, чем просто учеба, работа. И я решила, что не буду поступать в вуз. В анкете написала по привычке “факультет журналистики”, чтобы отстали. У меня к тому моменту вышло несколько заметок в “Чырвонай змене” — это было условием для поступления. А Колас сказал принести свои публикации и буквально вынудил меня это сделать. Так, вроде и нехотя, без особого энтузиазма, я поступила на факультет журналистики.

Только потом я поняла, что абсолютная свобода — это когда ходишь по острию бритвы. В год, когда я поступила на журфак, я начала хоронить своих друзей, для которых поиск этой абсолютной свободы стал единственной реальностью. Кто-то из них умер от передоза, кого-то настигла трагическая случайность...

Учеба на факультете, хоть и тяготила, но держала в определенных рамках. По сути, для меня это было спасением. И именно Владимир Колас, который накануне экзаменов настоял на тех публикациях, открыл для меня путь в профессию.

7

Все там же — в пресс-службе ОГП.

Мікалай ТОЎСЦІК

У журналістыцы з 1974 года. Прайшоў усе прыступкі газетнай іерархіі – ад шараговага карэспандэнта да галоўнага рэдактара “Магілёўскай праўды” і намесніка галоўнага рэдактара “Народнай газеты”. Лаўрэат нацыянальных і міжнародных творчых конкурсаў.

1

То нейкае глупства — дзяліць беларускіх журналістаў на “чэсных” і “нячэсных” у залежнасці ад таго, дзе яны працуюць. Сумленныя журналісты ёсць як у дзяржаўных, так і ў недзяржаўных СМІ. Несумленныя таксама. Мяркую, што і прапорцыі паміж сумленнымі і несумленнымі ў розных рэдакцыях прыкладна аднолькавыя, як і ў любой паспаітай супольнасці. Увогуле носьбіты гэтых і іншых чалавечых якасцяў як тыпы вечныя. З біблейскіх часоў не дужа мяняюцца і суадносіны сярод насельнікаў нашага “шарыка” паміж прынцыповымі нягоднікамі і тымі, для каго нормы маралі і элементарнай прыстойнасці — не пусты гук. Інакш стагоддзямі не грунтаваліся б сусветныя літаратура і мастацтва на якім дзесятку нязменных жыццёвых калізій і канфліктаў.

У чалавека заўсёды ёсць выбар — быць сумленным або несумленным. І час, у які ён жыве, прафесія і месца працы тут абсалютна ні пры чым. Гэта як розум ці як грошы — або ёсць, або няма.

Што тычыцца мяне, дык арыфметыкай у прафесіі ніколі не займаўся. Як, пэўна, кожны журналіст са стажам, я раз-пораз трапляў у сітуацыі, калі напісанае мной некаму было не даспадобы, у тым ліку і людзям з высокімі пасадамі. Але калі ў тэксце ёсць надзейны грунт фактаў, на які абапіраюцца думкі і высновы журналіста, дык нават самае саноўнае меркаванне тады выглядае не больш чым прыватнае “падабаецца — не падабаецца”. А калі такога апірышча ў журналіста няма, дык тады, па маім глыбокім перакананні, не варта псаваць людзям вочы сваёй пісанінай.

Не мне ацэньваць якасці сваіх тэкстаў. Скажу адно:

для “Народнай газеты”, дзе я працаваў у розныя для яе часы, імкнуўся пісаць гэтак жа, як цяпер для “Товарища” або для пецярбургскага “Невского времени” — дадумваючы да канца. Не прыпомню, каб за мой доўгі журналісцкі шлях нехта з рэдактуры ці якога іншага начальства падступаўся да мяне з кароткімі гужамі, патрабуючы, каб я кагосьці ці штосьці знарок “абмазаў” брудам. Ды і сам я на пасадах рэдактара “Магілёўскай праўды” і намесніка галоўнага рэдактара “Народнай газеты” нікога не прымушаў пісаць не так, як насамрэч ёсць, а “як трэба”. Так што за кожнае сваё напісанае ці адрэдагаванае слова гатовы адказваць без саўдзельнікаў.

Хаця, можа, мне ўсё ж і пашэнціла. “Магілёўскую праўду” давалося рэдагаваць у бесцэнзурны час перабудовы, а ў “Народнай газеце” я адказваў за эканамічны напрамак. Многія заводы тады ледзь ліпелі. У падваротнях атабарыліся валютчыкі. Людзі зводзілі канцы з канцамі, цягаючы торбы са смятанай і хлебам на базары ў Маскву і Смаленск. А ідэя ўхвалы гэтай эканамічнай вар’янтні не прыходзіла ў галаву нават самым вялікім заўзятарам кіруючага рэжыму. Пра “беларускі цуд” яшчэ не было і гаворкі. Я тады галоўным чынам друкаваўся пад рубрыкай “Эканамічныя драмы”, якую адмыслова распачаў у “Народнай газеце”, як найбольш адпавядаючую часу.

Пішу пад ёй і цяпер, толькі ўжо ў іншых выданнях. Драмы ў беларускай эканоміцы і цесна звязанай з ёй сацыяльнай сферы хоць і набылі новае аблічча, але нікуды не падзеліся.

Што тут пралічваць? Як пісаў, так і пішу. А выданні ці сайты, якім напісанае мной падаецца вартым увагі, змяшчаюць на сваіх друкаваных ці веб-старонках. Звычайны журналісцкі працэс.

2

А да чаго, уласна кажучы, далучацца? Вельмі спадзяюся, што з рэчыва сумленнай, аб’ектыўнай журналістыкі я ніколі і не выходзіў. І не таму, што такі ўжо бязгрэшны, а таму, што несумленнай і неаб’ектыўнай журналістыка — гэта насамрэч не журналістыка.

Грамадская функцыя журналістыкі — называць рэчы сваімі імёнамі: добрае — добрым, а благое — благім. Калі такі асноватворны прынцып парушаецца, то прэса, тэлебачанне і радыё са сродкаў масавай інфармацыі ператвараюцца ў сродкі масавай прапаганды, ці, як цяпер кажуць, піяру. А гэта зусім не мая прафесія. І займацца ёй у мяне няма жадання ні ў дзяржаўных, ні ў недзяржаўных СМІ. Як гаворыцца, у кожнае Боскае істоты сваё прадвызначэнне.

А ўвогуле сучасная беларуская медыйная прастора ўяўляе сабой, на мой погляд, даволі сумнае відовішча. На ёй засталіся толькі выспы журналістыкі ў моры не надта каб вытанчанай прапаганды. Вядома ж, дубовы піяр найбольш атабарыўся ў дзяржаўных СМІ. Але, на жаль, не толькі там. Мяркую, што ці не галоўная бяда большасці айчынных медыя, якія спецыялізуюцца на асвятленні праблем грамадства, — іх жорсткая, аж да пазбаўлення аб'ектыўнасці, заангажыраванасць супрацьдзеючымі ў нашай краіне палітычнымі сіламі.

3

Сям'я ставіцца да майго занятку як да звычайнай справы: у некага муж і бацька сантэхнік ці прафесар, а ў іх — журналіст. Не ўсім жа быць прафесарамі і сантэхнікамі.

Увогуле лічу, што чыннік страху ў сучасным беларускім грамадстве моцна перабольшаны палітыкамі і журналістамі. Вось шмат каму з пакалення маіх бацькоў і дзядоў сапраўды было страшна. Страх паралізуе грамадства тады, калі краіна наглуха закрыта, як бляшанка кансерваў. Калі ў выпадку рэпрэсій высяленне ў тайгу ці ў голы стэп і нават змяшчэнне ў канцлагер яшчэ не самы горшы варыянт. А той, хто вырваўся з кіпцюроў улады за мяжу, назад ужо не вернецца. Мо хто і хоча стварыць з цяперашняй Беларусі наглуха запаяную бляшанку, але бадлівай карове Бог рагоў не дае. Наша краіна корміцца з экспарту і міжнароднага транзіту. Межы ў яе закрытымі быць не могуць па азначэнні. Статыстыка штогод не далічваецца сярод эканамічна актыўнага насельніцтва ад 700 тысяч да мільёна чалавек. Вунь, мае

знаёмыя мужыкі з-пад Барысава прызвыгчаліся ездзіць на заробкі ажно ў Партугалію.

Тое, што ў нас атрымала найменне масавага страху, на самай справе з'яўляецца звычайнай побытавай засцярогай. Яна сапраўды вельмі распаўсюджана, бо цяперашняя беларуская ўлада — вялікая майстрыца на буйныя і дробныя паскудствы для тых, хто імкнецца хоць у нечым вызначыцца з агульнага статка. Але, як заўважаю, шмат хто не дужа і засцерагаецца, у тым ліку і ў нашай прафесіі.

Яна па прыродзе сваёй з павышанай колькасцю адрэналіну ў крыві. Мае жонка і дзеці, натуральна, разумеюць, што калі я па рэпарцёрскім абавязку накіроўваюся на апазіцыйны мітынг ці дэманстрацыю, дык дадому мяне ў той дзень можна і не дачакацца. Такое ўжо, дарэчы, здаралася. Праўда, не прафесія была ў тым вінаватая. Проста ў сакавіку 2006 года вырашылі мы з жонкай на таксоўцы завезці на Пляц волі імя Каліноўскага цёплыя рэчы, каб моладзь, у тым ліку і наш сын, менш мерзла на ледзяным бруку створанага там намётавага мястэчка. Калі выгружаліся з мяхамі старых коўдраў і куртак, нас удваіх і згрэблі амапаўцы. Жонка атрымала штраф, а я — 15 сутак на Акрэсціна.

Але прафесійна ад тае прыгоды я толькі выйграў. У камеры паўстала заўтрашняя Беларусь — маладая, бяспрашная, разумная, дзёрзкая, па-еўрапейску сучасная. Гэтая новая цывілізацыя, без сумніву, у рэшце рэшт пахавае той замшэлы вясковы патэрналізм з абавязковым усенародным Бацькам на чале, які яшчэ спрабуе пастарасвецку кіраваць нашай краінай. Усё ўбачанае і пачутае потым стала асновай нарыса, які пайшоў вандраваць па часопісах, сайтах, кнігах. Не патрапіўшы разам з абаронцамі Пляца волі за краты, такі нарыс я, вядома, не напісаў бы.

Аднойчы мяне як заўсёдняка апазіцыйных акцый запрасілі выступіць на прафесійным семінары, дзе абмяркоўваліся дзеянні журналіста ў экстрэмальнай сітуацыі. Там я пастараўся давесці калегам: згрэблі ў пастарунак — лічыце, што вам вельмі пашэнціла: і таму, што ў такім выпадку нічога болей не застаецца рабіць, і

таму, што такіх унікальных назіранняў і фактаў на волі здабыць немагчыма.

Дагэтуль захапляюся высокапрафесійнымі паводзінамі рэпарцёра “Нашай нівы” Сямёна Печанко ў час апошняга Дня волі. Калі яго на маіх вачах “запакавалі” ў міліцэйскі аўтобус разам з пасіянарыямі з “Маладога фронту”, ён паспеў скінуць sms-ку аб тым, што ў пастарунак таксама вязуць і дзвюх гарадзенскіх кабет, якія прыехалі ў Мінск, каб пабываць у тэатры, і выпадкова патрапілі пад “хапун”. Гэтую інфармацыю потым цытавалі па ўсім свеце. Яна апавядала аб падзеях у беларускай сталіцы лепш за многія шматслоўныя тэксты.

“Без эфекту прысутнасці няма рэпартажу”. У мае студэнцкія гады гэта засвойвалі ўжо на першым курсе журфака. З тае пары асноўны прынцып нашай прафесіі не змяніўся. Як і тое, што журналістыка не толькі прафесія, але і лад жыцця.

Мая сям’я гэта ведае даўно і не па чутках.

4

Нарадзіўся я на Магілёўшчыне, у Клічаве, 15 верасня 1950 года. З бацькамі шмат павандраваў у дзяцінстве па райцэнтрах і гарадах. Пасля Клічава мы жылі ў Мінску, Бабруйску, Слаўгарадзе, зноў у Клічаве і Бабруйску, потым у Магілёве. Цяпер, у сталыя гады, гэты дзіцячы і юнацкі досвед дазваляе знаходзіць адказы на многія хвалючыя пытанні. Напрыклад, куды падзелася з ужытку беларуская мова?

Я добра памятаю, што ў 50—60-я гады райцэнтры размаўлялі толькі на ёй, як і вёскі. А вось у невялікіх на той час гарадах яна тады амаль не гучала. Бабруйск напалову гутарыў на ідыш, а напалову — па-расейску. Тут, у старадаўнім габрэйскім мястэчку, размясціліся танкавая і авіяцыйная дывізіі, дзе служылі вайскоўцы з усяго агромністага Савецкага Саюза. Па-расейску размаўлялі Мінск і Магілёў — пэўна, яшчэ з тых часоў, калі былі губернскімі цэнтрамі царскай імперыі. Адпаведную статыстыку я нядаўна знайшоў у знакамітага гісторыка Захара Шыбекі, якая пацвердзіла, што беларусы ў асноўным жылі ў вёсках.

На заваёву гарадоў яны рушылі акурат у гады майго дзяцінства, калі ў Беларусі пачалася індустрыялізацыя, куды большая па маштабах, чым сталінская. Хлопчыкам я бегаў глядзець, як з-за нейкага будаўнічага нядбайства абрынулася частка цэха шыннага камбіната, што ўзводзіўся на ўскрайку Бабруйска. Побач рос з жалезабетонных панэляў новы горад. У шэрыя пяціпавярхоўкі ягоных інтэрнатаў хутка перасялілася ледзь не ўся моладзь з лясной вёскі Чыкілі, адкуль родам мае бацькі. З краёў, дзе нават у жыхароў суседніх паселішчаў было адрознае маўленне, прычынай чаго, мяркую, з'яўлялася векавая дрыгвяная бездараж, хлопцы і дзяўчаты траплялі ў зусім іншы культурны асяродак. Да таго ж на шынны і іншыя новыя камбінаты і заводы прывозілі адмыслоўцаў і высокакваліфікаваных рабочых з Расеі, бо сваіх не мелі. Вясковым хлопцам і дзяўчатам трэба было неяк знайсці з імі агульную мову і асвойтацца ў незнаёмым асяродку.

У дзяцінстве менавіта вясковая радня, а таксама клічаўскія і слаўгарадскія дружбакі па вучобе, гульнях і свавольствах былі маімі настаўнікамі ў беларускай мове. Хаця, вядома ж, у гэтай ролі яны сябе не ўсведамлялі, як я сябе ў ролі іхняга вучня. Мы проста сябравалі, бавілі разам час, іншым разам біліся, а памірыўшыся, марылі не развітвацца і тады, калі вырасцем вялікімі і скончым школу. З тае нагоды збіраліся разам падацца ў маракі ці стварыць непераможную футбольную каманду.

Жыццё ўсё перакруціла па-свойму. У маракі і футбалісты ніхто з нас не патрапіў. Дваіх сяброў майго дзяцінства і сваіх “моўных настаўнікаў” з Клічава я выпадкова стрэў летась у Бабруйску, дзе яны даўно пусцілі карэнне з дапамогай усё таго ж шыннага камбіната. Паспрабаваў паразмаўляць з імі, як амаль паўстагоддзя назад. І, вядома ж, нарваўся:

— Ну, ты как нярускі... Гавары, блін, панятна!

5

Не памятаю ўжо, хто са знакамітых фізікаў — мо Ландау, а мо Капіца — так тлумачыў свой выбар прафесіі вучонага: гэта магчымасць задаволіць уласную цікаўнасць

за казённы кошт. Ну, казна мне цяпер не плаціць анічога, але магчымасць задаволіць сваю цікаўнасць і зарабіць пры гэтым на жыццё журналістыка дае не горш за навуку.

6

Свой прафесійны шлях я ў значнай ступені абраў выпадкова. Дапамог знайсці яго бацькаў брат Аркадзь Апанасавіч Тоўсцік, вядомы старэйшаму пакаленню працаўнікоў беларускае прэсы як галоўны рэдактар “Звязды” ў 70—80-я гады і тагачасны старшыня Саюза журналістаў. Адноўчы, калі ён у нас гасцяваў, яму патрапіў у рукі спытак з маімі школьнымі сачыненнямі. Пэўна, дзядзька штосьці там угледзеў сваім спрактыкаваным вокам, бо параіў не столькі мне, колькі маім бацькам, каб я што-небудзь напісаў у бабруйскую гарадскую газету “Камуніст”. Разам са мной розныя дробныя допісы са школьнага жыцця ў рэдакцыю насіў Эдуард Мельнікаў, цяперашні куратар тэлеканала “Белсат” ў Беларусі. Мы з ім вучыліся ў паралельных класах і, каб не пераходзіць адзін аднаму дарогу, па-джэнтльменску дамаўляліся, хто пра што будзе распавядаць чытачам. Нічога, акрамя даравальнай наіўнасці і драбнатэм’я ў той нашай “творчасці”, вядома, не было. І ўсё ж яна нам адчыніла дзверы на журфак БДУ.

Універсітэт даў шмат. І таму, што да навукі я быў ахвочы, і таму, што асяродак аднагодкаў падабраўся не абы які. Курсам раней вучыліся Ядвіга Юферава, Іосіф Сярэдзіч, Ігар Асінскі, разам са мной — Святлана Алексіевіч, Аляксандр Дамарацкі, Фёдар Вялікаселец, Наталя Цімафеева, цяперашні галоўны рэдактар папулярнай у расейскай сталіцы газеты “Москвичка” Уладзімір Сухамлінаў, той жа Эдуард Мельнікаў... Яны ўжо ў маладыя гады былі асобамі. Памятаю, у мяне тады з’явілася мара — стварыць з маіх аднакурснікаў рэдакцыю газеты. Вядома, здзейсніцца гэтая мара не магла, і кожнага з нас пасля універсітэта яшчэ добра школіла жыццё.

Прафесійна і па-чалавечы я вельмі многім абавязаны “Магілёўскай праўдзе”, у якой прайшоў шлях ад шараговага карэспандэнта да галоўнага рэдактара.

Напачатку мяне там па-бацькоўску апекаваў і шмат чаму навучыў добры майстар пяра Міхаіл Мікалаевіч Гарадзецкі, творчую школу якога за доўгія гады яго працы прайшлі многія маладыя журналісты Магілёўшчыны.

З галоўнай прафесійнай каляіны я збочваў тройчы, але кожны раз ненадоўга. Упершыню — пасля універсітэта, калі лейтэнантам-двухгодкам камандаваў мотастралковым узводам у 120-й дывізіі, якая месцілася пад Менскам ва Уруччы. Другі раз — калі працаваў памочнікам у Васіля Севасцянавіча Лявонава, які тады на пасадзе першага сакратара абкама КПБ узначальваў Магілёўскую вобласць. Трэці раз — калі давялося пабыць кіраўніком інфармацыйна-аналітычнага ўпраўлення апарату Савета Міністраў Беларусі. Лічу, што як журналісту гэтыя часовыя збочванні пайшлі мне толькі на карысць. У абкаме і ва ўрадзе я лепш усвядоміў, як дзейнічаюць механізмы ўлады, эканомікі і сацыяльнае сферы. Гэты досвед не аднойчы спатрэбіўся ў асноўнай прафесіі.

Напрыканцы знаходжання ў апарате Саўміна паспеў яшчэ паспытаць хлеба ўрадавага прэс-сакратара. Але доўга ўседзець у тым мулкім крэсле не здолеў. Тады акурат пазбавілі сціпрых ільгот заслужаных і народных урачоў, настаўнікаў, артыстаў ды іншых лепшых людзей краіны. Неўзабаве быў закрыты коласаўскі гуманітарны ліцэй, куды напярэдадні, вытрымаўшы вялікі конкурс, паступіў вучыцца мой сын. Уцямна патлумачыць калегам па журналісцкім цэху — дзяржаўную неабходнасць тых пагромных акцый я быў не ў стане. Таму напісаў заяву і сышоў “па пагадненні бакоў”. Аб чым зусім не шкадую.

7

Эканамічныя і сацыяльныя драмы, на адлюстраванні якіх у прэсе я спецыялізуся ўжо амаль паўтара дзесятка гадоў, цікавяць многія рэдакцыі. Выбіраю супрацоўніцтва з тымі, дзе ад мяне чакаюць журналістыкі, а не прапаганды. Мне цяпер добра працуецца ў “Экономической газете”. З цікавасцю асвойваю новую для сябе тэлевізійную тэхналогію — пішу іншым разам сцэнары для “Белсата”. Ужо чацвёрты год з’яўляюся ўласным карэспандэнтам у Беларусі Санкт-пецярбургскай

газеты “Невское время”.

Час цяпер самы што ні ёсць журналісцкі. Старому крату гісторыі, відаць, не даюць спакою лаўры сталінскага ўдарніка Аляксея Стаханава, які адзін быў варты ажно чатырнаццаці забойшчыкаў у шахце. Паўстанне новай Беларусі адбываецца з уражальнай імкліваасцю.

Неяк патрапіліся на вочы артыкулы, напісаныя мной усяго якое дзесяцігоддзе назад. Я перачытваў іх, як аповеды пра нейкую іншую планету. Зарплаты ў 30 даляраў, пенсіі ўвогуле ў 10. Людзі, гаротліва ўдзячныя Бацьку Лукашэнку за тое, што хоць такія капейкі яны атрымліваюць свечасова...

Цяперашняя Беларусь яшчэ не ачомалася ад шалёнага спажывецкага буму, гвалтоўна спыненага на ўзлёце глабальным крызісам. У народанасельніцтва спрэс адносіны да ўлады ўжо не як да літасцівага Бога, а як да звычайнага сервісу, абавязанага абслугоўваць, забяспечваць і даваць. І я вельмі не зайздросчу ўладзе ўвогуле і Бацьку Лукашэнку ў прыватнасці, калі гэты сервіс раптам перастане адпавядаць апетытам і чаканням, якія часова крыху сцішыліся, але нікуды не падзеліся. Што, дарэчы, натуральна для грамадства, якое за доўгія дзесяцігодзі моцна згаладалася па рознага кшталту дабротах. І не толькі матэрыяльных.

Усе самыя крутыя сюжэты ў беларускіх журналістаў яшчэ наперадзе.

Аляксандр УЛІЦЁНАК

У 1971—1972 і ў 1974 гадах карэспандэнт магілёўскай райгазеты “За камуністычную працу”. З 1979 па 1986 — карэспандэнт, загадчык аддзела прапаганды і агітацыі “Звязды”. Ад 1986 па 1992 год — уласны карэспандэнт “Правды” па БССР. 1991—2003 — галоўны рэдактар тыднёвіка “Свободные новости”. Далей — праца ў электронных медыя: Радые Свабода, рэдактар сайтаў Bulletinonline.org і Regionby.org

Век жыві — век вучыся.

Напрыклад, ва Уладзі Арлова. Скарыстаюся ягоным аўтабіяграфічным урокам (“Іншадумцы”, Мн., “Беларусь”, 1991, стар.15): я нарадзіўся амаль праз год пасля скону Сталіна.

Не памятаю сам, аднак чуў, што ў дваццаць першы дзень таго лютага людзі ўжо перасталі аплакваць бацьку народаў. Аднак не дужа тады і верылі, нібыта ўсё горшае назаўсёды скончылася.

Вы ўжо здагадаліся, колькі мне?

Даты — пачатак гісторыі. А яе я вельмі любіў. Настолькі, што ў 1971 стаяў перад выбарам паміж гістфакам Магілёўскага педінстытута і журфакам БДУ. Адкуль другая ідэя? Бо напісаў пару аповяданняў, якія прачыталі ў папулярным мінскім радыёчасопісе “Рамантыкі”, ды пару сачыненняў, якія перамаглі ў абласных конкурсах...

Адчуў сябе Хэмінгуэем мясцовага разліву і ў выніку купіўся на сталіцу. Разумныя людзі па-прарочы выраклі: дурань. І мелі рацыю, бо калі ў цябе засталася толькі адна маці-калгасніца з дзвюма сёстрамі, дык лепей трымацца дому, які ў вёсцы пад бокам у Магілёва. Адвучыўся і тапчы туды, у Ракузаўку, дзе заўсёды былі бульба, капуста, сала.

Увогуле з вучобай у мяне, мабыць, нешта няправільна атрымалася. У восьмым класе бацька прымусіў падаць дакументы ў магілёўскі палітэхнікум, на майстра халадзільных устаноў. Паступаў без варыянтаў, калі

меркаваць па атэстаце. Аднак накладачка здарылася: паперкі павёз у апошні дзень прыёму і па дарозе (варона!) згубіў фотку. Давялося хуценька вяртацца. А да нас якраз прыехаў сталічны госць. На спартовым веліку, што па тым часе было, ну, як сёння, скажам, вам бы прапанавалі пакатацца на спартовым “ферары”. І што, я быў такі дурны, каб адмовіцца ад шанцу?! Нават у суседні Гальнец злётаў — напоўніцу зведаў шчасце фуруру. Праўда, пакуль галівудзіў, скончыўся час прыёму дакументаў. Таму наступным днём забраў іх і вярнуўся ў родную Цішоўскую школу.

Вось. А мог стаць чалавекам. Пры канкрэтнай, як кажуць, справе. Ну так, яна не для белай і моднай тады нейлонавай кашулі... Аднак уявіце, што магло адбыцца праз гады, як сканаў адбудаваны Сталінам сацыялізм! Прыватызавалі б з хлопцамі які-небудзь “хладокомбинат”, купілі б пару маразільных траўлераў ці што-небудзь іншае, дзе можна захоўваць рыба-малочна-мясное, і ўсё пофіг — чырвонай ікрой па чорнай, як кажуць разумныя людзі!

Ці што я далей нагарадзіў: стаць у 27 гадоў загадчыкам аддзела прапаганды і агітацыі “Звязды” і адмовіцца ад вышэйшай партшколы! У 33 — уласным карэспандэнтам “Правды” і паўтарыць той самы фокус.

Да слова: літаральна ўчора пачуў, як у адной “паддатай” кампаніі перабіралі мае костачкі. Пайшла дзікая пагалоска, нібыта мечу ў Дом друку. Для кампаніі тое было, як... Карацей, палівалі па поўнай праграме. Разумею: адны самі хацелі на той “Манблан” ускараскацца, іншыя — уседзець на ім. Але ж аргументацыя якая “перабудовачная”: гэты гад некалі ў “Звяздзе”, нават у “Правде” працаваў, партбілет насіў, пра Леніна пісаў, потым у “нячэсных” прадаўся, а цяпер сюды шчэміцца!

Вось жа XXI стагодзе, а думаюць восенню 1917-га... Нейкая найноўшая НінАндрэўшчына. Для маладзейшых патлумачу: падчас развалу КПСС тая жанчынка напісала слауты махровы артыкул пра “непрадажнасць” партыйных прынцыпаў.

Пад дваццаць гадоў мінула, а звiліны ў некаторых ну аніяк. Нават пачалі ад старасці выпроставацца. У звязку з

чым — пару слоў пра сваё бачанне “партыйнасці” ў журналістыцы эпохі скону Саюза.

У арміі я быў настолькі доблесным радыстам, што назаўсёды ўнесены ў кнігу гонару сваёй праслаўленай часткі. Адначасова рэгулярна друкаваўся ў прэстыжнай ваеннай маскоўскай газеце. Гэта да таго, што папросту мог стаць камуністам. Аднак адмаўляўся. Таму што большасць майго, паслясталінскага, пакалення НІЯК не ставілася да КПСС! Ну, ёсць такая данасць — і ўсё тут.

Я аднойчы выпадкова выйшаў у эфір каманднага пункта Маскоўскай супрацьпаветранай акругі з анекдотам пра Леаніда Ільча, быў за тое зняты з дзяжурства, адпраўлены на “губу” — дык што, цяпер мне, як шмат каму іншаму, свісцець пра сваё іншадумства? Пра фактычную расправу над сабой — пазбавілі ўжо абвешчанага кароткатэрміновага адпачынку? Маўляў, у росквіт застою на паўСССР праўду пра генсека раскажаў?! Фактычна так, а па сутнасці — лухта: у нас тады не было ідэйна матываванага непрымання КПСС-КПБ, Леніна-Сталіна-Брэжнева-Машэрава. Адкуль яму ўзяцца, калі не ведалі праўды? Кпілі, аднак мірыліся. Як з нясонечным надвор’ем.

У партыю пайшоў, калі год паралельна з вучобай адпрацаваў у “Звяздзе”. Прапанову прыняў без асаблівай радасці, аднак і без прыгожых выбрыкаў. Бо тады ўжо меў добры рэдакцыйны досвед: няма “парткорок” — будзеш сядзець пад шматлікімі дурнямі і пісаць тое, што прыйдзе ім у галаву.

Кажу шчыра: ва ўсёй тагачаснай “Звяздзе” — цэнтральным органе КПБ — не было аніводнага камуніста. Нават з ліку франтавікоў. Членамі партыі, так, былі фактычна ўсе. Форма і сутнасць у гэтым пытанні радыкальна разыходзіліся. Распісывалі перадавы партыйны досвед і адначасова анекдоцілі. Аднак тое зусім не беспрынцыповасць — проста ў гульні былі свае правілы. І як толькі партвярхі радыкальна парушылі іх (абвясцілі пугч), звяздоўская партарганізацыя заявіла пра свой выхад з КПСС. Бо ў ёй не было камуністаў.

Не скажу за ўсю “Правду”, бо ў Маскву, у рэдакцыю прязджаў не так часта, аднак тыя, з кім пастаянна меў

справу, нічым не адрозніваліся ад звяздоўцаў. Калі на тое пайшло, дык у “Правде” працавалі Чарнічэнка, Гайдар, шмат уласных карэспандэнтаў, якія ў сваіх рэспубліках сталіся ўрэшце сцяганосцамі дэмакратычных перамен.

Мае сябры-партыйцы, працуючы ў нібыта партыйных органах, мелі іншыя прынцыпы — грамадзянскія. А дзе яшчэ было ўладкавацца тагачасным журналістам, калі амаль усюды — “органы”? Вось і пісалі пра комплексны падыход да выхавання, ленінскія, кастрычніцкія юбілеі. Але без фанатызму. Што да ступені творчасці, дык каму колькі Бог даў — як меў чалавек за душой іскру, то і артыкулы свяціліся, і паэмы...

І калі нехта цяпер папракае маёй “ленініянай”, дык дзякуй, таварышы. Нешта, аказваецца, на вашым цьмяным тле я змог тады зрабіць.

Між іншым шлях у журналізм быў не самым прамым. Пасля дзесятага я праляцеў міма сталічнага “кефіру”: балаў не хапіла. Нехта з журфакаўскіх выкладчыкаў супакоіў: “Не убивайся так сильно, мальчик! Знаешь, может это и не твое дело — газета. До армии времени еще много, проверь себя: попробуй устроиться в районку”.

Па юнацкай прастаце параду пераблытаў з загадам. А мушу зазначыць, што сярод нешматлікіх пераваг маёй натуры — дысцыплінаванасць. Ну, і пайшоў у Магілёў, на Першамайскую, 40. “За камуністычную працу” газета называлася. Дзеля адчэпкі паслалі мяне ў пару камандзіровак, а я вазьмі дый “таленавіта” апішы спачатку досвед вырошчвання пшаніцы “міронаўская-80”, затым — 5000-х надояў ад чорна-пярэстых кароў і асабіста ардэнаноскі МарФядотаўны...

Класная рэдакцыя! Ліда Перасыпкіна адзін час так бязбожна правіла, што сораму не мог абрацца, Мікола Комлеў вучыў рамяству, Стальян Трацэўскі — фоткаць. Сёе-тое за год засвоіў, аднак асабліва навучыўся піць. “Чарніла”. У фоталабараторыі і калгасных сталоўках. У ляску за цэнтральнай калгаснай сядзібай. Ад ранку да вечара. Настолькі абрыдла, што як атрымаў ваенкаматаўскі пазоў, адразу пайшоў у камісарыят. Шэф і хлопцы лічылі тое выразнай прыкметай ідыятыі — мог проста “адкасіць”, бо рэдакцыя, сувязі, аднак як я мог

патлумачыць ім, што “барматуха” ў мяне ўжо ў горле стаіць? Няёмкая проза жыцця. Плюс крыху рамантыкі, выхаванне патрыятычнага — мая Ракузаўка на ўскрайку славутага Буйніцкага поля з ягонымі танкамі, попелам Сіманава, каплічкай...

Пасля салдацкай “двухгадоўкі” зноў магілёўская раёнка, зноў разуменне таго, што нягледзячы на гераічнае змаганне ўсё нам выжлукціць не ўдасца... І тут якраз чарговая вельмі важная партыйная пастанова — без вышэйшай адукацыі ў журналістыцы рабіць няма чаго. Даруй, Госпадзе, аднак менавіта партыя і выпхнула мяне, камсамольца, у БДУ, у вялікі свет, на шырокі прастор...

Па магілёўскай памяці, курсе на трэцім я пачаў актыўна супрацоўнічаць з папулярнай тады “Сельскай газетой”. І аднойчы загадчык аддзела прапаганды “Звязды” Мікалай Зяньковіч выпадкова ўбачыў: студэнт журфака апынуўся сярод пераможцаў прэстыжнага конкурсу для пазаштатнікаў. Ну, і перацягнуў да сябе.

Гэты чалавек надзвычай моцна паўплываў на маё прафесійнае сталенне: выключная працаздольнасць, умненне чуць-бачыць-пісаць не як усе, здольнасць аднаму пераварочваць горы...

З усіх ягоных геніяльных парад прывяду адну: “Журналіста рабіць не ўменне класна пісаць. На вышыні і ў цане той, хто ўмее знаходзіць тэмы”.

...Калі намеснік загадчыка аддзела прапаганды ЦК КПСС пасля перамогі Ельцына быў на поўным нулі і ў такім самым “разборы”, я прапанаваў пісаць для толькі што створаных “Свободных новостей”. У адказ: “Ты не баіся, што ў “дзіцяці галаснасці” будзе партыйны “бонза”? “Пофіг, Мікалай Аляксандравіч: тое, што вы пішаце — паза партыйнасцю”. І Зяньковіч пісаў шмат ды цікава. Фактычна ён дапамагаў імклівай раскрутцы нашага тады “паўтыднёвіка”: “СН” ніхто не дапамагаў, таму грошай доўгі час хапала на выпуск толькі двух нумараў у месяц.

Тут самы раз выказаць сваё стаўленне да сённяшняга падзелу на “чэсных” і “нячэсных”. Сумленна і лапідарна: поўная дурота. Як з боку ўлады, так і з гледзішча ўнутрыцэховых “мудрацоў”. Гляньце, куды пайшлі палітычныя аналітыкі БДГ, калі яе прыкрылі? У

“Советскую Белоруссию”. Некалькі чалавек туды ж уладкаваў я, калі разганялі “Свободные новости”.

І гэта абсалютна нармальна. Бо на той час не было нават інтэрнэта. У нас малы рынак, а людзям трэба не толькі жыць — многія жыццё сваё бачаць якраз у журналізме. Да таго ж, па праўдзе, як і раней можна было заставацца ў партыйнай журналістыцы грамадзянінам, так і цяпер. Зразумела, я не кажу пра сённяшнія ідэалагічныя аддзелы. Бо зараз, у адрозненне ад ранейшых часоў, усе ўсё ведаюць. Гэта не 1970-я, калі пра растрэлы ў Курапатах не чулі.

Не трэба, шаноўныя, быць свяцейшымі за Папу Рымскага. Непартыйную, новую, незалежную, незяржаўную, свабодную журналістыку стваралі ў масе сваёй былыя партыйцы. Гэта — праўда.

Ідэя тых самых “Свободных новостей” нарадзілася менавіта ў “камуністаў” “Звязды”. Я да яе не меў дачынення. Аднак хлопцы запрасілі паўдзельнічаць у мазгавым штурме — прыдумаць канцэпцыю “СН”, і я без ваганняў пагадзіўся.

Бо працуючы ўласным карэспандэнтам “Правды” па БССР, напісаў кнігу пра першых ці адных з самых вядомых беларускіх дэмакратаў (у прынцыпе, кніжак у мяне некалькі — апошняя выйшла ў 2009-м, аднак менавіта за гэтую я атрымаў Дзяржаўную прэмію; грамату падпісаў тагачасны кіраўнік ужо незалежнай Беларусі Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч). Тая дакументальная проза не была беспрынцыповасцю ці кан’юктурай.

Я проста заставаўся самім сабой — журналістам, які разглядаў цікавыя перспектыўныя тэмы: у адрозненне ад шматлікіх мітынгавых трыбун зразумеў, што жыву ў пераломны час, у рэвалюцыю. І важна занатаваць галоўнае з першых вуснаў, па свежых кроках падзей, калі людзі яшчэ не маглі маніпуліраваць памяццю пра Гістарычнае. Што ж тычыцца кан’юктуры, дык на той момант ніхто не мог сказаць, чым тая рэвалюцыя закончыцца. Гэта і ёсць адказ.

Маё бачанне “СН” звяздоўцы адрывулі (дарэчы, мне вельмі не падабалася назва, аднак “бацькі” заўпарціліся і “дзіцяці” назвалі так, як хацелі). І толькі пасля таго, як

першы нумар “лёг”, я пачуў прапанову: “Хочаш, забірай газету і рабі, што пажадаеш”.

Так і стаў на капітанскі мосцік.

Скажу адно: наклад у 103 тысячы асобнікаў з усёй незалежнай грамадска-палітычнай прэсы быў толькі ў “Свободных новостей”. І яшчэ: пры выразнай народнай любові нас не любілі дэмідэры. Затое цкавала ўлада. Бо яна не толькі мацнейшая, але і разумнейшая за апазіцыю.

Няма ў Беларусі больш ніводнага выдання, якое б за першыя 13 гадоў змушала б 11 разоў пераязджаць з месца на месца і якое б некалькі разоў мяняла сваю назву, каб выжыць. Аднак гэта толькі зрабіла “СН” адным цэлым.

Мы й па цяпер можам сабрацца ўсе разам у любой кавярні цягам пары гадзін. І выпіць не за кошт Сораса — расплачваемся сваімі... Гэта класна. І за тое я ўсім нашым вельмі ўдзячны! Вы — супер! Люблю вас і вамі ганаруся, дзе б вы сёння ні працавалі. **Ня здрадзіць мінуламу – гэта таксама ня ўсім дадзена.**

Ірына ХАЛІП

Уласны карэспандэнт “Новай газеты” (Расія). Супрацоўнічае з радыёстанцыяй “Эхо Москвы” і “Ежедневным журналом”, піша аўтарскія калонкі для сайта “Хартыя’97”. Працавала галоўным рэдактарам газеты “Імя”, намеснікам галоўнага рэдактара “Белорусской деловой газеты”. У 1992 годзе была фіналісткай конкурсу “Міс Прэса СНД”. Лаўрэат прэміі Зміцера Завадскага, прэміі Генры Нанена (Германія), прэміі “Герой Еўропы” (Вялікабрытанія). Замужам, ёсць сын.

1

Для мяне ўвогуле не было ніякага выбару. Я ніколі не думала пра тое, што ажыццяўляю нейкі выбар. Проста рабіла тое, што хацела, пісала пра тое, што было для мяне цікавым, і пісала менавіта так, як хацелася мне.

Кажуць, што жанчыны, калі прыглядаюцца да мужчын і адчуваюць, што вось менавіта гэты і больш ніякі — адзіны на ўсё жыццё, падсвядома шукаюць таго, з якім хочуць мець дзяцей. Патэнцыйнага добрага бацьку для іх. Гэтак жа адбылося і са мной у прафесіі — падсвядома. Я інтуітыўна шукала тую прастору, дзе мне будзе камфортна жыць і працаваць. А для мяне камфортнае жыццё — гэта кола аднадумцаў не толькі дома і сярод сяброў, але і на працы, гэта свабода пісаць пра тое, што мне здаецца важным, і пісаць так, як я гэта бачу; гэта, у рэшце рэшт, жыццё без здрад. Я інтуітыўна ішла да гэтага.

2

Вярнуцца куды? У Савецкі Саюз? Барані божа! А “далучацца да шэрагаў” я ўвогуле не люблю. Дарэчы, шкадаваць можна, калі чалавек свядома робіць свой выбар. Калі ён сядзіць уначы і сур’ёзна ўзважвае: налева

пойдзеш — каня страціш, направа пойдзеш — яшчэ што-небудзь страціш... Тады потым можна думаць, ці правільны выбар зрабіў. Можна, трэба было інакш? А калі чалавек нічога для сябе не выбіраў, а проста рабіў тое, што хацеў і мог, то ніякіх шкадаванняў быць не можна. Што ж тычыцца праяў слабасці, то яны бываюць у кожнага. Але ў мяне яны ніяк не звязаны з прафесіяй.

3

Мае блізкія людзі — сапраўды блізкія. І для іх, як і для мяне, не было праблемы выбару. Усе яны рабілі тое, што здавалася ім важным і што дыктавалі сумленне і розум. Мая сям'я і мае сябры баяцца за мяне, але і ганарацца мною. Яны ніколі не асуджалі мяне, заўсёды разумелі, а калі і не разумелі, дык усё роўна падтрымлівалі. І калі яны перажывалі, баяліся, то ніколі не распавядалі мне пра гэта. Я сама здагадалася. Больш за ўсё я хацела б, каб мае блізкія маглі жыць спакойна. Але ў сённяшняй Беларусі гэта немагчыма. Для ўсіх немагчыма.

4

Я нарадзілася ў Мінску 12 лістапада 1967 года. Першы ўспамін — гэта наш двор. Мы жылі ў бабулінай кватэры каля кінатэатра “Мір”, у доме з крамай “Дары прыроды”, насупраць школы КДБ. Памятаю вялікую лаўку, дзе вечарамі збіраліся ўсе жыхары дома. Памятаю аўтамабіль “Победа” дырэктара крамы, які паркаваўся ў нашым двары, і ўсе дзеці скакалі вакол, таму што машын у горадзе было зусім мала. Памятаю, як кожны год 9 мая, у дзень Перамогі, у двор выносіліся сталы. З кожнай кватэры неслі прысмакі, і ўсе разам адзначалі Перамогу. Потым мы з'ехалі, але гэты дом неверагодны. Там і цяпер кожны год 9 мая выносяць сталы і разам адзначаюць Перамогу. Больша за палову жыхароў змянілася, а традыцыя засталася. Не ведаю больш такіх дамоў у

горадзе. Я і зараз жыву недалёка, але калі даводзіцца праходзіць па Вайсковым завулку міма гэтага двара, у мяне кожны раз сціскаецца і баліць сэрца. Не магу патлумачыць гэты боль.

І не магу яго пераадолець.

Я была звычайнай дзяўчынкай таго часу і, як усе, марыла быць або касманаўтам, або артысткай. У залежнасці ад палётаў савецкіх касманаўтаў: калі чарговы экіпаж ляцеў у космас, я таксама рыхтавалася ў космас, калі савецкіх экіпажаў у космасе не было, хацела быць артысткай. На жаль, нічога арыгінальнага.

5

Зараз смешна ўзгадваць, але я ніколі не хацела быць журналістам. Напэўна, гэта зноў был інтуітыўны выбар. Толькі за два месяцы да выпускных экзаменаў я зразумела, што трэба штосьці вырашаць. І падумала: куды б гэта пайсці, каб было цікава і, галоўнае, лёгка вучыцца? Сама сабе адказала: напэўна, на факультэт журналістыкі. Цікава і лёгка. З таго моманту, як вырашыла ісці ў журналістыку, я не пашкадавала аб гэтым ні на хвілінку. Відаць, інтуітыўны выбар — найлепшы. І сапраўды, вучыцца было цікава і лёгка. А працаваць — цікава і цяжка. Як, зрэшты, і павінна быць.

6

Мой шлях праходзіў праз савецкую перабудову. Я паступіла на факультэт журналістыкі ў 1984 годзе, а ў 1985 адбыўся славуты красавіцкі пленум ЦК КПСС, на якім Гарбачоў абвясціў перабудову. Так што маё студэнцтва — гэта не толькі гітара і партвейн, але і тоўстыя літаратурныя часопісы, дзе раптам пачалі друкаваць “Дзяцей Арбата” і “Архіпелаг ГУЛАГ”, чэргі да шапікаў, каб набыць свежы “Огонек”, першыя мітынгі, першыя выбары дэпутатаў... Здавалася, так цяпер будзе заўсёды: кожны дзень будзе

прыносіць больш і больш свабоды. Калі б тады хто-небудзь ведаў... Але не будзем пра гэта зноў.

Пасля БДУ я была размеркавана ў “Чырвоную змену”. Праз год мяне адтуль звольнілі. Я не спадабалася кіраўніцтву. Потым быў цудоўны моладзевы часопіс “Парус”, дзе была сапраўдная свабода слова і дзе нават існавала “малая рэдкалегія” — рэдкалегія падлеткаў. “Парус” не вытрымаў і спыніў сваё існаванне ў 1993 годзе. Пачатак дзевяностых быў не тым часам, калі каму-небудзь было б цікава выдаваць часопіс для падлеткаў. Потым быў аддзел культуры ў “Советской Беларусіі” — у пакуль яшчэ свабоднай Беларусі. У 1994 годзе ўсё змянілася. Спачатку газеце прапанавалі стаць афіцыйным органам Адміністрацыі прэзідэнта, а калі рэдактар Ігар Асінскі адмовіўся ад такой шчодрай прапановы і вырашыў, што газета будзе незалежнай, яго звольнілі загадам Лукашэнкі. Многія журналісты зразумелі, што будзе далей, і таксама звольніліся. Я яшчэ не разумела, але звольнілася, таму што мне надта ж не спадабалася ўмяшанне нейкага дзядзькі не ў свае справы. А потым Пётр Марцаў заснаваў газету “Імя” — на маю думку, найлепшую сярод беларускіх незалежных выданняў. Я працавала там ад першага да апошняга нумара. І была абсалютна шчаслівая. Потым, пасля закрыцця “Імени”, была яшчэ “Белорусская деловая газета” — таксама да апошняга нумара, але гэта ўжо зусім іншае.

7

Калі ад беларускай незалежнай прэсы засталіся хіба што ўспаміны ды Інтэрнэт, мяне выратавала расійская “Новая газета”, дзе я зараз працую ўласным карэспандэнтам па Беларусі. Гэта апошняе незалежнае выданне ў Расіі. У “Новай” працуюць неверагодна таленавітыя і смелыя журналісты, і мне прыемна зноў знаходзіцца ў калектыве аднадумцаў. Шкада, што газета

не распаўсюджваецца ў Беларусі, але дзякуючы Інтэрнэту мае чытачы маюць магчымасць чытаць мае артыкулы. І я веру ў тое, што калі-небудзь (а можа, і зусім хутка) кожны з нас зможа падысці да шапіка і набыць цэлы стос беларускіх незалежных газет. Магчыма, там будуць і мае артыкулы...

www.kamunikat.org

Сяргей ШАПРАН

Друкуецца з 1984 года. Быў уласным карэспандэнтам у Беларусі латвійскіх газет “Советская молодежь”, “Суббота”, “Час”, карэспандэнтам агенцтва БелаПАН, аглядальнікам газет “Знамя юности”, “Имя”, “Белорусская деловая газета”. Сябра Беларускага ПЭН-цэнтра. Сябра рэдакцыйнай калегіі Поўнага збору твораў В.Быкава ў 14-ці тамах. Укладальнік кніг: “Дажыць да зялёнай травы... Ліставанне і аўтографы Васіля Быкава і Рыгора Барадуліна (1960—2003)”, “Паслаў бы табе душу... Ліставанне Рыгора Барадуліна з мамай (1954—1971)”. Аўтар кнігі “Васіль Быкаў. Гісторыя жыцця ў дакументах, публікацыях, успамінах, лістах”.

Дыплом Саюза тэатральных дзеячаў “За яскравае і праўдзівае адлюстраванне тэатральнагу працэсу і праблем тэатра на старонках незалежных СМІ” (2000). Прэмія “Bobrov Music Awards 2007” “За ўнёсак у развіццё беларускай рок-музыкі”.

1

Усур’ёз ніколі не далучаў сябе да “нячэсных” журналістаў і, канешне, ніколі не пралічваў, чым тая праца можа для мяне павярнуцца. Я наогул нічога ў жыцці не пралічваю — проста раблю тое, што самому цікава, і што лічу патрэбным.

2

Шкадавання не было, як і думак “вярнуцца” — хоць бы таму, што, уласна кажучы, і “вяртацца” няма куды, бо ўвесь час працаваў толькі ў тых выданнях, пра якія і сёння нясорамна казаць.

3

Без падтрымкі маёй жонкі Наташы мне прыйшлося б у жыцці значна цяжэй.

4

1968-ты, Рыга (тады яшчэ Латвійская ССР).

Першыя ўспаміны — сон (“сон-травы”, калі па-руску), які знайшлі разам з бабуляй у лесе Бікерніеку (гэта на ўскрайку Рыгі). Мне было гады чатыры.

У першым класе хацеў стаць археолагам. Пасля заканчэння школы думаў паступіць ва Усерасійскі дзяржаўны інстытут кінематаграфіі на кінааператара, хацеў здымаць кіно, але трэба было ўмець фатаграфавачь, а я тады яшчэ не ўмеў.

5

Так само сабой атрымалася. Па-першае, яшчэ ў школе крэмзаў нейкія гумарыстычныя апавяданні. Па-другое, не надта цікава было вучыцца на філфаку, а тут магчымасць сустракацца і гутарыць з Віктарам Цоем, Юрам Шаўчуком, Барысам Грабеншчыковым альбо, скажам, з Васілём Быкавым, Святланай Алексіевіч, Булатам Акуджавам (з гадамі зразумеў, што недарэмна ў школе больш падабалася пісаць пераказы, чым сачыненні — мне заўсёды было цікавей падаваць у газеце не свае, а чужыя думкі). А з іншага боку, гарбачоўская перабудова, з’яўленне Беларускага народнага фронту, па тэлебачанні ідзе праграма “Взгляд”, за газетамі ў кіёскі чэргі... Было цікава не проста назіраць, а нейкім чынам удзельнічаць у бурлівым жыцці. Гэта быў час, калі думалася, што яно, гэтае жыццё, незваротна змяняецца да лепшага, што доля бацькоў абміне наша пакаленне ... Канешне, наўныя тыя думкі сёння можна патлумачыць маладосцю і жыццёвай нявопытнасцю.

6

Усё пачалося з “Советской молодёжи”, у якой у СССР быў амаль мільённы тыраж (у Беларусі рыжскую газету выпісвалі, здаецца, дваццаць тысяч чалавек). Журналістыцы вучыўся на хаду (на журфак не прынялі, хоць тройчы спрабаваў перавесціся туды з філфака, але тое і добра — лічу, што журналістам, як і пісьменнікам, трэба нарадзіцца, а не вучыцца “на яго”). “Советскую молодёжь” рабілі сапраўдныя прафесіяналы і да таго ж

добрыя людзі. Гэта газета і была маім першым і галоўным універсітэтам. Трошкі пазней была “Знамёнка”, але тая, старая. Аб ёй таксама засталіся добрыя ўспаміны — пакуль прэзідэнт яшчэ на пачатку свайго “царавання” не змяніў рэдактара, пасля чаго прыйшлося сысці ў нікуды, “па ўласным жаданні”. Затым былі іншыя рыжскія газеты (якія рабілі, дарэчы, выхадцы з “Советской молодёжи”) і, канешне, беларускія: штотыднёвік “Имя” і “Белорусская деловая газета” — нягледзячы на шматлікія цяжкасці добрая школа, добрыя выданні, якія рабілі зноў-такі добрыя людзі. Пакуль газеты гэтыя не прыдушылі — улада і неспрыяльны для праўды час.

7

Жыццё і творасць Васіля Быкава і Рыгора Барадуліна — вось што найбольш цікавіць апошнім часам.

Ольга ШИНКЕВИЧ

У журналістыцы з 1997 года. Пачала працаваць у недзяржаўным выданні "Газета Слоні́мская" пазаштатным карэспандэнтам. Праз год, у 1998, я ўключылі ў штат выдання. З 2003 года і па сёняшні дзень з'яўляецца рэдактарам аддзелу навінаў "Газеты Слоні́мскай". Узначальваю мясцовую суполку ГА "БАЗ".

1

Когда я только начинала свои первые шаги в журналистике, мне было всего 14 лет. На тот момент в нашем городе была единственная государственная газета районного масштаба "Слоні́мскі веснік". Да и деления на "чэсных" и "нячэсных" не было. В то время редакционные задания "районки" казались мне не совсем интересными. Писать о проблемах города мне особо не давали. Вообще было не принято упоминать о них на страницах государственного издания.

Позже, в 1997 году, в Слониме открылась негосударственная газета — "Газета Слонимская", которая в самом же первом выпуске "вскрыла" достаточно много проблем, которые на тот момент существовали в городе. Мне было тогда 17 лет. И я сделала свой выбор в пользу "нячэсных".

Никогда не просчитывала ходы своего выбора, потому как полностью была уверена, что именно так и надо работать — писать правду, какой бы порой неприятной она ни была.

2

Моменты отчаяния были. После нелицеприятных отзывов на мои статьи со стороны местного руководства, когда я вынуждена была давать объяснения в прокуратуре, после неоднократных отказов давать какие-бы то ни было комментарии журналисту "ГС", после нескольких судебных разбирательств, были мысли перейти в лагерь "чэсных". Однако сиюминутная слабость быстро проходила. Я уверена, мне нечего делать с людьми, которые изо дня в

день, теряя свое лицо, нагло врут своим читателям.

3

Категорически отрицательное отношение моей мамы к выбранной мной профессии, а также месту работы, на протяжении уже 11 лет доставляет мне немало переживаний. С самого начала моей так скажем журналистской карьеры мама придерживается такой мысли: лучше не лезть, не высовываться, не писать негативные статьи, потому как печатным словом все равно ничего нельзя изменить в лучшую сторону (тогда зачем привлекать на свою голову “праведный” гнев людей у власти?). “Лучше пиши “легкие” статьи, не лезь в дебри, не наживай себе ненужных врагов”, — главные наставления моей мамы.

Было время, когда после выхода очередного номера газеты со мной несколько дней не разговаривали родные. Помню, как написала небольшую статью о слонимчанах с нетрадиционной сексуальной ориентацией. Итог — домашний бойкот с истериками мамы о том, что я, подняв данную тему, опозорила всю семью.

На сегодняшний день мама принципиально не читает “Газету Слонимскую”, однако это не спасает ее от телефонных звонков на тему “А вы видели, что написала ваша дочь?..”

Моя мама, по-моему, стесняется говорить своим знакомым, что я работаю в негосударственной газете. Она предпочитает лаконичное “журналистом в местном издании”. До сих пор она считает мой выбор профессии неразумным.

4

Город Слоним, Гродненской области, 11 февраля 1980 г. В детстве мечтала стать моряком. И это при том, что я не умела плавать и ужасно боялась воды. Родные объяснили, что девочка не может быть моряком, потому как не женское это дело. Я мечтала о том, что когда стану взрослой, такого табу не будет.

5

Меня всегда прельщало узнавать подробности событий в числе первых. Быть в курсе всего, что происходит; не стесняясь своей любознательности, задавать вопросы — вот то, что мне нравится в выбранной профессии.

6

В 1994 году, когда мне было 14 лет, я впервые пришла в государственную районную газету “Слоні́мскі весні́к”. Написала небольшую заметку о станции юных натуралистов. После этого регулярно печаталась на страницах районки с небольшими эссе о жизни слонимчан, делала интервью с земляками.

В 1997 году в городе появилась “Газета Слонимская”. Я решила попробовать свои силы в качестве внештатного корреспондента. После нескольких лет работы меня взяли в штат. В этом издании я работаю до сих пор.

7

На данный момент я являюсь заведующей отделом новостей в “Газете Слонимской”.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год